

**T.C.
YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**1923-1990'LI YILLAR ARASINDA ANA HATLARIYLA TÜRKİYE
BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ**

Ömer Yavuz TOPALÖMER

**Danışman
Prof.Dr. Tülay ALİM BARAN**

**Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Yüksek Lisans Programı**

İSTANBUL, 2023

**T.C.
YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**1923-1990'LI YILLAR ARASINDA ANA HATLARIYLA TÜRKİYE
BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ**

Ömer Yavuz TOPALÖMER

**Danışman
Prof.Dr. Tülay ALİM BARAN**

**Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Yüksek Lisans Programı**

İSTANBUL, 2023

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum, bu çalışmayı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserleri her kullanışında alıntı yaparak yararlandığımı belirtir; bunu onurumla doğrularım. Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

21/09/2023

Ad-Soyadı

Ömer Yavuz TOPALÖMER

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
ÖNSÖZ	iii
ABSTRACT	v
ÖZET	vi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	43
1923-1939 YILLARI ARASINDA TÜRK-BULGAR İLİŞKİLERİ	43
1.1. Milli Mücadele Dönemi Türk Bulgar İlişkileri	43
1.2. Lozan Antlaşması Sürecinde ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Bulgar İlişkileri	51
1.3. 1925 Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması	56
1.4. Razgrad Olayı	60
1.5. 1934 Balkan Paktı	63
1.6. Balkan Antantı İle Bulgaristan Arasında Anlaşma	69
İKİNCİ BÖLÜM	72
1939-1950 YILLARI ARASINDA TÜRK-BULGAR İLİŞKİLERİ	72
2.1. 1939-1945 Dönemi Türk – Bulgar İlişkileri	72
2.2. Soğuk Savaşın Başında Türk-Bulgar İlişkileri	76
2.2.1. ABD-Avrupa Ekseninde Türk-Bulgar İlişkileri	76
2.2.2. Sovyetler Birliği Ekseninde Türk-Bulgar İlişkileri	78
2.2.3. 1945-1950 Türkiye-Bulgaristan İlişkileri	80
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	91
1950-1990’LI YILLAR ARASINDA TÜRK-BULGAR İLİŞKİLERİ	91
3.1. Demokrat Parti Döneminde Türk Bulgar İlişkileri	91
3.1.1. Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası	91
3.1.2. 1953 Balkan Paktı	96
3.1.3. Demokrat Parti Döneminde Türkiye İle Bulgaristan Arasındaki Sorunlar	99
3.2. 1960’lı Yıllarda Türk-Bulgar İlişkileri	107
3.3. 1970’li Yıllarda Türk-Bulgar İlişkileri	110
3.4. 1980 ve 1990’lı Yıllarda Türk-Bulgar İlişkileri	113
3.4.1. Belene Toplama Kampı	115
3.4.2. 1989 Bulgaristan Türklerinin Büyük Göçü	116
3.4.3. Bulgaristan’da Komünizmin Sona Ermesi ve Türklere İsimlerinin İade Edilmesi	120
SONUÇ	121
EKLER	123

KAYNAKÇA.....	135
ÖZGEÇMİŞ	146

ÖNSÖZ

Geçmişî oldukça eski zamanlara dayanan Türk-Bulgar ilişkileri günümüze kadar devam etmektedir. Çalışmamızın ilk bölümünde Osmanlı Devleti döneminde Türk Bulgar ilişkileri incelenmiştir. Buna göre Bulgaristan, fethedilmesinden 1878 yılına kadar doğrudan Osmanlı yönetiminde olmuş bu tarihte imzalanan Berlin Antlaşması ile özerklik elde etmiştir. XX. yüzyılın ilk çeyreği Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasındaki ilişkiler inişli çıkışlı olarak devam etmiştir. II. Meşrutiyet sonrası bağımsızlığını elde eden Bulgaristan diğer Balkan Devletlerinin de katılımıyla beraber Osmanlı Devleti'ne karşı 1912 yılında I. Balkan Savaşı'nı gerçekleştirmişlerdir. 1913 yılında bu kez Balkan Devletleri, Bulgaristan'a karşı birleşmiş Osmanlı Devleti de bu durumdan yararlanarak topraklarının bir bölümünü geri almıştır. I. Dünya Harbi'nde aynı ittifakta bulunan Osmanlı İmparatorluğu ve Bulgaristan harpten mağlup çıkmalarıyla ağır koşullu anlaşmalar imzalamak zorunda kalmışlardır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise Atatürk dönemi Türk Bulgar ilişkileri ile ilgili inceleme yapılmıştır. Buna göre Bulgar Devleti ile Kurtuluş Savaşı zamanında olumlu bir şekilde devam etmiştir. 1930'lu yıllarda Avrupa'da yükselen yayılmacı milliyetçilik anlayışına karşı Türkiye, bölgesel ittifaklar kurmaya yönelmiş 1934 'te kurulan Balkan Antantının varlığı Bulgaristan'ı rahatsız etmiştir. Çalışmamızın üçüncü bölümünde Soğuk Savaş Dönemi ile ilgili inceleme yapılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Soğuk Savaş Döneminin başlamasıyla beraber Bulgaristan Doğu, Türkiye ise Batı Blokunda pozisyon almıştır. Bu dönemde ilişkiler aksamadan devam etse de zaman zaman Bulgaristan'ın özellikle ülkede yaşayan Türklere uyguladığı politikalar ve Bulgaristan'daki Türklerin, Türkiye'ye göç etmeleri ile gerginleşmiştir. Çalışmamızın dördüncü bölümünde ise 1950'den günümüze Türkiye Bulgaristan ilişkileri incelenmiştir. 1950 sonrasında da

gerginlikler yaşansa da bazı sınır olayları hariç herhangi bir şekilde savaşa dönüşmemiştir. Türkiye'nin özellikle NATO'ya ve Balkan İttifakı'na dâhil olması Bulgaristan'ı oldukça rahatsız etse de taraflar arasındaki diyalog her zaman devam etmiştir. 1950 sonrasında önemli sayıda Bulgaristan'da bulunan Türkler göçmüştür. Bulgaristan'da komünizm sonrası dönemde Türk-Bulgar ilişkileri olumlu bir şekilde devam etmektedir. Bütün bu araştırmalar yapılırken arşiv kaynakları, döneme ait gazeteler ve araştırma eserleri temel alınmıştır.

Tezimin her aşamasında çok değerli katkıları ve emekleri olan danışmanım Prof. Dr. Tülay Baran'a, bu süreçte görüşleri, tavsiyeleri ile katkı sağlayan Dr. Türkan Başyigit'e, hayatımın her aşamasında yanımda olan ve desteklerini esirgemeyen aileme teşekkürlerimi sunuyorum.

Ömer Yavuz Topalömer

İstanbul – 2023

ABSTRACT

Bulgaria, which gained independence in 1908, went to expand its borders and struggled with the Ottoman Empire until the First World War. The good relations established between the two countries during the First World War and the National Struggle continued until the 1930s. Political developments in the Balkans during the Second World War affected the relations between the two countries.

Although the relations between Turkey and Bulgaria during the period of 1923-1990 became quite tense from time to time in foreign policy, the relations were never broken and the dialogue was continued between the two countries. The pressures of the Turks living in Bulgaria have been the main reason for the tension between the two countries. There were two major migrations from Bulgaria to Turkey during the Cold War period. In the same period, there has been a development between the two countries in terms of trade, health and tourism. After the end of the communist rule in Bulgaria, both the pressures on the Turkish people in the country ended and the tension between Turkey and Bulgaria ended.

Keywords: Turkey, Bulgaria, Cold War, Migration, Turkish-Bulgarian Relationship

ÖZET

1908 yılında bağımsızlığı kazanan Bulgaristan sınırlarını genişletme yoluna giderek Osmanlı İmparatorluğu ile Birinci Cihan Harbi'ne kadar mücadele etmiştir. Birinci Cihan Harbi ile Milli Mücadele döneminde iki ülke arasında kurulan iyi ilişkiler 1930'lara kadar devam etmiştir. İkinci Dünya Savaşı döneminde Balkanlarda yaşanan siyasi gelişmeler iki ülkenin ilişkilerini etkilemiştir.

1923-1990 yıllarının kapsayan dönemde Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkiler Dış politikada zaman zaman oldukça gerginleşse de ilişkiler hiçbir zaman kopmamış diyalog iki ülke arasında sürdürülmüştür. Bulgaristan'da yaşayan Türklerin uğradığı baskılar iki ülke arasındaki gerginliğin temel nedeni olmuştur. Bulgaristan'dan Türkiye'ye Soğuk Savaş döneminde iki büyük göç yaşanmıştır. Aynı dönemde iki ülke arasında ticari, sağlık ve turizm açısından gelişme göstermiştir. Bulgaristan'daki komünist idarenin sona ermesinden sonra hem ülkedeki Türkler üzerindeki baskılar son bulmuş hem de Türkiye ile Bulgaristan arasındaki gerilim bitmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Bulgaristan, Soğuk Savaş, Göç, Türk-Bulgar İlişkileri

GİRİŞ

Bulgarlar, tarih sahnesine çıkışları ve önemleri açısından Ortaçağ Avrupa'sının önemli bir etnik grubunu temsil ederler. Siyasi olarak ilk kez 7. yüzyılda kayıtlara geçen Bulgarlar, tarihsel olarak Orta Asya'dan göç ederek Balkanlar ve Doğu Avrupa'ya yerleşmişlerdir. Avrupa Hun İmparatorluğu'nun dağılması ve Avrupa'nın siyasi dengesinin değişmesi, Bulgarların bu bölgeye yerleşmesine ortam hazırlamıştır.

Bulgarların tarih sahnesine çıkışı, özellikle 7. ve 9. yüzyıllarda gerçekleşen olaylarla belirginleşmiştir. Bu dönemde, Bulgarlar Bizans İmparatorluğu ile sık sık çatışmalar yaşamışlar ve kendi devletlerini kurma çabalarına girişmişlerdir. 681 yılında Bulgar Hanlığı'nın Bizans İmparatorluğu tarafından da resmen tanınmasıyla, Bulgarlar Ortaçağ Avrupa'sındaki siyasi arenada kalıcı bir varlık haline gelmişlerdir.

Bulgarların tarih sahnesine çıkışının önemi, özellikle Bizans İmparatorluğu ile olan münasebetleri ve Batı Avrupa'nın siyasi dengesine etkileri bağlamında anlaşılabilir. Bulgarlar, Bizans ile sık sık diplomasi ve savaş yoluyla etkileşimde bulunarak, bölgedeki siyasi dengeyi etkilemişler ve kendi kültürlerini korumayı başarmışlardır. Ayrıca, Bulgarlar Slav ve Türk kültürleri arasında bir köprü rolü oynamışlar ve bu etkileşimle kendi benzersiz kimliklerini oluşturmayı başarmışlardır.

Bugünkü Bulgaristan'ın temelleri bu dönemde atılmış ve Bulgarlar, tarih boyunca Balkanlar'ın kültürel ve siyasi gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Bu nedenle, Bulgarların tarih sahnesine çıkışı, Avrupa'nın genel siyasi tarihini anlamak ve Balkanların tarihi yapısını değerlendirmek için önemli bir unsurdur.

Millet adı olarak "*Bulgar*" sözcüğü V. yüzyılın 2. kısmından evvel yoktu. Bulgar adı ilk kez 482'de Bizans hükümdarı olan Zenon'un Doğuda bulunan Got toplulukları ile mücadele etmek için savaşçı desteği talebinde bulunduğu Karadeniz'in kuzey kısmında yer alan bir toplum adı şeklinde geçmiştir. Bir diğer iddia ise Avrupa Hun Devleti'nin Kağanı olan Attila ölünce oğulları ile bağlı topluluklar arasında yaşanan savaşlarda, İrnek idaresinde Orta Avrupa'dan ayrılan Hunlar Karadeniz'de farklı Türk toplulukları ile kaynaşmışlardır. Yaşanan kaynaşma sonucunda ortaya çıkan topluluğa Bulgar denilmiştir. Hunlarla kaynaşan buradaki Türkler esasen "*Ogur*"du ve Tuna Nehri'nin başından Volga Nehri'ne dek, Karadeniz'in şimalinde Peçenekler ile Kumanlar gibi boylar şeklinde bulunuyorlardı.

Ogurlar ile Oğuzlar kardeştir. Muhtemelen bu iki kardeş boy M.Ö. III. yüzyıldan evvel ayrılmaları dolayısıyla lisanlarında bir takım fonetik farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu farklılardan en belirginini Türkçe’ de yer alan “z” sesinin Ogurlarda “r” olmasıdır. Esasen Oğuz kavramı Türk boyları anlamında kullanıldığına göre doğu tarafında bulunan, “z” sesini kullanan büyük bölüme rağmen batı yönünde göç edenler arasında R’li lehçe ile konuşan Ogurların adlarındaki fark dikkat çekicidir.¹

VII. yüzyılda Bulgarlar Avarların hakimiyetinde yaşamaktaydı. 630 yılında Avar Kağanının ölümünden sonra ülkede iç savaş çıkınca Avarlara bağlı olan Bulgarlar, yeni hükümdarın kendilerinden olmasını isteyerek isyan etmişlerdir. Bunun neticesinde Ogurlar (Onogur, Otuzogur, Kutrigurlar) ve İrnek’e bağlı Hun boyları serbest davranmaya başlamışlardır. Büyük Bulgar Devleti’nin kurucusu olan Kubrat, Bulgarları bağımsızlık davası amacıyla birleştirmiştir. Kubrat liderliğinde yapılan savaşlar sonunda Azak Nehri’nin kuzeyi merkez olacak şekilde Dinyeper Bölgesi’nde Büyük Bulgar Devleti kurulmuştur.²

Büyük Bulgar Devleti çok uzun süre varlığını koruyamadı. Taht kavgalarından yararlanan Hazar Hakanlığının etkisi sonucunda dağıldı.³Büyük Bulgar Devleti’nin dağılması ile beraber İtil(Volga) Bulgar Devleti ve Tuna Bulgar Devleti ortaya çıktı.İtil(Volga) Bulgar Devleti, VII. ve XV. yüzyıllar arasında hüküm süren bir devlet olmuştur. İtil Bulgar Devleti’nde halk hem çiftçilik hem de ticaretle uğraşmışlardır. Bulgar tüccarların Hazar’da, Harezm’de, ve Samanilerin devletinde Müslüman tüccarları ile diyalogları sonucunda, Bulgarlarda İslamiyet yayıldı.

İtil Bulgarları dini hoşgörü ile diğer dinlere saygı göstermişler ve Müslüman olmayanlara yönelik herhangi bir baskı yapmamışlardır. İtil Bulgarlarının egemenliğinde bulunan Fin toplulukları eski pagan inanışlarını devam ettirmişlerdir.⁴

X. asırda İtil Bulgar Devleti ile ilgili belgelerde kendilerine ait camilere, okullara sahip tüccar ve ziraatle uğraşan bir toplum olarak anlatılmaktadır. Bulgar Devleti X. ve XIII. yüzyıllar arasında Rus akınlarına uğrayarak güç kaybına uğradı. Cengiz Han döneminde gerçekleşen Moğol saldırıları zararsız atlatılsa da Batu Han döneminde gerçekleşen saldırılar

¹ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1997, s. 197-198.

² Ali Ahmetbeyoğlu, *Sorularla Eski Türk Tarihi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015, s. 233-234.

³ Ahmet Taşağıl, *Kök Tengri’nin Çocukları*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2017, s. 281-282.

⁴ Dinçer Koç, *Rus Kaynaklarına Göre İlk Müslüman Türk Devleti: İtil Bulgar Devleti*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2010, s. 101.

sonucunda yerleşim alanları yıkılmış, çok sayıda insan katledilmiş ve Bulgar şehri tamamen tahrip edilmiştir. 1361 yılında Pulat-Timur Han tarafından ve 1391’de Emir Timur, Altın Orda’ya gerçekleştirdiği seferler sırasında hasara uğrayan Bulgar şehrinde halk dağıldı ve Kazan taraflarına göç etti. Bu bölgede 1450’lerde Kazan’da Bulgarlar ile Kıpçakların karışımı olan Müslüman bir halk vardı ki Kazan Hanlığı’nın esas nüfusunu bunlar meydana getirmiştir. Ayrıca bölgede konuşulan dilin Ogurların konuştuğu Türkçe’nin bir lehçesi olan aynı bölgedeki Çuvaşlar ile eski Bulgarların torunları tarafından konuşulan olduğu düşünülmektedir.⁵ Bu durum bize Bulgarların bu bölgedeki varlıklarını devam ettirdiklerini göstermektedir.

Asparuh tarafından 681 yılında Varna ile Şumnu arasında kurulan Tuna Bulgarları ise Balkanlardaki Slavları kendilerine bağlamışlardır. Tuna Bulgarları, devlet olgusuna yabancı olan ve teşkilatsız olarak kabile hayatı şeklinde yaşayan Slavlara vatan, devlet ve millet kavramlarını öğreterek onları teşkilatlandırmışlar ayrıca Bizans İmparatorluğu’na karşı kendilerini koruma kabiliyetlerini arttırmışlardır.⁶

Tuna Bulgar Devleti için I. Boris (852- 889) zamanında yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde Bulgar halkı ve devleti resmi bir şekilde Hristiyanlığı kabul etmiştir. Bulgaristan’a Bulgar Türklerinin Slavlarla kaynaşmasından oluşan ve Hristiyanlığı kabul etmiş bir topluluğun yerleşmesi bu durumun yaşanmasında önemli etkenlerden biri oldu. Bunun dışında ülkede büyük çoğunluğu meydana getiren Hristiyanların Bizans kilisesine bağlı olmaları, dışarıdan olası müdahaleleri engellemek amacıyla Hristiyanlığın resmi bir din olarak kabul edilmesinde etkili oldu.⁷

Ortodoks Hristiyanlığının resmi olarak benimsenmesi buradaki Türklerin, Slav kültürü etkisinde kalmaya başlamasında etkili oldu. Ülkenin resmi dili Slavca oldu. Bulgar yöneticiler arasında Slav dili hızlı bir şekilde yaygınlaştı. I. Boris ’in ardından Türkçe adlar ile unvanlar da ortadan kalktı. Ayrıca bir Slav edebiyatı meydana getirildi. Devlet idaresinde Slavların eşit bir şekilde etkili olması ve Türklerle Slav topluluklar arasında yapılan evliliklerin çoğalması Tuna Bulgar Devleti’nin Slavlaşma sürecini arttırdı. Zaman içinde

⁵ Ahmet Taşağıl, *Kök Tengri’nin Çocukları*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2017, s. 283.

⁶ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1997, s. 203-204.

⁷ Geza Feher, *Bulgar Türkleri Tarihi*, Ankara 1984, s.54-55.

Bulgaristan coğrafyası, Slav kültürünün en önemli mekanı haline geldi ve Bulgar toplumu bir asrın ardından Slav diliyle konuşan bir topluluğa dönüştü.⁸

X. yüzyılda Tuna Bulgarları iç ve dış sorunlardan zayıflamaya başladı. Macarlar bu kargaşadan yararlanarak Tuna bölgesinin kuzeyindeki Bulgar yerleşim alanlarını ele geçirirken Sırp'lar da isyan ederek istiklallerini elde ettiler. Uzun süreli savaşların da etkisiyle merkezi otorite zayıfladı. 1018'de Bizans başkent Ohrid'i ele geçirdi bu şekilde Bizans İmparatorluğunun bir valisi tarafından yönetilen Bulgaristan, bir eyalet oldu.⁹

Osmanlı Devleti'nin Rumeli'ye geçtiği XIV. yüzyılda ele geçirmek istediği yerler arasında Bulgar toprakları da bulunuyordu. Bu bölgede Haçlıların verdiği zararlar, Bizans'ın kendi içindeki mücadelesi ve sonrasında Bulgarların; Bizansla, Macarlar ve Sırp'larla çatışmalarından önemli bir zarara uğraması nedeniyle Bulgarların dörde bölünmesi, 1348'teki vebanın tesiriyle de demografik açıdan ciddi kayıplara uğraması gibi etkenlerden dolayı Osmanlılar bu bölgeyi oldukça kolay bir şekilde ele geçirmişlerdir.¹⁰ Osmanlı Devleti 1362 yılında Bulgaristan topraklarında ilerlemeye başlamış ve 1397 yılında Yıldırım Bayezid döneminde Bulgaristan Osmanlı topraklarına katılmıştır.

Tuna Nehri'ne kadar uzanan Rumeli toprakları, Osmanlı Devleti açısından en az Anadolu kadar önem taşımıştır. Bazen Anadolu'nun bile önüne geçmiştir. Osmanlı için oldukça değerli olan, İstanbul'un savunması açısından önemli bir konumda bulunan Rumeli, fetihlerden itibaren Türk nüfusuyla dolduruldu. Osmanlı Devleti'ne yönelik batı tarafından gelme ihtimali olan taarruzlara yönelik savunma kalkanı olması bakımından oldukça değerli sayılan Rumeli topraklarının, Türkleştirilmesi zorunlu olarak görülmüştür. Bundan dolayı da baştaki fetihlerden itibaren bölgeye devletin temeli ve güvenilen ögesi olarak kabul edilen Türklerin iskan edilmesine Osmanlı Devleti önem vermiştir.¹¹

Osmanlı Devleti Balkanlarda aldığı topraklarda yaptığı üzere Bulgaristan'a da Anadolu'dan getirdiği Türkleri yerleştirdi. Doğu ve Batı Trakya ile Balkan dağlarının

⁸ Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, 3. Baskı, İstanbul 1981, s.156, Mithat Aydın, Tuna Bulgarları Tarihine Genel Bir Bakış (681-1018), Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 1 Sayı:11, Denizli 2002, s. 121.

⁹ Mithat Aydın, a.g.m s.122-124.

¹⁰ Levent Kayapınar, "Bulgaristan'ın Osmanlılar Tarafından Fethi ve Türk Varlığının Oluşumu", *1989 Yılında Bulgaristan'dan Türk Zorunlu Göçünün 30. Yılı*, Çorlu Belediyesi Yayınları, İstanbul 2020, s. 45.

¹¹ Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri (1878 - 1985)*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1986, s. 9.

eteklerine kadar Bulgaristan'ın büyük bir bölümünün Türk ve Müslüman nüfusu ile iskan edilmiş olması Balkanlardaki askeri faaliyetler için oldukça önemliydi.¹²

Osmanlı Devleti, Bulgaristan'ı aldıktan sonra bölgede din ve vicdan özgürlüğü tanımıştır. Ayrıca bölgede Millet Sistemi anlayışı ile yönetim, güvenlik, ekonomi ve askerlik haricindeki eğitim, adalet, nüfus, din ve sosyal yardımlaşma gibi sahalarda görev ve mesuliyet cemaatlara verilmişti. Osmanlı yönetimi tarafından Ortodoks grupların bütün olarak benimsenmesi dolayısıyla Osmanlı Devleti Fener Rum Patriği'ni Ortodoksların cemaat başkanı olarak kabul etmesiyle 1394'te Bulgar Ortodoks Kilisesi, Rum Patrikhanesi'ne bağlı hale getirilmiştir. Bunun sonucunda da Bulgarlar dini açıdan Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne, siyasi açıdan Osmanlı Devleti'nin egemenliğine bağlı kalmıştır. Osmanlı Devleti, fethettiği topraklarda yaptığı gibi Bulgar toplumuna karşı da Türkleştirme ve Müslümanlaştırma baskısı yapmamış, inançlarına müdahale etmemiş, din, dil, ad ve soyadlarına karışmamış, böylece Bulgarlar Osmanlı egemenliğinde yaklaşık beş asır kültürel ve etnik yapısını devam ettirmişlerdir.¹³

Bulgar toprakları idari açıdan eyalet olarak Rumeli'ye mensuptu ve çok sayıda sancağa ayrılmıştı. Osmanlı İmparatorluğu ile beraber Avrupa'da da en büyük şehir olan İstanbul eyalet olarak Rumeli'nin yanında olduğu için idareciler bilhassa Bulgar mıntıkasıyla düzenli ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır. Bu durumun temel nedeni ise şehrin ihtiyaçlarının sağlanmasında ortaya çıkacak herhangi bir aksaklık özellikle başkentte istenilmeyen sarsıntılara neden olabilirdi. Mahsulün sevkiyatı ve tevzisi devletin elinde bulunuyordu. Farklı gıda ürünlerinin temin edilmesini de devlet düzenliyordu. Bu yüzden ülkede bulunan birçok bölgeye köprü ve cadde yapılmıştır. Ayrıca uzun yollarda seyahat edeceklerin konaklayabileceği kervansaray gibi yapılar oluşturulmuştur.¹⁴

Osmanlı Devleti zamanında Bulgaristan'da yoğun bir şekilde imar faaliyetleri gerçekleştirildi. Osmanlı Devleti bu bölgede camiler, medreseler, köprüler, tekkeler,

¹² Ömer Lütfü Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul 1952, s.233.

¹³ Hüdayi Şentürk, *Osmanlı Devletinde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, s.13-18

¹⁴ Nikolay Todarov, *Bulgaristan Tarihi*, Öncü Kitabevi Yayınları, İstanbul 1979, s. 45-46.

kervansaraylar, mescitler, hanlar, hamamlar, saat kuleleri ve bedestenler gibi toplam 3339 adet eser yaptırmıştır.¹⁵

XV. yüzyılda Fatih Sultan Mehmet zamanında Osmanlı Devleti'ndeki tüm Ortodokslar, ulus ayırımı gözetilmeden Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlanmıştır. Ortodoksların idaresi üzerinden patrik Osmanlı yönetimine karşı sorumlu tutulmuştur. Bu gelişmenin de etkisi ile Ortodoks tebaadan en imtiyazlısı Rum toplumdur. Rumlar, bu durumdan yararlanarak tüm Ortodoksları Rumlaştırmaya çalışmışlardır. Rumlaştırma siyasetinden etkilenenlerin başında Bulgarlar gelmektedir. Yaşanan gelişmeler sonraki yıllarda Bulgar milletinin tepki vermesine sebep olmuştur.¹⁶ Bu duruma örnek olarak Bulgarca yazılmış olan tüm dini eserler, ibadetlerin ve ayinlerin Rumca şeklinde çevrilmesi ile 1767 senesinde müstakil bir Bulgar Kilisesi olan Oharida Başpiskoposluğunun lağvedilmesi gösterilebilir.¹⁷

Osmanlı Devleti, Bulgaristan'ı topraklarına kattıktan sonra bu toprakları doğrudan Osmanlı egemenliği altına almayı amaçlamıştır. Osmanlı devlet adamları bu düşüncüyü gerçekleştirmek amacıyla bir dizi faaliyet yürütmüşlerdir. Öncelikle Bulgaristan'ı Rumeli Beylerbeyliğine bağlı sancaklara ayırmış böylece Balkanlar'da doğrudan devlet yönetimini kurma yoluna gitmiştir. Buna göre Osmanlı Devleti Bulgaristan'da, Rumeli Beylerbeyliğine bağlı olacak şekilde Çirmen, Niğbolu, Silistre, Sofya sancaklarını kurmuştur.¹⁸ Zaman içinde güçlü merkezi yapısını korumak isteyen Osmanlı Devleti çeşitli düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Bulgaristan'daki Osmanlı sancaklarını yeniden yapılandırarak, XVII. yüzyılda önceden Rumeli eyaletine bağlı olan Niğbolu ve Silistre sancaklarını bu eyaletten alarak Ozi eyaletine bağlamıştır.¹⁹ Osmanlı Devleti bu faaliyetlerle bölgede etkili bir merkezi otorite kurmak istemiştir. Bir süre sonra Osmanlı yönetim anlayışının mevcut ihtiyaçlara karşılık veremeyecek duruma gelmesi üzerine yönetimde düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. Bu düşünceyle devlet yönetimini yeniden etkin hale getirmek amacı ile 1864 yılında Avrupa örnek alınarak yeni bir vilayet nizamnamesi meydana getirilmiştir.²⁰

¹⁵ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri*, İstanbul 1982, s. 143.

¹⁶ Süleyman Kocabaş, *Avrupa Türkiye'sinin Kaybı ve Balkanlarda Panislavizm*, Vatan Yayınları, İstanbul. 1986, s. 96.

¹⁷ Hüdai Şentürk, *Osmanlı Devletinde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992, s.14-19.

¹⁸ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk Bulgar İlişkileri*, Cem Yayınevi, İstanbul 1984, s. 52.

¹⁹ Mahir Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1996, s.15.

²⁰ Hüdai Şentürk, a.g.e. s. 6.

Bulgaristan’da merkezi otoriteyi kurma ve bunu devam ettirme yönünde önemli çabalar gösterilse de zaman içinde meydana gelen gelişmeler özellikle 1789 Fransız İhtilali sonrası yayılan milliyetçilik akımının da etkisiyle Osmanlı devlet adamlarını oldukça zorlandı.

Osmanlı Devleti, Bulgaristan’daki ilk ayaklanma ile 1403 yılında karşılaştı. Osmanlı Devleti’nin “fetret dönemi” sırasında merkezi otoritesinin zayıflamasından yararlanan Bulgarlar, Konstantin ve Frush isimli kişilerin liderliğinde isyan çıkarsalar da başarısız oldular. 1444 yılında Osmanlı Devleti ile Haçlılar arasında gerçekleşen Varna Savaşı öncesinde Bulgaristan’da Bulgar halkı Haçlılara her türlü desteği vermişler ve Osmanlıların mağlup edilerek bağımsız kalacaklarını düşünmüşlerdir. Ancak Varna Savaşı’nı Osmanlı Devleti’nin kazanması ile bağımsızlık hayalleri suya düşmüştür.²¹

1595 yılında Bulgarların ilk büyük isyan hareketi gerçekleşti. Transilvanya ve Eflak voyvodalarının kışkırtmalarıyla Doğu Bulgaristan’ın Tuna Nehri’ne yakın kısımlarında yaşayan Bulgarlar Tırnova’da isyan etse de Sinan Paşa tarafından bu isyan etkisiz hale getirilmiştir.²²

Rusya’nın XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren güçlenmesi ile Balkanlardaki Ortodoks toplulukları harekete geçirmiştir. Özellikle Rusların, Tatarlara karşı üstünlük kurması ve Rusya’nın II. Viyana kuşatması sonrası Osmanlıya karşı kurulan ittifakta yer alması Bulgarların, Rusların kendilerini kurtaracaklarına dair ümitlerini daha da arttırmıştır. Osmanlı Devleti 1683 yılında II. Viyana Bozgunu’nu yaşayınca bu durumdan cesaret alan bazı Bulgarlar Tırnova şehrinde bir isyan çıkardılar. İsyanı düzenleyenler Rusya ile bağlantıya geçerek Moskovalı yurtseverlerin takdirini elde ettiler. 1686 yılında Osmanlı Devleti kendisine yönelik olan bu isyanı ortaya çıkardı. Osmanlı Devleti’nin Tırnova’ya gönderdiği birlikler isyanı etkisiz hale getirdi.²³

Bulgarlar arasında ulus bilincinin yayılmasına yönelik yapılan çalışmaların öncüsü olarak Bulgar din adamı Paisi’yi gösterebiliriz. Paisi uzun çalışmalar neticesinde 1762 yılında Bulgarların tarihini anlattığı eserinde Bulgarların, çarlarının ve azizlerinin geçmişi ile Bulgarlara geçmişteki başarılarını dile getirmekte ve halkına özetle şöyle seslenmektedir:

²¹ Nikolay Todorov, *Bulgaristan Tarihi*, Öncü Kitabevi Yayınları, İstanbul 1979, s. 51-52.

²² Pars Tuğlacı, a.g.e. s.53.

²³ Nikolay Todorov, a.g.e. s. 53-54.

"Bulgar halkı, köklerini ve dilini öğrenmelidir. Bu tarihi, tüm Bulgarlara milletimizin yüceliğini göstermek için yazdım. Ne yazık ki, bazı Bulgarlar kendi köklerini unutacak kadar ileri gitmekte ve bunun farkında değillerdi. Hatta Yunanca öğreniyorlar ve Bulgar olmaktan utanıyorlardı. Akılsız halk, neden Bulgar adından utanıyorsun? Neden kendi dilinde düşünmek ve okumak istemiyorsun? Bulgar olmanın ve dilini, soyunu öğrenmenin değerini kavramalısın, onlara saygı ve takdirle yaklaşmalısın!" Paisi yazdığı eser ile Bulgaristan'ı dolaşmış bu süreçte kitabını çoğaltarak daha geniş kitlelere eserinin ulaşmasını sağlamaya çalışmıştır. Paisi özellikle Rumların, Bulgarlar üzerinde baskı oluşturduğunu bu durumun da Bulgar millet bilincinin oluşmasına engel olduğunu düşündüğü için eserinde Rumlara yönelik tepkiler ortaya koymuştur. Ayrıca bu eser Bulgar halkında karşılık görerek Bulgar toplumunda bir coşku oluşturmuştur.²⁴ Bu tepki her ne kadar Rum din adamlarının Bulgarlar üzerinde kurduğu baskılara karşı başlasa da sonraki dönemlerde Bulgar bilincinin güçlenmesi ile yalnız Rum Kilisesine karşı değil aynı zamanda Osmanlı Devleti'ne karşı da Bulgarların mücadeleye girmesine neden olmuştur.

Paisi'den sonra Bulgar ulus bilincinin oluşmasında Sofroni isminde bir başka din adamının da önemli rolü olmuştur. Sofroni, Bulgarlar arasında büyük etki oluşturan eserinde özellikle, Rum din adamlarının aç gözlülüklerini, Vidin Ayanı Pazvantoğlu Osman tarafından çıkarılan isyan döneminde Bulgaristan'ın yaşadığı felaketleri anlatmıştır. Rus asıllı bir dil bilimci olan Jorge Venelin yazmış olduğu *"Eski ve Yeni Bulgarlar ve Rusya'da Siyasi ve Dini Münasebetleri"* adlı kitabıyla Bulgar milli bilincinin oluşmasına hizmet etmiştir. Birinci cildi 1829 da yayımlanan bu eser özellikle Rusya'nın Bulgarlar üzerine dikkatini çekmek gibi önemli bir etki oluşturdu. 1840 yılında, Neophytos isimli bir papaz, Amerikalı bir misyonerin de yardımıyla İncil'i Bulgarcaya çevirdi. Bu yayımlarla Bulgar eğitim ve kültür yaşamında meydana gelen canlılık Osmanlı topraklarının içinde ve haricinde ticari faaliyetlerle önemli gelir elde etmiş, belirli bir kültürel birikime sahip Bulgar kentsoyluların bazılarında ciddi etki oluşturdu. Bu kişiler tarafından Bulgarca eğitim verilen mektepler kuruldu. Konuşma diliyle yazılmış olan Bulgarca ders kitapları meydana getirildi. Bulgarlar tarafından çeşitli yerlerde matbaalar kuruldu. Ayrıca farklı Avrupa kentlerinde ve

²⁴ Halil İnalcık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren Yayınları, İstanbul 1992, s. 20.

özellikle Rusya'daki okullarda genç Bulgarlar batının ilim ve irfanı ile bağ kurdular. Tüm bu kültürel gelişmeler Bulgar toplumunda ulusal bilincin canlanmasına katkı sağlamıştır.²⁵

Bu olayların da etkisi ile dönemin padişahı II. Mahmut 1837 yılında Rumeli'ye bir gezi düzenlemiştir. II. Mahmut 'un 39 gün süren Rumeli gezisi sırasında kendisine 1835'ten beri Osmanlı ordusunda görev yapan Prusyalı subay Helmut von Moltke de katılmıştır. Varna, Şumnu, Silistre, Rusçuk, Tırnova dolaşmıştır. Sultan Mahmut'un Rumeli'ye gerçekleştirdiği seyahat Batılı ülkeler tarafından takip ve takdir ediliyordu. Örneğin Avusturya hükümdarı bir generaliyle bu geziden memnun olduğuna dair bir mektup yollamıştır. Rusçuk bölgesinde Rus, Avusturyalı ve İngilizlerin Eflak'ta bulunan elçilerini kabul eden II. Mahmut, iltifat göstermiştir. Sultan II. Mahmut, Rumeli'ye yaptığı gezi sonrası gittiği kent, kasaba ve köylerin önde gelen kişilerine ve bölge halkına gönderdiği fermanla Müslüman olsun olmasın tüm halkın sükûnetle yaşamasını arzu ettiğini ayrıca ülkenin bayındır olması ve halkın güvenliğinin artırılmasına yönelik çalıştıklarını ifade etmiştir.²⁶

Çok sayıda Bulgar aydına göre Bulgarların ulusal bağımsızlığını sağlamak yani Osmanlı yönetiminden ayrılmanın yolu Rumların etkisinden uzak bağımsız bir Bulgar kilisesi kurmaktan geçmekteydi. Dinin toplum üzerindeki etkisinin farkında olan Bulgar aydınlar ibadetlerini dahi Rumca yapan bir topluluğun ulus bilinci kazanmalarının ne kadar güç olduğunun farkındaydılar. Bu amaçla bir taraftan Osmanlı yönetimi Rus destekli isyanlar çıkarırlarken diğer taraftan da bağımsız bir Bulgar kilisesi kurmak için çalışıyorlardı. Tanzimat Fermanı ile azınlıklara tanınan haklardan azami ölçüde yararlanmak isteyen Bulgar milliyetçileri faaliyetlerini hızlandırdılar.

Osmanlı Devleti'nde Aprilov adında bir eğitimci tarafından Gobrovo şehrinde ulusal dilde eğitim yapan modern Bulgar okullarının yayılmaya başlamasına en büyük tepkiyi Osmanlı yöneticileri değil, Rumlar ve Patrikhane göstermiştir. Filibe, Tırnova, Selanik gibi şehirlerde yaşayan Rumlar ve Rum din adamları Bulgar okullarını kapattırmak için çaba göstermişlerdir. Okulların idaresi ve Bulgar eğitimcileri aleyhinde sık sık bu kişilerin Rus ajanı olduklarına dair doğru veya yanlış Osmanlı yönetimine ihbarlarda bulunmuşlardır.

²⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi VII. Cilt*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 86-87.

²⁶ Abdulkadir Özcan, "II. Mahmut 'un Yurt İçi Gezileri", *XI. Türk Tarih Kongresi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s. 1600-1604.

1830'lu yıllardan itibaren gelişmekte olan Patrikhane'den ayrı olarak Bulgarlara ait bir kilise oluşturma girişimine karşı çıkan Rumlar, Bulgar toplumunun kilisede kendi dillerinde ibadet yapmalarına engel olmuşlardır. Yaşanan bu gelişmelerin de etkisiyle Rumlar ve Bulgarlar arasındaki tarihi nefret şiddetlenmiş ve ciddi anlamda çatışmalar yaşanmaya başlamıştı. Örnek olarak Filibe'de, 1859 yılında bir Pazar ayınının Bulgarca yapılması ile Rumlar, kilisedeki Bulgarlara saldırarak onları darp etmişlerdir. Bu gelişme üzerine Filibe'de Bulgar ve Rumlar arasında çok ciddi kavga ve çatışma başlamıştır.²⁷

Bulgar kilisesi hareketinin ulusal bir girişim olduğu ve bu girişimi Bulgar milliyetçilerinin takip ettiği görülmektedir. 1860 yılında Bulgar cemaati üyeleri kendilerinde Patrikhaneye yönelik mücadele edecek cüreti göstermiştir ve bir Paskalya töreninde Bulgar papaz İlarion Makariopolski Rum Patriğinin otoritesini kabul etmediğini dile getirmiştir. Bu gelişme sonrası başlayan Eksarhlık mücadelesi tam on yıl sürmüştür. Rumlarla girişilen bu savaşta İstanbul'da bulunan Bulgar cemaati, Patrikhaneye ve Osmanlı Devleti'ne karşı varlıklarını benimsetmişlerdir. Bulgar cemaatinin mücadelesi ve Rusların da desteği ile Tırnovalı İlaryon Makariopolski'nin yönetimindeki İstanbul'daki Bulgarlar 1870 yılında verdikleri dilekçeyle padişaha müstakil bir kilisenin oluşturulması talebinde bulundular. Yalnızca altı gün sonra Osmanlı yönetiminden olumlu yanıt geldi. Fermanda kurulacak olan kilisenin yönetimine ait 11 prensip bulunmaktadır. Bu prensiplere göre, Bulgar Eksarhhanesi olarak meydana getirilen yapının lideri bir eksarh olacaktır. Bulgar cemaatinin din işlerinin yönetimini eksarh ve eksarha bağlı ruhani meclis sağlayacaktır. Fener Rum Patrikliği bu yapıyı kabul etmekle birlikte ruhban seçimlerine müdahale etmeyerek yalnızca onaylayacaktır. Ortodoks Kilise'nin liturjik kaidelerine uymakla yükümlü olan Eksarh dini törenlerde Fener patriğin adını anacaktır. Bulgarlar padişahın yayımlamış olduğu fermanla birlikte Osmanlı belgelerinde ilk defa "Millet-i Bulgar" olarak kaydedilmiştir.²⁸

İstanbul'daki Rus sefiri olan İğnetiyef, her hususta Bulgar toplumuna destek veren bir diplomasi yürütmüştür. Bağımsız bir Bulgar Kilisesi'nin oluşumunda da İğnetiyef'in Osmanlı Devleti'ne yapmış olduğu baskılar etkili olmuştur.²⁹

²⁷ İlber Ortaylı, *Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s. 47.

²⁸ Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, "Sultan Mehmed Reşad Döneminde İstanbul'daki Bulgar Cemaati: Nüfus, Yerleşim ve Ekonomi" *Tarih Dergisi - Turkish Journal of History*, 71 (2020/1), İstanbul 2020, s. 407-428. Canan Seyfeli, "Osmanlı Devlet salnamelerinde Bulgar Eksarhlığı ve Bulgar Katolikler (1847-1918)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 52, Sayı: 2, Ankara 2011, s. 166.

²⁹ Kocabaş, a.g.e. s. 37.

1860 yılında başlayan mücadele esnasında bir takım Bulgar cemaat mensubu Papayla irtibat kurarak Patrikhane'yi bırakarak ruhani otorite olarak Vatikan'a bağlanmışlardır. 1860 senesinde İstanbul'da Katolik Bulgar cemaati meydana gelmiştir. Bir süre sonra Bulgar Katoliklerin sayısı artarak, İstanbul ve farklı yerleşim alanlarında da önemli bir cemaat teşkil etmişlerdir. Bu sayede kendilerine ait bir başpiskoposluğa sahip olarak kendi kilise hiyerarşilerini kuracaklardı. Osmanlı Devleti'nde, Katolik olan Bulgar cemaati de farklı bir cemaat şeklinde belgelenmiştir.³⁰

Bu gelişmeler Katolikliğin yaygınlaşması gibi algılansa da aslında temel amaç bağımsızlığı sağlayabilmektir. Bu hareketlerde ruhani ve bilhassa sivil tesiri doğrudan olmayan Latin Kilisesi ile Katolik ülkelerin koruyuculuğunu ve desteğini alma amacı bulunmaktadır. Bundan dolayı direkt tesiri olan Fener Patrikhanesi'nin hukuki sahasından çıkmayı başardılar. Yaşanan gelişmenin kayda değer neticelerinden biri olarak Ortodoks Bulgarlarının bağımsızlık yolundaki cesaretlerinin artması gösterilebilir. Bu durumun daha fazla Ortodoks Bulgar cemaatinin Katolikleşmesine ve buna bağlı olarak azalacağı yolunda endişelere neden olmuştur. Patrikhane, cemaatten kopmaların daha da artacağı kaygısından dolayı Ortodoks Bulgar birliğini korumak için baskısını artırmıştır. Bu da ters bir tepkiyle Bulgarları ayrılmaya itmiştir.³¹

Bulgar Eksarhlığı Fermanı sonrasında, Fener Patrikliği hem fermanı hem de Bulgarların Kilisesini kabul etmediğini açıklamış, Eksarhhane mensubu tüm Bulgar toplumunu şizmatik (aforoz) yaptıklarını söylemiştir. Bunun üzerine Eksarhhane yayımlamış olduğu karşı bildiriyle Bulgarlara ve diğer kiliselere Fener Patrikliğinin aldığı kararı reddettiklerini bildirmiştir. Osmanlı yönetimi de bu şekilde alınmış olan kararın hükümet için kabul edilemeyeceğini Fener Patrikliğine ifade etmiş ve Rumların karşı çıkışlarına karşın Eksarhlıkça farklı yerlerde görevlendirilmiş olan metropolitlere beratlar verilerek Eksarhlığın statüsü korumuştur.³²

Rum Patrikhanesi, Bulgar Eksarhlığı ile oluşan otoritesinin sarsılmasının artarak devam edeceğini ön görüyordu. Sonraki dönemde Romanyalıların ve Sırpların

³⁰ Elçin Macar, *İstanbul'un Yok Olmuş İki Cemaati Doğu Ritli Katolik Rumlar ve Bulgarlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 93-142.

³¹ Canan Seyfeli, a.g.e. s. 165.

³² Ramazan Erhan Güllü, "Bulgar Eksarhlığı'nın Kuruluşu ve Statüsü", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 17 (1), Gaziantep 2018, s. 356.

patrikhaneden çıkarak kendi sistemlerini oluşturmaları Rum Patrikhanesinin bu yöndeki endişelerini doğruladı. Rum Patrikhanesinin, Eksarhlık için uyguladığı bu katı tutumu Bulgar toplumunun daha da güç kazanmasına neden olacaktır. Bu durumdan faydalanan Bulgar Kilisesi daha da bağımsız hareket etme imkanı kazanmıştır. Buna bağlı olarak Eksarhlık alanını daha da genişletmeye başlayacaktır.³³

XVIII. asrın sonlarına doğru Balkanlarda Bulgarların yaşadığı yerlerde ciddi etkinliklerde bulunan Ruslar, Eflak, Boğdan ve Sırbistan'ın muhtariyet almasını sağlamıştı. Rus yöneticiler, Slav duygusunu Bulgarların Osmanlı Devleti'nin egemenliğinden ayrılabilmesi için yeterli görüyordu. Bununla beraber Balkan coğrafyasında yalnızca Bulgarlar muhtariyet elde edememişti. Ruslar, Balkanlardaki ajanları aracılığıyla Bulgarlar arasındaki tahriklerini yoğunlaştırmıştır. Rus ajanları başlangıçta Bulgarların sayıca üstün oldukları Gabrova'da etkinliklerini yoğunlaştırdı. Rus ajanları toplum içinde faaliyetlerde bulunarak provokasyon amaçlı Rus Meclisi mühürleriyle risaleleri yayıp gizli saklı toplantı yaptılar. Bu şekilde Bulgar halkını isyana teşvik ettiler. Rus ajanları özellikle halkı kışkırtırken dini ve milli duygulara vurgu yapmışlardır. Ayrıca Bulgar çetelerine de yardım eden Ruslar 1865'te Güneydeki Slavları eğitime amacıyla 5.000 gümüş ruble vermiştir.³⁴

Genç Bulgar Partisinin 1870 yılından önce Romanya'da yerleşmiş gizli yapıları bulunmaktaydı. Bu parti Osmanlı Devleti'nin yönetimine karşı kesin bir bağımsızlık istemiyor, daha önce Tuna prensliklerine verilmiş bulunan bağımsızlıklara eş değer bir statüyle yetinmeye taraftar görünüyorlardı. Bulgaristan, Osmanlı yönetimine bağlı bulunacak, Osmanlı hükümdarı Bulgarların da hükümdarı kabul edilecekti. Osmanlı padişahı bölge üzerindeki yönetme gücünü Hristiyan bir vali yahut kral naibine aktaracak bu yetkiyi alan kişi de bölgedeki ordunun ve sivil yönetimin lideri olacaktır. Bu görevli millet meclisi tarafından seçilecektir. Ülkeyi millet meclisinin kurmuş olduğu sürekli konseyin yardımıyla o yönetecektir.³⁵

Bu dönemde Rusya'da yayımlanan gazetelerde Osmanlı Devleti'ne karşı haberler artmış ve oldukça ciddi bir kampanya süreci başlatılmıştır. Bölgede Rusların da destek olacağı etkili bir isyan başlatmak hedefleniyordu. Daha önce yapılan tüm isyanlar

³³ Mahir Aydın, a.g.e. s. 79.

³⁴ Serap Toprak, "Bulgaristan'ın Bağımsızlığında Rusya'nın Rolü", *History Studies*, 5(6), Ankara 2013, s. 135-136.

³⁵ Edovard Engelhardt, *Tanzimat*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1976, s. 255.

başarısızlıkla neticelenmişti. Bundan dolayı Ruslar oldukça özenli davranılmasını, Osmanlı yönetiminin zayıflıklarından yararlanılmasını talep ediyordu. Bütün bu tedbir ve özenli çalışmalara rağmen 1875 yılında Bulgaristan'da çıkarılan isyan başarısızlıkla sona erdi. Panslavistlerin büyük önem vermiş olduğu bu isyanın başarısız olması Rusya'yı çok kızdırmıştır. Bununla beraber liberal anlayışa sahip burjuvaların isyanları desteklemediği, batılı ülkelerin müdahale etmesine yönelik tavır koydukları ortaya çıkınca direnişçiler, Panslavistlerin de tesiriyle farklı bir oluşuma yönelmişlerdir.³⁶

Rus Panslavistler, Bulgar isyanı için önemli yatırımlar yaptılar. Ruslar, Müslümanları silahsızlandırırken, Bulgarları da hızla silahlandırma politikasını takip ettiler. Ruslar ilk olarak gönüllü Bulgar taburları kurdu, ardından Bulgar çetelerine ve Bulgar halkına silah dağıtıldı. Bir Rus askeri olan General Gorko tarafından güney Balkanlarda bulunan Bulgarlara 60 bin adet tüfek verilmiştir. Zağra kaymakamının hazırladığı raporda, kasabayı ele geçiren Gorko yerel yöneticilerden iki saat içinde Müslümanların silahlarını alarak kendisine verilmesini söyledi. Gorko'ya verdiği talimatın Bulgarları kapsayıp kapsamadığına dair sorulan soruya “*Bulgarlar askerdir, isteğim Müslümanların silahlarıdır*” demiştir. İstenilen silahların teslim edilmesi geciktiğinde güvenlik görevine getirilen Rus Albay komutasındaki 300 Bulgar kökenli jandarma ile beraber Müslümanlara ait silahları toplayarak ve on bir günde toplamda 1.100 kişiyi katletmiştir. Bu katliamın açıklamasını “*Bulgar halkının kendi kendine coşkuya gelip. Türklerden öç almış ve bu durum engellenememiştir.*” şeklinde yapmıştır.³⁷

1875 yılında Hersek'in Nevesin kazasında başlayan Bosna Hersek Ayaklanması, 1876 yılında yaşanan Bulgaristan Ayaklanmasına, yine aynı dönemde başlayan Osmanlı - Sırp, Karadağ Savaşları ile 1877–1878 Osmanlı - Rus Savaşı'na ortam hazırlamış ayrıca 1875 ile 1878 yılları arasında Balkan krizinin ilk ve önemli bir aşamasını oluşturmuştur. Bu ayaklanma, XIX. yüzyılın önemli siyasi gelişmelerinin başlangıcını meydana getirerek bir yandan Osmanlı Devleti'nin önemli oranda Balkanlardan çekilmesine zemin hazırlarken, diğer yandan da Berlin Antlaşması ile 1878 Avrupa düzeninde yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu dönemde ayrıca Avrupa basınında Türkler aleyhine yoğun propagandalar yapılırken

³⁶ Serap Toprak, a.g.m. s. 137.

³⁷ Nedim İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s.15-16.

Balkan toplulukları masum ve mazlum olarak gösterilmiştir. Bu yoğun propagandaların etkisinden dönemin önde gelen aydınları da kaçamamıştır:

1876 yılında Parlamentoda Victor Hugo tarafından yapılan konuşmada özetle *“Avrupa hükümetlerinin dikkatini çekmek için önemli bir gerçeği vurgulamak zorundayız: Bir halk yok ediliyor. Bu olay nerede oluyor? Avrupa'nın tam ortasında bu acı olayın tek tanığı kim? Herkes. Avrupa Hükümetleri bu gerçeği görüyorlar mı? Hayır. Bu cesur ve küçük halkın acısı ne zaman sona erecek? Uygarlık bu duruma son vermek için harekete geçmeli, etkili bir yasaklama getirmelidir. Halklar, hükümetlerin bu yasaklamayı almasını istiyoruz.”* demiştir. Yine aynı dönemde Dostoyevski, Avrupa'ya tepki göstererek *“Oh medeniyet! Eğer Osmanlıları, çocuklarının gözleri önünde babalarının derilerini yüzerek menfaatlerini ciddi şekilde bozarsan, Avrupa'nın en değerli ve her şeyin üzerinde olan menfaatleri! Elbette ticaret, denizcilik, pazarlar, fabrikalar... Avrupa'nın gözünde daha değerli ne olabilir ki? Bunlar dokunulmaz çıkarlar; hatta düşüncede bile onlara dokunamazsınız, parmaklarınızı bile uzatamazsınız! Ama yine de lanet olsun Avrupa medeniyetinin bu menfaatlerine! Evet, lanet olsun bu menfaatlere ve eğer insanların derileri yüzülerek kendi varlığını sürdürmesi gerekiyorsa, o medeniyete de lanet olsun!”*³⁸ olarak özetlenebilecek açıklamalarda bulunmuştur.

Aynı dönemde Osmanlı yönetimindeki Bulgar halkı ile ilgili olarak bir İngiliz kaynağında dönemin aydınlarından farklı olarak özetle şu şekilde bilgi verilmektedir:

*“Bulgaristan'daki Hristiyan halk, Türk yönetimi altında kötü idare edilmiyordu. Din özgürlüğüne sahiptiler, bazı şehirlerin belediye ayrıcalıkları vardı ve eyaletlerde belli ölçüde özerklik haklarından yararlanıyorlardı. Ekonomik olarak, köylüler Rus köylülerinin yaşadığı zorluklardan uzaktılar, Mithat Paşa'nın akılcı valiliği döneminde önemli bir refah seviyesine ulaşmışlardı. Ancak milliyet duygusu uyanmaya başladı ve bağımsız bir Bulgar Kilisesi'nin kurulmasıyla güç kazandı. Panslavizm, Bulgaristan'a da sirayet etti. Bulgar köylüleri, Hersek isyanlarıyla da kışkırtıldı ve ayrıca Romanya'daki Bulgar devrimci komiteleri de etkilerini geniş ölçüde yaymıştı.”*³⁹

Görüldüğü üzere Bulgar olaylarının Avrupa kamuoyuna yansımaları ile gerçekler arasında oldukça ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Raporu hazırlayan İngiltere'de hükümet

³⁸ Nikolay Todorov, a.g.e. s. 79.

³⁹ Enver Ziya Karal, a.g.e. s. 96.

Osmanlı aleyhine yoğun bir kara propaganda yapılmasına ve gerçeklerin çarpıtılarak halka sunulmasına öncülük etmiştir. Bu durum yalnızca İngiltere’de değil Avrupa’nın hemen her yerinde yaşanmıştır.

1876 yılında yaşanan Bulgar İsyanından önce Osmanlı Devleti gereken tedbirleri almasa da daha sonra gereken hazırlıklar yapılarak isyanı bastırmıştır.

1876 İsyanının etkisiz hale getirilmesinin ardından batı basınında yazılan “*Bulgar Katliamı*” savlarına gerekçe olarak Batak gösterilmiştir. Bu isyanın bastırılması sırasında Osmanlı güçlerinin Bulgarlara katliam yaptıklarına dair “*Batak Katliamı*” yoğun bir propagandayla tüm Avrupa’ya egemen olduktan sonra Büyük Güçler bu meseleye müdahale etme kararı almıştır.⁴⁰

Aslında olanlar oldukça farklıdır. Bulgar isyancılarla şiddetli çatışmaların yaşandığı Batak’taki isyan 4 Mayıs 1876’da başladı. İsyanın başladığı andan itibaren isyancılar Batak civarında olan Türklerin yoğun olduğu köylere saldırmış ele geçirdiklerini katletmelerinden kaynaklı olarak bölgedeki Türk halkı Tatarpazarcık’taki Karabulaklı Ahmet Ağanın önderliğinde gönüllü olarak birlik kurulmasını kararlaştırmışlardır. 1876 yılının 11 Mayıs’ında Batak’taki isyancılar, Karabulaklı Ahmed Ağa komutasındaki gönüllü Türklerden oluşan birlik tarafından kuşatılarak teslim olmaları istenmiştir. Batak’ta bulunan Bulgarların bu talebi reddetmesiyle çatışma başlamış ve dört gün süren çatışma sonunda 15 Mayıs 1876’da Batak Türk gönüllülerince ele geçirilmiştir.⁴¹

Osmanlı Devleti, Avrupa’da haksız bir şekilde aleyhine gelişen yalan haberlere karşı Babıali tekzip ile karşı koymaya çalışıyordu. Oysa gazetelerden haberi okuyanlar tekzip metnine dikkat etmiyor veya ciddiye almıyorlardı. Bu durumun farkına varan Osmanlı Devleti’nin ilk Büyükelçi unvanı alan Londra Büyükelçisi Kostaki Musurus Paşa oldukça etkili bir basın kampanyası yürüterek dost dergilerde makaleler yayınlama, broşürler ve kitaplar bastırma yolunu izledi. Ayrıca Musurus Paşa, katıldığı yemekler ve toplantılarda

⁴⁰ Mehmet Hacısalıhoğlu, “Sultan II. Abdülhamid Dönemi Balkan Politikaları”, *Sultan II. Abdülhamid Han ve Dönemi*, Ed. Fahrettin Gün, Halil İbrahim Erbay, TBMM Milli Saraylar, İstanbul 2017, s. 114.

⁴¹ Mahir Aydın, a.g.e. s. 101-104.

yaptığı etkili konuşmalarla Osmanlı aleyhine olan algıyı değiştirmeyi bir süre de olsa başardı.⁴²

Ancak bu durum çok uzun sürmedi. Özellikle gazetelerin İngiltere’de halk üzerindeki etkisi oldukça fazlaydı. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı sırasında İngiltere’nin izlediği politikadan da anlaşıldığı üzere Osmanlı Devleti dış destekten mahrum kalmıştı.

Bulgaristan’ın bağımsızlığına giden en önemli gelişmelerden biri de 1877 - 1878 Osmanlı Rus Savaşı olmuştur. Savaşın sonunda Ruslar batıda Yeşilköy, doğuda ise Erzurum’a kadar gelmişlerdi. Osmanlı Devleti oldukça ağır maddeler içeren Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması’nı kabul etmek zorunda kaldı.

1878 yılının Mart ayında Rus devlet adamı İgnatiyev, Osmanlı Devleti’ni temsil eden Saffet Paşa’ya Ayastefanos Antlaşmasını kabul ettirdi.⁴³ Ayastefanos Antlaşması ile Bulgar milliyetçiler hedeflerinin büyük kısmını gerçekleştirmişlerdi. Antlaşmanın 6 ile 11. Maddeleri Bulgar Prensiğinin yönetim modeli, hudutları ve Osmanlıyla olan münasebetleriyle ilgiliydi. Ayastefanos Antlaşması’nın 6. maddesine göre Bulgar Prensiğinin hudutları detaylı olarak ifade edilmiştir. Buna göre Tuna’dan Rodop Dağlarına Karadeniz’den bugünkü Makedonya’nın hudutlarının bütününe içine alan Morava ve Ege Denizi’nin kenarında yer alan Ustruma Nehri’nden başlayarak Selanik dahil olmak üzere sahil şeridi boyunca ve iç kısımda Manastır ve Ohri’ye kadar uzanan topraklar, Bulgaristan’ın sınırlarını oluşturacaktı.⁴⁴

Bu durum çok uzun sürmemiş Avrupa’nın büyük güçleri arasında yaşanan rekabet ve konjonktür Osmanlı Devleti’nin Balkanlardaki varlığının sona ermesini engellemiştir. İngilizler ve Avrupa’nın diğer güçleri Ayastefanos Antlaşması’nı bir ön anlaşma olarak değerlendirmiş ve Rus hükümetini yeni antlaşma için müzakereye zorlamışlardır. Bu müzakereye Avrupa’nın yeni güçlerinden olan Alman İmparatorluğu ev sahipliği yapmıştır. Osmanlı hükümeti bu müzakerelere Dışişleri Bakanı Ortodoks Hristiyan Karatodori Paşa ile Alman asıllı Mehmed Ali Paşayı göndermiştir. Berlin Antlaşması Osmanlı Devleti’ni

⁴² Sinan Kunalp, “Bir Osmanlı Diplomatı Kostaki Musurus Paşa 1807-1891”, *Belleten*, c. XXXIV, Ankara 1970, s.434-435.

⁴³ Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri (1856-1880)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1986, s. 22.

⁴⁴ Ali Arslan, Bülent Yıldırım, “Fiili Bağımsızlık Sürecinde Bulgaristan Emareti ve Osmanlı Devleti’nin Tutumu (1878-1908)”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 15 Sayı 1, Edirne Haziran 2013, s. 227.

kurtaran bir antlaşma olmamıştır. Ayastefanos 'un bağımsızlık verdiği beylikler (Sırbistan, Karadağ, Romanya) yine bağımsız olmuştur. Yalnızca Büyük Bulgaristan üzerinde operasyon yapılmıştır. Buna göre; Balkan Dağlarının kuzeyi Bulgaristan Beyliği, Balkan Dağları ile Rodop Dağları arası Doğu Rumeli Vilayeti olmuş ve Rodop Dağlarının güneyi Osmanlı merkezi yönetimine bırakılmıştır. Böylece Osmanlı Devleti, Arnavutluk'a kadar uzanan bir koridor kazanmıştır. Berlin Antlaşması böylece Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki varlığının devam etmesini sağlamıştır.⁴⁵

Bu değişim ile Ayastefanos'ta kurulmuş olan 163.965 km²'lik Bulgaristan Berlin Muahdesiyle üçe bölünmüştür. Osmanlıya vergi ödeyen ve müstakil bir şekilde yönetilen Bulgar Prenslığı 'ne 63.972 km² bölge verilmiş güneyde 32.594 km² bölge, Doğu Rumeli ismiyle Osmanlı Devleti'ne özerk vilayet olarak bırakılmıştır. Son olarak 67.399 km² Makedonya bölgesi, Osmanlı Devleti'ne verilmiştir.⁴⁶

Berlin Antlaşması'nda alınan bu kararlar Panslavistler ve Rus milliyetçiler açısından bir mağlubiyet olarak görülmekteydi. Dönemin Rus Başvekili olan Garçakof “*Berlin Antlaşmasını imzalayarak ömrünün en hüznünlü olayını yaşadığını*” ifade etmiştir.⁴⁷

Berlin Antlaşması sonucu kurulmuş olan Bulgar Prenslığının Osmanlı yönetimince tanınabilmesi, azınlıkların hukuk, hak ve çıkarlarının muhafaza edileceği koşuluna bağlıydı. Ancak Berlin Antlaşması'nda, bu yerleşimin sosyal ve nüfus yapısının değiştirilmesine ait bir ifade geçmiyordu. Berlin Antlaşması'nda yer alan maddeler bilhassa ulusal bir devlet olarak Bulgar Prenslığını oluştururken, antlaşma metninde çok milletli özelliğinin değiştirilmesine dair herhangi bir şart ifade edilmedi. Bundan dolayı Türkler, Bulgar Prenslığının hudutları içinde kaldı. Antlaşmayı tertip eden ülkeler yalnızca azınlıklara dair haklar ile ilgili bilgileri düzenledi. Ancak Bulgaristan hudutları dâhilinde bulunan Türkler ile ilgili bir güvence verilmedi.⁴⁸

Savaşta Bulgarlar Osmanlıların toprakları ile kişisel eşyalarını zapt etmişti. Ayrıca çok sayıda Müslüman İstanbul yönüne doğru göç etmek durumunda kalmıştı. Osmanlıların egemenliğinde asırlarca Balkanların güney kısmında yoğun bir şekilde Müslümanlar ve Türkler yaşamlarını sürdürmüştü. Berlin Antlaşması'nda Türklerin hakları kabul edilse de

⁴⁵ Mehmet Hacısalıhoğlu, a.g.e. s. 115-116.

⁴⁶ Mahir Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1996, s. 127-128.

⁴⁷ Süleyman Kocabaş, *Osmanlı İsyanlarında Yabancı Parmağı*, Vatan Yayınları, Kayseri 1992, s. 11.

⁴⁸ Nedim İpek, a.g.e. s.12.

hem Bulgarlar hem de Ruslar, Türklerin burada bulunmalarına izin verecek gibi durmuyorlardı. Müslüman olan mal sahipleri çok ciddi tehditlerle karşılaştı. Böyle bir durumda Müslüman olanların birçoğu yaşadıkları yerlere dönmekten veya önceki yerlerinde ikamet etmekten korkmaktaydı. Nihayetinde Bulgarlar devlete belirli miktar para ödeyerek toprak aldılar. Ayrıca mülk sahibi olan kişilere tazminat verilmiştir. Bu şekilde harp sonrasında meydana gelen toprak düzenlemeleri Bulgar tarımının gelişmesinde etkili olmuştur. Bulgaristan, Sırbistan'a benzer biçimde ufak çiftliklerin sayıca arttığı bir yer olmuştur.⁴⁹

Berlin Antlaşması sonrası Bulgarlar, Osmanlı Devleti olan münasebetlerini adeta bağımsız bir ülke olarak idare etmekteydi. Berlin Antlaşması sonrasında, Bulgarlar yurt dışına borçlanarak harp gemileri siparişi vermiştir. 1880'de bir Bulgar parası çıkarılarak kullanılmıştır. Türkçe resmi dil olmaktan çıkarılmıştır.⁵⁰

Bulgar Prensiği'nin bağımsızlığını ilan ettiği tarih olan 5 Ekim 1908'e kadar Osmanlılar ile Bulgarlar arasındaki münasebetleri birer elçilik aracılığıyla olmayıp Osmanlı yönetiminin kurmuş olduğu Bulgaristan Komiserliği ve Kapıkethüdalığı ile yürütülmüştür.⁵¹

Rusya, Berlin Antlaşması sonrasında Panslavizm politikasını Bulgaristan üzerinden yürütmek için uygun bir ortam buldu. Berlin Antlaşması'nda Bulgaristan, Osmanlı yönetimine bağlı görünse de bağımsızlığını kazanması için önünde çok büyük bir engel bulunmamaktaydı. Antlaşma sonrası yaşanan gelişmeler özellikle de bölgedeki Türk nüfusuna uygulanan baskı ve yıldırma politikaları Bulgaristan'ı bağımsız ve Türklerden arındırılmış bir devlet haline getirme amacından kaynaklanmaktaydı.

Berlin Antlaşması sonrasında Bulgaristan Prensiği'nin uygulamaya sokulmayan Ayastefanos Anlaşmasında var olan Büyük Bulgaristan hayallerinden uzaklaşmak zorunda olması Bulgar milliyetçiler için umutların yıkılmasına neden olmuştur. Bu amacı gerçekleştirmek için Bulgar Prensiği kuruluşundan itibaren Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde kalan Makedonya ve Doğu Rumeli Vilayetini topraklarına katabilmek için çalışmalar gerçekleştirmeye koyuldu.

⁴⁹ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi*, Cilt 1, Küre Yay., İstanbul 2006, sayfa 397.

⁵⁰ Şahin Doğan, "Rus Kaynaklarının Işığında Bulgaristan'ın Bağımsızlık İlanı", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 9, Sayı 2, Aralık 2020, s. 309.

⁵¹ Mahir Aydın, "Bulgaristan Komiserliği", *Belgeler*, Türk Tarih Kurumu Yay., Cilt XVII, Sayı 21, 1996, sayfa 71.

Berlin Antlaşması'nın 13. maddesinde alınan kararla Şarki Rumeli Eyaleti, politik ve askeri olarak direkt Osmanlıya bağlı bir vilayet olarak Hristiyan bir vali tarafından yönetilecekti. Ayrıca anlaşmanın 16. maddesinde eğer vilayet içinde veyahut dışında bir tehdit ortaya çıkarsa vali, Osmanlı ordusunu çağırabilecekti. Ancak Osmanlı hükümeti, bu yönde bir müdahale öncesi, bu konudaki kararını nedenleri ile beraber, İstanbul'da bulunan yabancı ülkelerin sefirlerine bildirmekle yükümlüydü. 1885 yılının Eylül ayında Bulgar isyancılar Filibe şehrinde yaptıkları faaliyetle Doğu Rumeli'nin yöneticisi konumunda olan Gavril Paşa'yı tutuklayarak Şarki Rumeli ile Bulgaristan'ı bir araya getirdiklerini deklare etmişlerdir. Yaşanan gelişmenin sonrasında ise Doğu Rumeli'ye giren Prens Alexander kendini Vilayetin Prensi olarak duyurmuştur. Osmanlı Devleti, bu durum karşısında meseleyi askeri yöntemlerle değil de diplomasi yoluyla çözebileceğini düşündü. Ancak batılı ülkeler Bulgarların Ruslara karşı olan tavrından hoşnut olarak meydana gelen gelişmenin onaylanmasına yönelik siyaset takip etmişlerdir.⁵²

Balkanlarda meydana gelen bu yeni gelişmenin Bulgar çıkarlarına uygun ilerlemesinden memnun olmayan Sırlar duruma ciddi tepki göstererek Bulgarlara karşı harp başlatmışlardır. Bulgaristan hazırlıksız yakalansa da Sofya civarında Silivnitsa'da gerçekleşen mücadeleyi kazanmışlardır. Belgrad yolu Bulgarlara açılmış ancak Avusturya – Macaristan'ın diplomasi yoluyla yaptığı hamleler ile savaş son bulmuştur. Osmanlıların göstermediği tepkiyi Sırlar göstermiş ve Osmanlı Devleti Bulgaristan'ın gerçekleştirdiği toprak genişletmeyi kabullenmiştir. 1886 senesinde Bulgar Prensi'nin ayrıca Şarki Rumeli Valisi olduğu anlaşma ile kabul edilmiştir. Beş senede bir padişahın ve batılı güçlerin onay vermesi şartıyla prens vali olmaya devam edebilecektir.⁵³

Doğu Rumeli'nin bu şekilde kaybedilmesi ve Avrupa devletlerinin bu konuya ses çıkarmamaları Berlin Antlaşması'nda alınan kararların değişebileceğini göstermesi açısından da ayrıca önemlidir.

Bulgar Hükümeti 1903 yılından itibaren ciddi bir şekilde silahlanmaya başlamıştır. Bulgar Hükümeti ordunun güçlenmesi amacıyla önemli miktarlarda silah ve mühimmat satın almıştır. Bu harcamaların yanında bir taraftan da aynı dönemde patlayıcı imalatının

⁵² Ali Arslan, Bülent Yıldırım, "Fiili Bağımsızlık Sürecinde Bulgaristan Emaret ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu (1878-1908)", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 15 S. 1, Edirne Haziran 2013, s. 229-231.

⁵³ Richard Crampton, *Bulgaristan Tarihi*, Jeopolitika Yay., İstanbul 2007, sayfa 87.

geliştirilmesi için harekete geçmiştir. Bütün bu faaliyetler için Bulgarlar 1903 ile 1908 senelerinde yalnızca ordu harcamalarına 99.3 milyon Levalık bir bütçe ayırmışlardır. Buna bağlı olarak Almanya ve Avusturya-Macaristan'dan Bulgaristan'a sık sık eski silah ve mühimmat gelmiştir. Bütün bu faaliyetleri gerçekleştirmek için Bulgaristan'a çok büyük miktarlarda para gerekiyordu ve iç sermaye bu konuda yetersiz kalıyordu. Bundan dolayı Bulgar Hükümeti büyük borçlar almak zorunda kaldı. Sonuç olarak Bulgaristan'ın 1902'de yaklaşık 250 milyon olan borcu 1907'de yaklaşık 400 milyon Leva olmuştu. Malinov Hükümeti zamanında da ordu harcamalardan dolayı gerçekleşen bu ciddi borçlanmalar sürdürülmüştür. Ordu harcamaları yaklaşık 180 milyon civarında ciddi oranlara ulaşmıştır.⁵⁴

Bulgaristan'ının bu yönde büyük askeri harcamalar yaparak ağır bir borç altına girmesi Balkanlarda yeni bir savaşın habercisi olmuştur. Bağımsızlığını fiilen alan Bulgarların amacı tam bağımsızlıktan da öte sınırlarını özellikle Doğu Trakya ve Makedonya'yı da içine alacak şekilde genişletmektir. Avrupa devletlerinin Bulgaristan'a ciddi oranda borç paralar vermesi ise Bulgar Hükümeti üzerinde etkili olmak istemeleri ile anlaşılabilir. Avrupalıların Balkan coğrafyasında nüfuz kazanma mücadelesi bu açıdan bölge devletlerinin silahlanma yarışı için kredi bulmalarını kolaylaştırmıştır. Bu gelişmelerin yaşandığı bir ortamda Osmanlı Devleti'nin gereken önlemleri almaması ileride yaşanacak olan Balkan Savaşı'nda çok ağır bedeller ödemesine neden olacaktır.

1878 yılından itibaren özerk konumunda olan Bulgarlar tam bağımsızlıklarını ilan etmek için fırsat kollamışlardır.

Bu dönemde Osmanlı iç politikasında da önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Jön Türklerin Sultan Abdülaziz'i Meşrutiyet yönetimine karşı çıktığı için tahttan indirmelerinin ardından kısa süreli V. Murat'ın saltanatı sonrası Sultan II. Abdülhamid meşrutiyeti ilan etmek koşuluyla 1876 yılında tahta çıkartıldı. 93 Harbi'nde yaşanan hezimetin sonrasında şartları oldukça ağır olan Ayastefanos'u onaylayan II. Abdülhamid, ülkenin bu sıkıntılı döneminde meşrutiyetten ziyade, hükümdarın mutlak otoritesinin daha etkin olacağını düşünmüştür. Dış politikada ise Ayastefanos Antlaşması'nın yerine yapılacak Berlin Antlaşması'nda Avrupa devletlerinin desteğini almaya çalışmıştı. 33 yıllık iktidarı süresince Sultan II. Abdülhamid denge siyaseti izlemiştir. Saltanatı sona ermeden tekrar kabul etmek

⁵⁴ Şahin Doğan, a.g.e. s. 309.

zorunda kaldığı meşrutiyet yönetimi de Osmanlı Devleti'nde yaşanan iç ve dış sorunları durdurmak için yeterli olmamıştır.

Sultan II. Abdülhamid zamanında ülkenin yaşadığı sorunların Meşrutiyet idaresinin yeniden ilan edilmesiyle sona erdirebileceğine inanılıyordu. Farklı etnik unsurları içinde barındırması nedeniyle çatışmaların yaşandığı Balkan topraklarının ayrıca merkeze uzak bir konumda olması İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarının bölgede rahat bir şekilde örgütlenmesini sağladı. İttihat ve Terakki Cemiyeti kısa zamanda oldukça kuvvetli bir yapıya dönüştü.

İttihatçılar, 1908'de Meşrutiyetin yeniden ilan edilmesini Sultan II. Abdülhamid'e kabul ettirmeyi başarmıştır.⁵⁵

II. Meşrutiyet'in 1908 yılında ilan edilmesi ile oluşan olumlu havanın Bulgar milliyetçileri tatmin ettiği söylenemez. Bulgarlar, Osmanlı Devleti'nde yaşanan bu siyasi kargaşadan yararlanmak için ellerindeki tüm imkânları seferber edeceklerdir.

Bulgarların aradığı fırsat 12 Eylül akşamında Sultanın doğum günü dolayısıyla düzenlenen tebrik toplantısına, Bulgar temsilcinin davet edilmemesi ile ellerine geçmiştir.⁵⁶ Kapı Kethüdası Geshof'un davet edilmeme nedenini ise dönemin sadrazamı, bu toplantının yabancı ülkeler için olduğunu oysa Bulgarların Osmanlıya bağlı bir eyalet konumunda bulunduğu şeklinde açıklamıştır. Yaşanan bu gelişmeler neticesinde Kapı Kethüdası Geshof, Bulgar hükümetinden almış olduğu talimat ile İstanbul'dan ayrılmıştır. Bulgar Prensi ve eşi Viyana'da 23 Eylül 1908 tarihinde krallar için düzenlenen bir törenle karşılanmıştır. Burada taraflar Bulgarların bağımsız olması ve Avusturya'nın Bosna Hersek'i alması konularında anlaşmışlardır.⁵⁷

1908 yılında Osmanlıda rejim değişikliğinin yaşanması ile Avusturya Bosna'yı sınırları içerisine almıştır. Bulgaristan da fırsattan yararlanarak aynı dönemde bağımsızlığını ilan etmiş ve Bulgar Prensi Çar unvanını kullanmıştır.⁵⁸ Yaşanan bu olaydan sonra batılı devletlere gönderilen bir telgraf ile Bulgar devletinin Balkanlarda var olan barışın korunması için ellerinden geleni yapacaklarını söyledi. Bununla birlikte oluşacak koşullar barışın

⁵⁵ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C. I, K. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 59.

⁵⁶ Alpay Kabacalı, *Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e İmparatorluk ve Nesnel Tarihin Prizmasından Abdülhamid*, Deniz Kültür Yayınları, İstanbul 2005, s.95.

⁵⁷ Enver Z. Karal, *Osmanlı Tarihi 1908-1918*, c: IX, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1996, s.226-228.

⁵⁸ *Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi*, 04-02-1908 Yer bilgisi: 755- 86.

bozulmasına neden olursa Bulgarlar birlik olup kendilerini müdafaa edecekti. Bulgar Kralı mecliste gerçekleştirdiği bir konuşmada batılı devletler ile beraber kurtarıcı olan Rusların desteklerini almayı umduğunu söyledi.⁵⁹

Ancak bu söyleme rağmen Osmanlı Devleti, Bulgarların faaliyetlerini izleme yolunda yoğun çaba göstermiştir. Osmanlı arşivlerinden elde ettiğimiz bir belgeye göre Osmanlı istihbaratının Bulgar hükümetinin askerlerine son sistem silah dağıttıklarına ilişkin araştırma yaptıkları ancak net bir bilgiye ulaşamadıkları görülmektedir. Aynı raporda Bulgar hükümetinin Avrupa devletlerine silah siparişi verdiklerinin muhakkak olduğu dile getirilmiştir.⁶⁰

Bir başka belgede ise 4 Bulgar deniz subayının pratik askeri eğitim için Fransa'ya gönderildiği bilgisi yer almaktadır.⁶¹

Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan'ı yakından izlemesinde yaşanan bu gelişmelerin yanında Bulgarların bağımsız olduğu mevcut sınırları ile yetinmeyeceği bölgede özellikle Osmanlı aleyhine genişleme gayretinde olacağı düşüncesi yatmaktadır. Nitekim ilerleyen yıllar Osmanlı Devleti'nin bu endişesini haklı çıkaracaktır.

Bu gelişmeler yaşanırken Balkanlar üzerinde hedefleri olan Rusya, Avusturya'yı Bosna'yı işgalden vazgeçirmeye çalışsa da başarılı olamamıştır. Bosna'nın işgali ile ilgili yaşanan sorun Ruslar açısından diplomatik bir yenilgiyle sonuçlanmıştır. Rusya, Balkanlar üzerindeki konumunu yeniden güçlendirmek amacıyla arayışlara başlamıştır.⁶²

Osmanlı Devleti ise yaşanan bu oldubitti karşısında haklarını korumak adına büyük devletlere başvurmuştur. Ancak Osmanlı Devleti bu konuda istediği desteği alamamıştır. Avrupa'nın tüm dikkati o dönemde Osmanlıların verdiği notasından ziyade Bosna'nın Avusturya tarafından işgal edilmesindedir. Osmanlı halkı, Avusturya'ya tepki olarak boykot uygulamış, durum ciddileşince Avusturya tüccarları ve işadamları konuyu hükümetlerine bildirmişlerdir. Osmanlı yönetimine zor kullanmak isteyen Avusturya'ya karşı Almanya

⁵⁹ Şahin Doğan, “Rus Kaynakları Işığında Bulgaristan'ın Bağımsızlık İlanı”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, C. 9 s. 2, Edirne 2020, s. 316.

⁶⁰ *Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi*, 11-01-1326 Yer bilgisi: 254- 46.

⁶¹ *Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi*, 12-01-1326 Yer bilgisi: 163- 27.

⁶² Richard Hall, *Balkan Savaşları (1912-1913)*, Çev. Tanju Akdoğan, Homer Kitapevi, İstanbul 2003, s. 10.

olaya müdahalede bulunarak taraflar arasında bir anlaşmanın yapılması için ortam hazırlamıştır.⁶³

İstanbul'da Avusturya ile görüşmelere başlayan Osmanlı hükümeti, durumun daha fazla büyümeden bir sonuca bağlanmasını istiyordu. Eğer mesele çözümlenmezse bir konferansın toplanması gündemdeydi. Bu konferans düzenlenirse, daha çok zarar görebileceğini düşünen Osmanlı idarecileri anlaşma yoluna gitmişler yapılan anlaşma sonucunda Avusturya, Osmanlı Devleti'ne Yenipazar Sancağını bırakmıştır.⁶⁴

Osmanlı Devleti, Avusturya ile Bosna-Hersek meselesini sonuçlandırmaya çalıştığı dönemde bağımsızlık meselesi ile ilgili olarak Bulgarlarla diyalog kurmuştur. Osmanlı devlet adamları bağımsızlığın tanınmasını iki taraf arasında yaşanan ekonomik meselenin halline bağlamışlardır. Buna göre Doğu Rumeli Vilayetinin tahsil edilmemiş olan vergi borcu, Düyün-ü Umumiye'ye Bulgarlar tarafından ödenmesi gereken kısım, ülkede bulunan Osmanlılara ait vakıfların ve demiryolunun tazminatına karşılık olarak toplam Yirmi sekiz milyon lira talepte bulunmuşlardır. Bulgar Hükümeti ise yalnızca 4 milyon lira ödeyebileceklerini söylemişler bundan dolayı da bir anlaşma sağlanamamıştır.⁶⁵ Bu gelişme üzerine Rusya duruma müdahale ederek ilgili tarafları yeniden buluşturmuştur. Ruslar ile Osmanlılar arasında yapılan 1909 anlaşmasıyla Ruslar 93 Harbi'nden kaynaklı alması gereken paradan vazgeçmiştir.⁶⁶

Rusya'nın savaş tazminatından feragat etmesi ve Bulgaristan'ın ödemeyi kabul ettiği miktar ile birlikte Osmanlı Devleti durumu kabullendi. Bulgaristan böylece bağımsız Balkan devletleri saflarına katıldı.⁶⁷

Osmanlı Devleti, İstanbul'da 1909 senesinde yaptığı sözleşmeyle birlikte Bulgarların bağımsızlığını kabul etmiştir.⁶⁸ Bulgaristan ile yapılan protokolde Bulgaristan Türklerinin azınlık haklarıyla alakalı olarak bir de mutabakat yapıldı. Buna göre ülkedeki Türk azınlığının haklarına saygılı olmayı Bulgar hükümeti kabul etmiştir. Böylece Bulgar Krallığı

⁶³Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, 26-10-1326 Yer bilgisi: 39- 3877. Enver Ziya Karal, a. g. e. s. 223-229.

⁶⁴ Nicolae Jorga, *Osmanlı Tarihi*, c: 5, çev: Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s. 519.

⁶⁵ Enver Ziya Karal, a. g. e. s. 230.

⁶⁶ Ömer Turan, "Balkan Savaşlarından Kurtuluş Savaşına Kadar Uzanan Süreçte Türk-Bulgar İlişkileri (1912-1920)", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 2005, s. 95.

⁶⁷ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi*, C. 2, Küre Yayınları, İstanbul 2006, s. 41.

⁶⁸ Enver Ziya Karal, a. g. e. s. 230.

Osmanlılar tarafından tanırken, ülkede yaşayan Türk topluluğunun azınlık haklarına saygı göstereceğini Bulgarlara kabul ettirmiştir.⁶⁹

Bu protokole bağlı olarak ayrıca imzalanan başka bir sözleşme ise Bulgaristan'daki Müftülükler ve vakıflar ile ilgiliydi. Buna göre, Sofya'da Bulgaristan Müftüleri arasından seçilen ve Osmanlı Şeyhülislamı tarafından kendisine menşur verilen bir Baş Müftü bulunacak, görevi ise buradaki Müslüman halkların adli ve dinsel sorunları ile ilgili Osmanlıda yer alan Şeyhülislamlık ile Bulgaristan Mezahipi ilişkilerini yürütmek olacaktır. Ayrıca gerektiğinde Müslümanların evlenme, boşanma, vasiyet, veraset ve benzeri konularında yetkili olacak, ayrıca Müslümanların eğitimi ile ilgili konularda devlet dairelerine başvurabilecekti. Bulgaristan'ın diğer şehirlerdeki Müftüler ise halk tarafından seçilip menşurunu Baş Müftüden alacaktı. Müftüler vakıf idaresinden de sorumlu oldukları için vakıf hesaplarına dair defterleri onlar tutacak ve gerektiğinde bu defterleri incelenmek üzere Baş Müftü'ye göndereceklerdi. Bulgaristan'daki vakıfların korunmasına özen gösterilecek, hiçbir vakıf binası kanuna aykırı olarak yıkılmayacak, istimlakı gereken herhangi bir vakıf binasının ya bedeli ödenecek ya da aynı değerde bir başka mülkle değiştirilecekti.⁷⁰

Osmanlı Devleti imzaladığı bu protokol ile daha önce Küçük Kaynarca Antlaşması'nda yapmaya çalıştığı gibi din üzerinden kaybedilen topraklardaki bağını devam ettirmeyi hatta mümkünse bu topraklara müdahale etmeyi amaçlasa da bu amacı gerçekleştirmek için siyasi ve askeri açıdan güçlü olmak gerekliydi. Osmanlı Devleti ise bu güçten mahrum bulunuyordu.

Osmanlı Devleti, Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanımak suretiyle Avrupa topraklarında bulunan son muhtar eyaletini de kaybetmiştir.⁷¹ Bağımsızlık sonrası iki ülkenin münasebetleri oluşmaya başlamıştır. Mikail Serafov, Bulgar Sefiri olarak güven mektubunu 17 Temmuz 1909 tarihinde İstanbul'a, Osmanlı Devleti adına da Mustafa Asım Bey 14 Eylül 1909 tarihinde güven mektubunu Sofya'ya sunmuştur.⁷²

⁶⁹ Bilal Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yayınları, Ankara 1986, s. 48.

⁷⁰ Yasemin Avcı, "Bağımsız Bulgaristan ile Osmanlı Devleti Arasında Modern Diplomasi (1908-1912)", *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu 11-13 Mayıs 2005 Bildiriler Kitabı*, Odunpazarı Belediyesi Yay., Eskişehir 2005, s. 293.

⁷¹ Enver Ziya Karal, a. g. e. s. 231.

⁷² Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk Bulgar İlişkileri*, Cem Yayınevi, İstanbul 1984, s. 116.

1909 yılı sonrası Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan ile arasındaki ilişkilere konu olan en ciddi sorunlar; sınır tahdidi, sınırdaki yaşanan eşkıya tecavüzleri, kara ve deniz ticaretinin yeniden düzenlenmesi, posta ve telgraf muamelatıydı. Sınırların belirlenmesi ve eşkıya tecavüzünün son bulması için kurulan komisyonların uzun süren görüşmeleri neticesinde nihai bir çözüme ulaşamadığı bilinmektedir. Deniz ve kara ticaretinin yeniden düzenlenmesi ise ancak 1911 yılında imzalanan geçici bir antlaşma ile mümkün olmuştur.⁷³

1908 yılında İtalyan, Rus, Fransız ve İngiliz askerlerinin Girit'ten çekilmesi neticesinde Girit'in Yunanistan'a bağlandığı adadaki Rumlar tarafından ilan edildi. Bu gelişmenin yaşanmasında Bulgarların bağımsızlığı sonucunda Balkan coğrafyasında yaşanan gelişmelerin Slavları avantajlı konuma getirmesiydi. Hem Paris'in hem de Londra'nın iznini almış olan Rum devlet adamları ise kurulan yeni düzeni Avrupalı büyük güçler ve kendileri açısından olumlu hale getirmeye çalışıyorlardı.⁷⁴

Anadolu için stratejik açıdan çok büyük öneme sahip bulunan Girit Adası'nın Yunanistan'a katılma teşebbüsüne karşı Osmanlı hükümeti bir ihtarname yayımladı. Osmanlı Devleti Girit'in Yunanistan'a verilmesinden, Girit'in İngilizlere bırakılmasından yanaydı. Girit Adası sorunu, Yunanlıların ve Osmanlıların olduğu kadar Akdeniz siyaseti açısından Avrupa devletlerini de kapsayan oldukça ciddi bir meseleydi.⁷⁵

Osmanlı Devleti'nde halk, Girit konusunda "Ya Girit Ya Ölüm" söylemiyle tepkisini ortaya koydu. Giritli bazı kişiler toplantılar düzenleyerek Yunanistan ürünlerine yönelik boykot kararı aldılar ve bir cemiyet oluşturdular.⁷⁶ Girit meselesinden kaynaklı olarak ittihatçılar, Yunanistan ile savaşmaya sıcak bakmıyorlardı. Olası bir harp sonucunda Rum cemaatinin Osmanlı yönetimiyle karşı karşıya geleceğini böyle bir durumun meşrutiyetle amaçlanan Osmanlı halkının birlik olmasına ket vuracağını düşünüyorlardı. Buna göre karar karşısında büyük gösteriler ve Yunan mallarına karşı boykotun uygulanılması kararını aldılar.⁷⁷ İttihatçılar, Avrupalıların kendilerine destek olmalarını beklediler. Aynı süreçte Yunan hükümeti de Girit'in iltihakının Avrupalılar tarafından benimsenmesini sağlamaya çalıştılar. Ancak Avrupalı devletlerin burada askerlerinin bulunması nedeniyle Yunanlıların

⁷³ Yasemin Avcı, a. g. e. s. 293.

⁷⁴ Ziya Nur Aksun, *II. Abdülhamid Han*, haz. Erol Kılınç, Ötüken Yayınları, İstanbul 2017, s.445.

⁷⁵ Enver Ziya Karal, a. g. e. s. 233.

⁷⁶ Merve Çidem, "II. Meşrutiyet'in İlanı Sırasında Kaybedilen Balkan Toprakları ve Olayların Basına Yansımaları" *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 3, Kırşehir Ekim 2018, s. 94.

⁷⁷ Enver Ziya Karal, a. g. e. s. 233.

Girit ile ilgili taleplerini kabul etmediler. Ayrıca Yunan bayrağının adaya dikilmesine de tepki göstererek bayrağın kaldırılmasını bildirdiler. Avrupalılardan beklediği diplomatik desteği bulamayan Yunan hükümeti iltihak kararını kabul etmediğini ilan etmeye mecbur kalmıştır.⁷⁸

Bu gelişmelerin ardından Balkan Savaşı başlamış, 1912 yılında Yunanistan, savaşa girmiştir. Balkan Savaşlarının ardından yapılan Londra Konferansı'nda Girit Sorunu da görüşülmüştür. Türk Heyeti, karşı karşıya kaldığı yoğun baskı nedeniyle “*Başka hiçbir Ege Adası'nın talep edilmeyeceğine dair garanti verilmesi halinde Osmanlı Devleti'nin Girit üzerindeki haklarını Büyük Devletlere bırakabileceğini*”⁷⁹ ifade etmiştir.

Yapılan Londra Mukavelesinin dördüncü maddesinde Hükümdarın Girit'teki tüm yetkilerini İttifak Devletleri'ne devrettiği belirtilmektedir. Bu yüzden ada bir daha geri döndürülemeyecek bir şekilde Osmanlı Devleti'nin elinden çıkarak Büyük Devletlerin inisiyatifine bırakılmıştır. Yunanistan Kralı bir süre sonra Girit'in Yunanistan'a katıldığını dünya kamuoyuna duyurmuştur. Bu ilandan sonra Avrupa'daki büyük güçler tarafından da onaylanan şekilde Yunanistan'ın adayı egemenliğine katması gerçekleşmiştir.⁸⁰

1908 ile 1912 yılları arasında Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında bir savaş meydana gelmedi. Bulgaristan'ın bağımsızlığı sonrasında Bulgar basını Osmanlı Devleti için, “*İmparatorluk*”, “*Devleti Osmaniye*” veya “*Devleti Aliye*” gibi Türk devletinin önceden adlandırılan terimlerinin yerine “*Genç Türkiye*”, “*Anayasal Türkiye*” gibi farklı terimleri kullanmaya başlamıştır. Bu durum Bulgarlardaki Türkiye imajının olumlu bir yöne değiştiğini göstermektedir. Bulgarlarda bu görüşün ortaya çıkmasında özellikle Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ve Anayasa'da yapılan değişiklikler oldukça belirleyici oldu. Bulgar toplumu, Türklerin tarihlerinde yeni bir sayfa açtıklarını düşünüyorlardı.⁸¹ Ayrıca bu terimlerin Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin sürdürülmesinde daha eşit bir zemin oluşturacak anlamlar içerdiği de açıktı. Çünkü devletlerarası ilişkilerde

⁷⁸ Merve Çidem, a. g. e. s. 94.

⁷⁹ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C.II, Kısım II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s.214-224.

⁸⁰ Melek Öksüz, “Girit Meselesi'nin Belirsizlik Yılları 1908-1913”, *Karadeniz Araştırmaları*, sayı 25: Trabzon Bahar 2010, s.112.

⁸¹ Iordanka Bibina, “XX. Yüzyılın Başında Bulgar Basımında Türkiye (1908-1912)”, *XIII. Türk Tarih Kongresi'ne Sunulan Bildiriler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002, s. 1035.

egemen bir devlet olarak yerini alacak Bulgaristan'ın öncelikle egemenliğinden ayrıldığı Osmanlı Devleti ile kendini eşit statüde görmesi gerekmektedir.⁸²

1908 senesinde II. Meşrutiyet'in kabul edilmesinden sonra Avusturya Bosna-Hersek'i ilhak etmiş, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmiş, Yunanistan Girit'i topraklarına katmaya teşebbüs etmiş, Arapların ve Arnavutların bağımsızlık talepleri şiddetlenmiş, İtalya Trablusgarp'a saldırmıştır. Osmanlı Devleti'nin İtalya ile savaşa başlaması ise, Balkan devletlerinin, Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan'ın Makedonya'yı ele geçirme konusundaki yeni gayretlerine ortam hazırlamıştır. Bu gayretlerin sonucunda da Balkan Savaşları patlak vermiştir. Meşrutiyet Hareketi, Osmanlı toplumunun siyasal ve sosyal yapısını güçlendirme amacını güttüğü halde, aksine olarak, Türk'ten gayri unsurların Osmanlı Devleti'nden ayrılma arzularını kamçıladı ve bu arzuların gerçekleşmesi için uygun bir ortam meydana getirdi.⁸³

Balkan İttifakı düşüncesi ilk olarak Bulgar komitacılara, Sırların destek olduğu XIX. Yüzyılın ikinci yarısına değin gitmektedir. Bulgar, Sırp ve Yunanlılar arasında bir birlik kurma fikrini ilk kez dile getiren 1891'de Yunan devlet adamı olan Kharilaos Trikoupis olmuştu. Ancak yapılan bu teklifi ne Sırbistan ne de Bulgaristan kabul etmemişti. Bu durumun nedenleri ise Yunanlıların amaçlarına dair umursamazlıkları ve Yunanlılarla Makedonya hususunda rekabetleri sebebiyle Ortodoks dindaşlarına mesafeli kalmalarıdır. Yalnız 1897 senesinde Makedonya'ya dair sınırlı süreli bir antlaşma yapabilmışlerdir.⁸⁴

Bulgarların Makedonya'yı ilhak etme isteği bu bölgenin sürekli olarak sorun haline gelmesinde etkili olmuştur. Ayastefanos'ta kabul edilen Makedonya ile ilgili hükmün Berlin'de Osmanlı lehine değiştirilmesinin adil olmadığını düşünen Bulgarlar bu bölgede tekrar egemenlik kurmaya çalışmışlardır.⁸⁵

Sırbistan ise bu bölge üzerindeki isteklerini yerine getirme konusunda, bölgede genişleyen bir Bulgaristan'ın kendisi için sorun oluşturacağı düşüncesiyle Bulgaristan'a 1885'te harp ilan etmiştir. Ancak yapılan harbin neticesinde sonuç elde edemeyen Sırlar Makedonya bölgesindeki menfaatlerini temin etmek amacıyla hem Bulgarların hem de Yunanlıların ibadethane ve okulları kullanarak yürüttüğü siyaseti benzer şekilde kendileri

⁸² Yasemin Avcı, a. g. e. s. 295.

⁸³ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih (1789-1914)*, 6. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul 2010, s.915-916.

⁸⁴ Richard C. Hall, a. g. e. s. 4.

⁸⁵ Süleyman Kocabaş, *Son Haçlı Seferi Balkan Harbi 1912-1913*, Vatan Yayınları, İstanbul 2000, s. 40.

de yapmıştır. Sırp Hükümeti bu düşüncelerle 1886'da Makedonya'da çok sayıda okul ve cemiyet açarak faaliyetlerini sürdürmüştür.⁸⁶

XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan, Makedonya bölgesini karıştırarak Avrupa'nın güçlü devletlerinin bu bölgeye dikkatlerini vermelerini sağlamak ve kendileri lehine bu güçlerin bölgeye karışmalarına çaba göstermişlerdir. Sırp, Yunan ve Bulgar silahlı grupları hem Osmanlı yönetimine karşı hem de birbirleriyle mücadele etmişlerdir. Bilhassa XIX. yüzyılın sonlarına doğru Bulgar silahlı çeteleri bölgede bombalama eylemleri, suikastlar ve isyanlar çıkarmışlardır. 1903'te Bulgarların başlatmış olduğu ayaklanma, hükümet tarafından etkisiz hale getirilince bölgedeki Sırp'ların ve Yunanların faaliyetlerinde artış yaşanmıştır.⁸⁷

Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan'ın, almayı amaçladıkları başlıca bölge Makedonya topraklarıydı. Ancak, Makedonya, bu devletleri bir araya getireceğine, üçünün de niyetleri nedeniyle, ilgili devletlerin kendi aralarında çatışmasına sebep olmaktaydı. Bu mesele öncelikle Sırbistan ile Bulgaristan arasında geçerliydi. Bu sebeple adı geçen devletlerin, bilhassa Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik ortak tutumla hareket etmesini gerçekleştirmek amacıyla, birisinin çıkıp, mevcut sorunu ortadan kaldırması gerekmektedir. Bu devlet de, Slav toplumların genel savunucusu Rusya oldu.⁸⁸

Rus diplomatik temsilcilerinin fiili yardımlarıyla yapılan Balkan devletleri arasındaki ilk antlaşma Bulgarlar ile Sırp'lar arasında 1912 yılının Mart ayında gerçekleştirildi. İki devletin ilişkileri 1903 yılı sonrasında düzelmişti, ancak Makedonya topraklarının paylaşılması konusunda antlaşmaları yine de çok güçtü. Bulgar temsilcileri bu toplantılarda, en sonunda Bulgaristan'a bağlanır düşüncesi ile özerk bir Makedon devletinin kurulmasından yanaydı. Sırbistan ise bölgenin paylaşılmasına dair anlaşma istemekteydi. Bu süreçte yapılan anlaşma görünüşte müşterek bir müdafaa paktıydı ancak örtülü maddeler, bölgenin bölüşülmesini gerektiriyordu. Şar Dağları'nın kuzeyinde kalan bölgenin Sırbistan'a; Struma Nehri ve Rodop Dağlarının doğu tarafında yer alan kısmın Bulgaristan'a bırakılması yönünde karar alındı. Bu şekilde Makedonya'nın büyük kısmı paylaşılmadan kalıyordu. İki ülke, bu bölge konusunda anlaşamazlarsa, Çar'dan arabuluculuk yapmasının istenmesine

⁸⁶ Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu: Oluşumu ve 1908'e Kadar Gelişimi*, Çeviren: İhsan Catay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 113-116.

⁸⁷ Fikret Adanır, a. g. e. s. 119-143.

⁸⁸ Fahir Armaoğlu, a. g. e. s. 654.

karar verdi. Ayrıca ileride Osmanlı Devleti ile gerçekleşecek harpte, Bulgaristan'ın 200 bin, Sırbistan'ın ise 150 bin asker gönderme kararı alındı. Mayıs 1912'de ise bu kez Bulgaristan ve Yunanistan arasında anlaşma yapıldı fakat anlaşmada arazilerle alakalı hükümler bulunmamaktaydı. Sırlar, Bulgarlar ve Karadağ arasında da antlaşmalar gerçekleşti.⁸⁹

Balkanlarda karşılıklı ittifak anlaşmaları yapılırken Avrupalı devletler olayları endişe ile takip ediyordu. Yeni bir Doğu Krizi istemeyen Avrupalı güçler durumu yatıştırmak isteseler de başarılı olamadılar.

13 Ağustos 1912 yılında Avusturya adına Kont Berchtold, büyük devletlere göndermiş olduğu notada, Osmanlı İmparatorluğu'nun, Balkan bölgelerinde merkeziyetçi olmayan bir anlayışa bağlı ıslahatlar gerçekleştirilmesini ve bölgedeki ülkelerin dengeleri bozmalarını önlemesi hususlarının devletlerarasında görüşülmesini teklif etti. Ancak bu teklif ne Osmanlı Devleti'ni ne de Avrupa devletlerini memnun etti. Fransa Hükümeti adına Poincare bunun üzerine inisiyatif kullandı. Poincare yaşanan siyasi buhranı durdurmak amacıyla Rusya ve İngiltere'ye bir formül önerdi. Buna göre, dört Balkan devleti ile yapacakları girişimde, Balkan dengesini etkileyebilecek veya altüst edebilecek faaliyetlerde bulunmamalarını tavsiye edecekler, bu tavsiyeyi şayet kabul etmezlerse, büyük güçler, hangi tarafın galip gelirse gelsin, toprak kazanımını kabul etmeyeceklerdir. Ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Balkan yarımadasındaki topraklarında Hristiyanlar için acilen iyileştirmeler, yani ıslahatlar gerçekleştirmesini isteyeceklerdi. Fransa'nın bu önerisine Ruslar sıcak bakmazken, Almanlar destek olmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu ise, kesin bir teklifi kabul etmeyeceğini, ancak gereken düzenlemeleri yapma konusunda taahhütte bulunabileceğini ifade etti.⁹⁰

Osmanlı yönetimi savaşı önlemek için Berlin Antlaşması'nda Rumeli'ye yönelik bulunan ıslahatları gerçekleştirmek istedi.⁹¹ Bu gelişmelere karşın Osmanlı Devleti'ne, 8 Ekim 1912'de Karadağ harp ilan etti.⁹² Balkanlarda yaşanacak bir harbin kendilerine doğru yayılmasından endişelenen Avrupa devletleri, harbin ilanı ile beraber Osmanlı Devleti'ne ve Balkan devletlerine, Balkanlardaki mevcut durumun değişmesine karşı olduklarını ifade

⁸⁹ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi*, Cilt 2, Küre Yayınları, İstanbul 2006, s. 102.

⁹⁰ Fahir Armaoğlu, a. g. e. s. 666.

⁹¹ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C: II, K: I, TTK Yay., Ankara 1991, s. 401-404.

⁹² Enver Ziya Karal, a. g. e. s. 301.

etmişlerdir.⁹³ Buna rağmen epeyce sert bir notayı Osmanlı Devleti'ne 13 Ekim 1912'de vermişlerdir. Osmanlı Devleti ise yanıt vermeyerek bu ülkeler ile ilişkileri kesmiştir.⁹⁴

İttihat ve Terakki zamanında bölgede yapılmış olan yanlışlar Ahmet Muhtar Paşa Hükümeti zamanında da sürmüştür. Balkan İttifakının kurulmasında büyük rol oynayan Ruslar, Hariciye Nazırı olan Naradongyan'a, bölgede herhangi bir harp çıkmayacağı yönünde vermiş olduğu düzmece güvenceden hareketle deneyimli ve talimli binlerce askeri terhis etmiştir. Henüz Arnavutluk'ta ayaklanmaların sürdüğü dönemde yapılan bu yanlış üzerine 1912'de Balkan ülkeleri seferberlik yaptılar.⁹⁵

Bulgaristan ve Sırbistan, 17 Ekimde, Yunanistan ise 19 Ekim 1912'de Osmanlı İmparatorluğu aleyhine harp ilan etti.⁹⁶

I. Balkan Savaşı'nda mücadele eden tarafların askeri gücü şöyleydi: Balkan devletlerinin askeri gücü; yaklaşık 4 milyon nüfusa sahip olan Bulgar ordusu, milislerin de dahil olmasıyla birlikte 400 bin kişidir. Yaklaşık 3 milyon olan Sırbistan ise ihtiyat kuvvetleri ile beraber 260 bin kişidir. Yaklaşık 2,5 milyon nüfus olan Yunanların ise askeri kuvveti 125 bindir. Ayrıca Yunanistan'ın 57 gemiden oluşan bir donanması bulunmaktadır. Karadağ ordusu ise yaklaşık 45 bin kişiden oluşmaktaydı.⁹⁷

İki kısma ayrılan Osmanlı güçlerinin; Doğu Ordusu Bulgarlar ile Batı Ordusu ise Sırlarla savaşıyordu. Osmanlı padişahına vekil olarak Başkomutanlık görevi Harbiye Nazırı olan Nazım Paşa'daydı. Nazım Paşa, Doğu Ordusu henüz, tam hazırlık yapmadan birliklere hücum emrini verdi, 22 Ekim 1912'de taarruza kalkan Doğu Ordusu yenilgiye uğradı ve Vize-Burgaz hattına çekilmek zorunda kaldı. Buradaki kuvvetler kendisini bir nebze toparlasa da 29 Ekimde Lüleburgaz'da Bulgarlara tekrar mağlup oldu. Yenilen bu birlikler Çatalca'ya değin çekildi. Bulgar Ordusu da Türk kuvvetlerini takip edecek vaziyette bulunmadıklarından, Çatalca' da bir müdafaa hattı oluşturdular. Bulgarların İstanbul'a 40 Km kadar yaklaşması uluslararası bir mesele haline gelecektir. Osmanlının Batı Ordusu ise 1912 yılında Sırlara Kumanova'da mağlup olarak Manastır yönünde ricat etti. Sırp güçleri,

⁹³ Fahir Armaoğlu, a. g. e. s. 667.

⁹⁴ Yusuf Hikmet Bayur, a. g. e. s. 420-427.

⁹⁵ Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında. Rumeli'den Türk Göçleri (192-1913)*, TTK yay., Ankara 1994, s. 14.

⁹⁶ Yusuf H. Bayur, a.g.e. Cilt II, Kısım I, s. 429.

⁹⁷ Fahir Armaoğlu, a. g. e. s. 668.

eski başkent Üsküp'ü kontrol altına aldılar. Yunanlılar ise Yunan Makedonya'sında taarruza geçerek 8 Kasım günü Selanik'e girdiler. Ayrıca Yunan deniz kuvvetleri Semadirek, Taşoz, Bozcaada ve Limni adalarını aldı. Bu adaların Yunanlıların tarafından işgal edilmesiyle Rumeli ile İstanbul ve Anadolu'nun deniz irtibatı da kesildi.⁹⁸ Rauf Bey Hamidiye kruvazörüyle Ege Denizi'ne Yunanlara görünmeden inmeyi başararak Yunanlılara karşı mücadele etmiştir.⁹⁹

Osmanlı Devleti'nin yaşadığı başarısızlıklar üzerine, 1912 yılının Temmuz ayında oluşturulan Ahmet Muhtar Paşa kabinesi istifa edince, Kamil Paşa tarafından kabine kuruldu. Bulgar ordusunun Çatalca'ya değin gelmesi ve Çanakkale Boğazı'nın Ege Denizi'ne açılan noktasında Yunan donanması hâkim konuma gelmesi, Rusların Boğazlar ile ilgili hedeflerini ve kaygılarını canlandırmıştır ve konu ile ilgili iki senaryo hazırlamıştır. Buna göre; ya donanma gönderilerek Büyükdere'ye çıkarma yapılacak ya da mesele diplomasi yoluyla halledilecektir.¹⁰⁰ Yaşanan bu siyasi gerilim Osmanlı Devleti'nin Çatalca Muharebesi'nde Bulgarları durdurması ile son buldu. Bulgar taarruzunun sonuç vermemesi üzerine 3 Aralık 1912'de yapılan ateşkes antlaşmasıyla; Bulgar hükümeti Edirne'den İstanbul'a trenler aracılığıyla Çatalca bölümündeki askerlerinin gereksinimlerini götürebilecek, ancak Osmanlı Devleti bu haktan yararlanamayacak ve Edirne'de bulunan askerlerine yardım ulaştıramayacaktır. Ateşkes müttefikleri adına Bulgarlar tarafından imzalanmıştır.¹⁰¹

Bu ateşkes çerçevesinde yapılacak barış görüşmelerinin 1912 yılının 15 Aralık günü Londra'da yapılması hususunda anlaşmaya varılmıştır.¹⁰²

Taraflar arasındaki görüşmeler 16 Aralık 1912'de başlamıştır. Balkan ülkelerin temsilcileri; Tekirdağ'ın doğu tarafında yer alan bir noktadan Karadeniz üzerinde Midye'nin doğu tarafında yer alan Malatra Körfezi'ne kadar uzanan çizginin batı tarafında bulunan Gelibolu dışındaki tüm toprakların bırakılmasını, Ege adalarının boşaltılmasını ve Girit üzerindeki yetkilerden feragat edilmesini sulh koşulları olarak ortaya koymuşlardır.¹⁰³ Osmanlı temsilcileri ilgili devletlerin temsilcilerinin yaptığı önerilerine karşılık olarak;

⁹⁸ Fahir Armaoğlu, a. g. e. s. 669.

⁹⁹ Ahmet Halaçoğlu, a. g. e. s. 16.

¹⁰⁰ Fahir Armaoğlu, a. g. e. s. 670.

¹⁰¹ Ahmet Halaçoğlu, a. g. e. s. 18.

¹⁰² Enver Ziya Karal, a.g.e. C: IX, s. 328.

¹⁰³ Yusuf Hikmet Bayur, a.g.e. C: II, K: II, s. 199.

Edirne'nin Osmanlı hâkimiyetinde bulunacağını, Arnavutluk ve Makedonya'da Osmanlı egemenliği içinde özerk bir yapının kurulacağı, Girit ile alakalı meselenin Büyük Güçlerle müzakere edileceğini, Ege'de bulunan adaların Anadolu'nun vazgeçilmez unsuru olduğundan Osmanlı yönetiminin süreceğini bildirmişlerdir. Ancak taraflar arasında bir anlaşmaya varılamaması üzerine görüşmeler 6 Ocak 1913 tarihinde kesilmiştir¹⁰⁴

Balkan devletleri ile Osmanlı Devleti arasında barış görüşmelerinin kesilmesi ile savaşın yeniden başlama ihtimali ortaya çıkmıştır. Balkan coğrafyasında yeni bir harbin çıkmasını istemeyen Avrupalı güçler, Osmanlı yönetimine ortak bir nota vermişlerdir. Osmanlı Devleti'nden Edirne'den vazgeçilmesini ve Egedeki adaların vaziyetinin kendileri tarafından belirlenmesini öğüt vermişlerdir. Aksi takdirde yaşanacak olası bir harbin Osmanlı Devleti'ni zor duruma düşüreceğini bildirdiler.¹⁰⁵

Kamil Paşa Hükümeti, Büyük Güçlerin notasına verilecek cevabı görüşürken Edirne'nin Bulgarlara bırakılacağı yönünde ifadeler yayılmış ve 23 Ocak tarihinde Bâb-ı Âli Baskını meydana gelmiştir. Olayın sonucunda Kamil Paşa görevden çekilmek zorunda bırakıldı ve yerine Mahmud Şevket Paşa sadarete atandı.¹⁰⁶

Büyük Güçlerin ilettiği notaya cevaben yeni hükümet, Edirne'nin tarihi bir merkez olması, imparatorluk ile koparılamayacak bağlarının olması ve şehrin bırakılması ile kamuoyunda ciddi bir kaynaşmaya sebep olması ihtimalinden dolayı terkedilmesinin mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Sadece, sulh yanlısı bir iradenin göstergesi olarak, Meriç'in batı kısmında bulunan bölümünün yazgısını Avrupa devletlerine bırakabileceğini, buna karşılık olarak da adalar konusunda ödün veremeyeceğini, zira adaların hem Boğaz'ın hem de Anadolu sahillerinin güvenliğini sağlaması yönünden oldukça mühim olduğunu bildirmiştir.¹⁰⁷

30 Ocak 1913 tarihli Osmanlı Devleti'nin notasını Balkan devletleri reddetti ve 3 Şubat 1913'te ateşkes sona ermiştir.¹⁰⁸ Savaşın yeniden başlamasıyla yapılan muharebelerde

¹⁰⁴ Yusuf H. Bayur, a.g.e. Cilt II, K: II, s. 208.

¹⁰⁵ Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, 10. Baskı, Der Yay., İstanbul 2015, s. 440.

¹⁰⁶ Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010, s. 77-83. Enver Z. Karal, a.g.e. C: IX, s. 335.

¹⁰⁷ Fahir Armaoğlu, a. g. e. s. 678.

¹⁰⁸ Enver Z. Karal, a.g.e. C: IX, s. 336.

Osmanlı Devleti tekrar mağlup olmuş, kuşatılan Yanya Yunanlılar tarafından, Edirne ise Bulgarlar tarafından son olarak İşkodra ise Karadağlılar tarafından alınmıştır.¹⁰⁹

Alınan bu yenilgi Osmanlı Devleti'nin barış müzakerelerinin tekrar başlanmasını istemesinde etkili oldu. Sonuç olarak Osmanlı İmparatorluğu Balkan devletleriyle Londra Antlaşmasını imzaladı. Antlaşmada Osmanlı İmparatorluğu'nun garp hududu Midye-Enez hattı olarak belirlenecekti. Arnavutluk ve adaların yazgısı, Büyük Devletlere bırakılacaktı Yunanistan, Selanik, Güney Makedonya ve Girit'i alacaktı. Bulgaristan ise Kavala ve Dedeağaç dahil olmak üzere tüm Trakya'yı topraklarına katacaktı. Sırbistan, Orta ve Kuzey Makedonya'yı kontrol edecekti.¹¹⁰

Antlaşma ile Midye Enez hattının batısındaki toprakların tamamı Edirne dâhil kaybedilmiştir. Ayrıca Ege adalarının yazgısını Büyük Devletlerin hükmüne bırakarak Ege Denizi üzerindeki kontrolünü de kaybetmiştir. Bulgaristan ise Ege Denizine çıkma fırsatı elde etmiştir.

I. Balkan Savaşı'nda Balkan müttefiklerin tamamı, kırsaldaki Müslümanların toplu halinde katledilmesine dahil oldular. Örneğin Hisar ile Avret ve Doyron bölgelerinde, Bulgarlar ciddi ölçüde toplu kırımlarda bulundular. Rajanova'da neredeyse hiçbir Müslüman erkek sağ bırakılmadı. Korkut köyündeki tüm erkekler, çocuklar ile kadınların çoğunluğuyla beraber, samanlıklara ve mescitlere yerleştirilip yakılmak suretiyle öldürüldüler. Demir Hisar'da, bir kahvehanede toplanan Türkler, ateşe verildi. Sırp komitacılar Drenova'nın Müslüman köylülerini öldürünceye kadar kırbaçladılar. Yalnızca Dibra ile Ljouma bölgelerinde, Sırpların kırıma uğrattığı Müslümanların sayısı iki binden fazlaydı geçti. Batılı gözlemciler, yaklaşık olarak 5.000 Arnavut Müslüman'ın "*Kumanova ile Üsküp arasında*", 5.000 de Priştina bölgesinde öldürüldüğünü hesapladılar. Doyran'da, şehrin direnmeden teslim olmasıyla 59 Müslüman katledildi ve büyük bir bölümü de etraftaki arazilerde katledildiler. Plantza, Rainovo ve Kilkis şehirlerinde, Bulgarların seçtiği yöntem yerli halkı toplu bir şekilde yakarak öldürmek oldu. Trakya'daki Müslüman Türklerden de çok sayıda kişi katledildi. Batılı gözlemciler 200 000'in üzerinde insanın katledildiğini bildirmişlerdir.¹¹¹

¹⁰⁹ Fahir Armaoğlu, a. g. e. s. 678.

¹¹⁰ Rifat Uçarol, a. g. e, s. 441.

¹¹¹ Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s.148-150.

Londra Antlaşması sonrası Balkan devletleri bu kez kendi içlerinde bir mücadeleye girdiler. Her bir devlet Osmanlı Devleti'nin terk etmek zorunda kaldığı Rumeli'de en fazla payı almak istemekteydi. En önemli sorun Makedonya bölgesinin paylaşımı ile ilgiliydi.

Bulgaristan, I. Balkan Savaşı'nda daha çok Trakya'da savaştığından dolayı Makedonya'da elde etmek istediği yerlerin büyük bir bölümünü Sırlar ele geçirmişti. Bundan dolayı Sırbistan'ın ele geçirmiş olduğu Ohri ve Manastır'da Bulgarlar hak talep etmekteydi. Bununla beraber harp sırasında en fazla yükü kendisinin yüklendiğini gerekçelendirerek Yunanistan tarafından işgal edilen Selanik şehrini de arzu etmekteydi. Sırlar Adriyatik'e çıkma şansı Arnavutluk'un kurulmasıyla birlikte kalmayınca Ege'ye ulaşarak meseleyi halletmek amacıyla Makedonya'dan daha çok alan kazanmanın fırsatını kollamaktaydı. Bulgarların, kendilerine Garp Cephesi'nde yardımcı olmadıklarını, buna karşın kendilerinin Edirne'nin işgali için Elli bin askeri bölgeye göndererek destek verdiğini iddia etmekteydi¹¹²

Bu ortamda, Sırbistan ve Yunanistan yönetimleri birbirlerine daha da yakınlaştılar. Bunun sonucunda da, Londra sulhu imzalanmamışken, 5 Mayıs'ta iki ülke imzaladıkları bir protokolle ittifak sözleşmesinin koşullarını tespit ettiler. 1913 yılının Mayıs ayında Yunanistan ile Sırbistan ittifak kurmaya hazırlık yaparken Yunan yönetimi ittifaka Osmanlı'yı da sokmak istedi. Osmanlı Devleti, Bulgarlara karşı kurulacak ittifaka girerse kendisine Doğu Rumeli ve Edirne ile beraber adaların bir kısmı bırakılacaktı. Ancak Osmanlı Devleti bu teklife sıcak bakmadı. Romanya ise Balkanlardaki gerilimin artması üzerine durumun daha da ağırlaşmasına seyirci kalamayacağını deklare etti. Rusya, harbi başlatacak ilk ülkenin Slav davası önünde yükümlü olacağını bildirirse de savaşın çıkmasına engel olamadı.¹¹³

Sırp ve Yunan askerlerine karşı Bulgarlar 29-30 Haziran 1913'te Makedonya'da saldırıya geçmiş ancak Bulgarların bu hücumları püskürtülmüştür. Üstünlük Sırp ve Yunan birliklerine geçince Bulgarlara karşı Romanya da harp ilan etti. Romanya, hızlı bir şekilde hududu aşarak Bulgar tarafındaki Dobruca'yı ele geçirmiştir. Bulgar ordusunun ciddi bir

¹¹² Enver Z. Karal, a.g.e. C: IX, s. 339.

¹¹³ Fahir Armaoğlu, a. g. e. s. 683-685.

direniş göstermemesi üzerine Sofya'ya yönelen Romanya birlikleri, Sofya'nın 11 kilometre yakınına ulaşmayı başarmıştır.¹¹⁴

Bulgaristan aldığı bu mağlubiyetler üzerine Osmanlı Devleti, Temmuz ayının 19'unda belirlenen hududu aşarak, bir hafta içinde Bulgarların kontrolünde bulunan Edirne'yi kurtarmıştır.¹¹⁵ Hükümet, Meriç'in garp tarafına da birlikler sevk etmek istese de Büyük Devletler kesin bir şekilde buna karşı çıkarak Londra Antlaşması'nın değiştirilmeyeceğini tebliğ ettiler. Netice itibariyle, Osmanlı ordularının ilerlemesine karşı çıkıldı ve Türk birlikleri Meriç Nehri'nde ilerlemeyi durdurmak zorunda kaldı. Tüm cephelerde aldığı mağlubiyetler üzerine Bulgaristan, Balkan devletleri ve Osmanlı Devleti'ne başvurarak barış istedi. Balkan ülkeleri ile Bulgaristan arasında 10 Ağustos 1913 senesinde yapılan Bükreş Antlaşması ile Bulgaristan; Silistre, Tutrakan ve Güney Dobruca'nın Romanya'ya devredilmesini kabul etti. Yunanistan Epir'in tamamı, Selanik, Drama, Kavala ve Güney Makedonya'nın önemli bir bölümünü elde etti. Sırbistan, Manastır, İstip, Üsküp ve Priştine'yi ele geçirdi. Karadağ, Plevye ve Cakova'yı kontrol altına aldı. Bulgaristan'a ise ve Dedeğaç yöresi ve Makedonya'nın ufak bir kısmı tahsis edildi.¹¹⁶

Osmanlı yönetimi harp sonrası Balkan devletleriyle ayrı ayrı muahedeler imzaladı. Osmanlıların 1913 senesinin Yirmi Dokuz Eylülünde Bulgaristan ile imzaladığı İstanbul Muahedesinde Edirne ve Kırklareli Osmanlı Devleti'nde kalacak, hudut umumi olarak Meriç Nehri kabul edilecek yalnızca Meriçle Edirne'nin batı bölümünde yer alan Dimetoka, Türk topraklarına dahil edilecektir.¹¹⁷ İstanbul Muahedesinde hudutların tanzim edilmesinin yanında Bulgaristan'da yaşayan Türklerin vaziyeti ve kazanacakları haklarla alakalı hükümler de yer almaktaydı.¹¹⁸

Balkan Savaşları sonunda Sırbistan'ın alanı % 82, Yunanistan'ın alanı % 68, Bulgaristan'ın alanı % 29, Karadağ'ın alanı ise % 62 artmıştır. Osmanlı Devleti'nin Rumeli toprakları, harp öncesi 65.350 km² iken, bu durum harp sonrası 10.882 km²'ye düşmüştür. Osmanlı Devleti, Avrupa'daki topraklarından % 83 ünü kaybetmiştir.¹¹⁹

¹¹⁴ Richard. C. Hall, a.g.e. s. 138-156.

¹¹⁵ Ali Fuat Türkgeldi, a.g.e. s. 105-108.

¹¹⁶ Rifat Uçarol, a. g. e. s. 443.

¹¹⁷ Ahmet Halaçoğlu, a. g. e. s. 23.

¹¹⁸ Enver Z. Karal, a.g.e Cilt IX, s. 345-346.

¹¹⁹ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s. 693-694.

Balkan Savaşları sonucunda, Balkanlar'daki mevcut durum ciddi ölçüde farklılık gösterdi, bölgedeki devletlerin sınırlarının genişlemesi ile beraber siyasi harita değişmiş, ayrıca Balkanlarda Arnavutluk kurulmuştur.

Balkan Savaşı'ndan sonraki süreçte Osmanlı Devleti ile Bulgaristan'ın münasebetleri olumlu şekilde ilerlemiştir. Münasebetlerin ilerlemesi harpteki karşılıklı olan kazanım ve önceki harpte kaçırılmış olan kazanımları düzeltme amacından kaynaklanmaktadır.¹²⁰

Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında anlaşmanın imzalanmasının ardından Mustafa Kemal 27 Ekimde Askeri Ataşe olarak Sofya'da vazifelendirilmiştir. Kurmay Binbaşı Mustafa Kemal'in sorumluluğu, Bulgar ve diğer Balkan ordularının eğitimini, silahlandırılmasını, askeri ve siyasi durumlarını anlama, yeteneklerini ve niteliklerini değerlendirmekle beraber, Türk Savunma Bakanlığı'nın bu atamadan beklediği en önemli netice iki ülke arasındaki meselelerin halledilmesine çalışmaktır.¹²¹ Osmanlı Devleti'nin Sofya Sefiri Ali Fethi Beydi. 1913'te Ali Fethi Bey güven mektubunu sunmuştur.¹²² Mustafa Kemal'e, Ali Fethi Bey beraber Sofya'ya gitmeyi önermiş, Mustafa Kemal de onaylamıştır. İki kadim dost bağlantıda kalmak amacıyla Sofya'ya gitmeyi uygun görmüşlerdir.¹²³

Askeri ataşe olarak Mustafa Kemal, gerek bilgisi gerekse farklılığıyla iletişim kurduğu devlet adamlarının ve Bulgar subaylarının dikkatini çekmiştir. Bir davete yeniçeri kostümüyle katılmasından ötürü Kral Ferdinand kendisine gümüş tabakasını hediye etmiştir. Sofya'da vazifeli bulunduğu sırada Bulgar çeteciler Mustafa Kemal'i iki kez öldürmeye teşebbüs etmişlerdir. Mustafa Kemal, orduya ve dış ilişkilere yönelik önemli çalışmalarının yanında Zabıt ve Kumandan ile Hasbihal adlı eserini de burada kaleme almıştır.¹²⁴

Sofya'daki vazifesinden ayrılmasından sonra Mustafa Kemal, "Mukaddes Aleksandr" nişanı ile ödüllendirilmiştir.¹²⁵

¹²⁰ Angel Dobrov, "1915 Yılında Bulgar Türk Sınırını Düzeltilmesi", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri*, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 2005, s. 1.

¹²¹ *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri* (1913-1918), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2002, s. XVII.

¹²² Ömer Turan, a.g.m. s. 97.

¹²³ Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, Yayına Hazırlayan Cemal Kutay, Tercüman Yayınları, İstanbul 1980, s. 202-204.

¹²⁴ Ömer Turan, a.g.m. s. 98.

¹²⁵ *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk*, s.189.

1913- 1915 yılları arasında, Sofya'da bulunduğu bu dönemde Atatürk birçok seçkin Bulgar ve politikacı ile sıkı bağlar kurmuştu. Bulgar halkını yakından tanıma fırsatı bulmuştur. 1928 senesinde vermiş olduğu bir beyanatta Mustafa Kemal Atatürk, ataşe olarak bulunduğu dönemde Bulgaristan'dan ve Bulgar halkından edindiği izlenimleri ve duygularını şu sözlerle dile getirmiştir: "*Bulgaristan'da bulunduğum süre boyunca tüm sosyal tabakaların münevver mümessilleriyle iletişime geçme fırsatı buldum. Bulgaristan'a saygı beslemeyi, ona değer vermeyi öğrendim.*" ve şöyle devam etmiştir: "*Bulgaristan'da geçirdiğim kısa süre boyunca edindiğim hatıralar, hafızamda daima canlı kalmıştır. Bu anılar benim için önemlidir. Bulgaristan'a karşı içten bir sempatiye sahibim ve bu duygular hiç solmamıştır. İki ülke arasındaki ilişkilerdeki çabalarımın temelinde her zaman bu duygularımın etkisi görülebilir.*" demiştir.¹²⁶

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından önce ittifak arayışında olan Osmanlı yönetimi, Anlaşma devletleri ile istediği gibi bir oluşuma dâhil olamayınca, Almanya ile ortak bir müdafaa sözleşmesi yaptı. Sözleşmenin yapılmasından sonra Almanya, Türk birliklerinin Rusya'ya, Bulgaristan ve Romanya ile birlikte taarruz etmesini arzuluyordu. Bunun sonucunda Sofya, Bükreş ve İstanbul arasında ittifak olanakları oluşturulmaya çalışıldı. Bükreş ile anlaşmaya varılamadı. 19 Ağustos'ta Talat Bey, Sofya'da gizli bir ittifak antlaşması yaptı. Aslında anlaşmanın şartları, bir yıl önce General Sofov ile Cemal Bey arasında İstanbul Anlaşması müzakereleri sırasında planlanmış ancak Sofya yönetimi imzalamaktan çekinmişlerdi. Yapılan anlaşmayla, her iki yönetim de karşılıklı olarak birbirinin hududuna karşı riayet edecek, taraflardan biri, bölgedeki devletlerden birinin saldırısına uğrarsa müttefikinin isteğiyle saldırgan devlete yönelik harp beyan edecektir. İlgili devletlerden biri diğerinin onayı olmadan harp yapar ve müttefiki de bu yöndeki harbe dahil olmak istemezse müttefik olduğu devleti gözetecek bir yansızlık içinde olacaktı.¹²⁷

Almanya ile ittifak yapmasına rağmen, Osmanlı Devleti harbin başlangıcında yansızlığını ilan etmişti. Fakat Alman askeri birliklerinin Fransızlar tarafından Marne'de ilerlemesinin engellenmesi ve Avusturya-Macaristan'ın da Rusya'ya karşı güç durumda kalmasıyla birlikte, Almanların yoğun baskıları sonucunda Osmanlı Devleti harbe dahil olmuştur. Almanya ittifak anlaşması imzalandıktan hemen sonra, Osmanlı Devleti'nin

¹²⁶ Stefan Velikov; "Kemal Atatürk ve Bulgar-Türk İlişkileri", IX. Türk Tarih Kongresi, c. III. Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1989, s.1955.

¹²⁷ Ömer Turan, a.g.m. s. 100-101.

Rusya'ya harp ilan etmesini talep etti, ancak Osmanlı tarafsızlığını ilan etmişti. Alman Genelkurmayı, İstanbul'da bulunan Alman askeri heyeti ve ataşesine, donanmanın gösteri gezisi bahanesiyle Rusya ile bir olay çıkaracak bir durumun hazırlanması, böylece Türkiye'nin harbe girmesine yol açacak bir olayın oluşturulması talimatını verdi. Bu talimat sonrasında Osmanlı Devleti'ne, Almanya toplam iki milyon lira borç para vermiştir. Goeben ve Breslau gemilerinin komutanı Amiral Souchon'a, Enver Paşa tarafından emrine verilen Osmanlı filosuyla birlikte (içerisinde iki Alman zırhlısı da bulunan), Alman Genelkurmayı tarafından Karadeniz'e açılması talimatı verilmiştir. Bu durumun neticesinde Amiral Souchon'un liderliğindeki Osmanlı filosu Karadeniz'deki Odesa, Sivastopol ve Novorosysk gibi Rus limanlarını vurması ve bazı Rus gemilerini batırmasıyla birlikte, Osmanlı Devleti fiilen harbe girmiş oldu.¹²⁸

Almanya'nın yanında savaşa girmesine rağmen Osmanlı Devleti'nin müttefikleri ile aralarında herhangi bir kara bağlantısı bulunmuyordu. I. Dünya Savaşı başladığında Avrupa'da sadece Bulgaristan'ın karadan Osmanlı'yla hududu vardı. Üstelik Sırbistan'ın Avusturya'ya karşı direnmesi, bu bağlantının kurulmasını daha da zorlaştırmaktaydı.¹²⁹ Bu durum da Osmanlı Devleti için oldukça önemli olan Alman yardımlarını almasına engel oluyordu.

Osmanlı Devleti'nin harbe girmesinin ardından, Bulgaristan'ın önemi daha da artarken harpteki gruplar için kritik bir devlet olmuştur. Bulgaristan, Üçlü İttifak yanında savaşa dâhil olursa hem Balkanlarda Sırlara yönelik yeni bir cephe açılacak, hem de Osmanlı Devleti, müttefikleriyle kara bağlantısını sağlayabilecekti. Eğer karşı tarafla birlikte harbe girerse, Üçlü İtilaf devletleri Balkanlarda bir köprübaşı sağlamış bulunacaktı.¹³⁰

Harbe girmesinin ardından Osmanlı Devleti'nin Boğazları uluslararası ulaşımın kapatmasından dolayı, İtilaf Devletleri İstanbul'u ve Boğazları zapt ederek Osmanlı Devleti'ni harbin haricinde tutmak ve Rusların muhtaç olduğu desteği sağlamak maksadıyla Çanakkale Cephesini açmışlardı. İtilaf Devletleri, bu stratejiyi gerçekleştirerek harbe girmemiş Balkan ülkeleri üzerinde etkili olmayı hedefliyorlardı. Bu nedenle Bulgaristan'ı

¹²⁸ Mustafa Çolak, *Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-1918)*, TTK Yay. , Ankara 2006, s. 51-54.

¹²⁹ Stefanos Yerasimos, *Milliyetler ve Sınırlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s. 72.

¹³⁰ Yusuf Sarınoy, "Savaşın İttifakı: I. Dünya Savaşı'nda Türk-Bulgar İlişkileri", *100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2015, s. 266.

Üçlü İtilaf bloğuna dahil etmek istediler. II. Balkan Savaşı'nda Bulgaristan'ın kaybettiği topraklar dikkate alınarak, eğer Bulgaristan İtilaf Devletlerine katılırsa, 1913'te kaybetmiş olduğu toprakları verme vaadinde bulundular. Bu vaadin gerçekleşebilmesi ise Sırbistan, Romanya ve Yunanistan'dan, toprak edinimine bağlıydı. Bu nedenle Bulgaristan'la müzakereler çıkış yolu bulunabilir umuduyla sürdürüldü.¹³¹

İtilaf Devletlerinin Çanakkale Cephesi'ni açmaları Osmanlı Devleti'ni oldukça zor bir vaziyete soktuğu gibi, askeri olarak da gücünü azaltmıştı. İtalya'yı 20 Mayıs 1915 tarihinde kendi tarafına dâhil eden İtilaf bloğu, Çanakkale'yi geçebilirlerse bölgedeki dengeler dönüşebilirdi. İtilaf Devletlerinin Çanakkale'yi geçerek donanmaları İstanbul'a yaklaştığında, Rusya'nın da kuzeyden operasyona gireceğini açıklaması ayrıca Çar'ın milletine duyurduğu bildirimde, Rusya'nın tarihi hedeflerini yerine getirme fırsatının oluştuğunu ifade etmesi, Osmanlı yöneticilerini tedirgin etmekteydi. İstanbul'un konumu sebebiyle güvenlik açısından tehlikelere açık olduğu için Bulgaristan'ın savaşa girmesi oldukça önemliydi. Çünkü Osmanlı Devleti, Rusya tehdidine karşı müttefiklerinden destek alabilecekti.¹³²

Bulgaristan'ın I. Dünya Savaşı'na kimin yanında gireceği, gerek stratejik konumu gerekse yenilgiye uğratılmamış Sırbistan'a olan hududundan ötürü, iki taraf için de çok mühimdi. Bulgarların nasıl hareket edeceği, kiminle ittifaka gireceği henüz belirsiz olan Romanya ve Yunanistan'ı da etkileyecekti. Bulgaristan ile yapılan görüşmelerde en büyük kozlar İttifak Devletleri'nin lehineydi, çünkü Sırbistan'ın hâkimiyetindeki Makedonya bölgesini teklif edebiliyorlardı. Bulgaristan kamuoyu savaşa girip girmeme meselesinde ikiye bölünmüştü. Bulgaristan Kralı Ferdinand ve başbakanı Vasil Radoslavov ise İttifak Devletleri'ne yakınlık duyuyordu ve Makedonya'ya duyulan arzu çok güçlüydü. İtilaf Devletleri'nin Bulgaristan'a teklif edecek hiçbir şeyi olmadığı ortadaydı. Rusya'nın da ileride Sırbistan'a yardım edeceği gayet netti. Bu koşullar altında Bulgaristan, İttifak Devletleri'ne katılma kararı aldı.¹³³

Osmanlı Devleti ile Bulgaristan'ın yaşadığı sorunlar, 6 Eylül 1915 tarihinde Meriç Nehri Aşağı Kısmı Sınır Düzeltme Anlaşması'nın yapılmasıyla birlikte son bulmuş, bu

¹³¹ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C III, K:1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1983, s. 230-236.

¹³² Yusuf Sarıncay, a.g.m. s. 267.

¹³³ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi*, Cilt 2, Küre Yay., İstanbul 2006, s. 125.

şekilde olumlu münasebetlerin geliştirilmesine yönelik girişimlerde bulunulmuştur.¹³⁴ Bulgaristan böylece Meriç Nehri'nin batı kısmında bulunan Dimetoka'ya sahip olarak burayı Osmanlı Devleti'nden aldı. Artık Türk-Bulgar sınırını Meriç Nehri oluşturuyordu.¹³⁵ Hudutların tekrar yapılması tüm ülkelerin, Osmanlı Devleti'ne ve Bulgaristan'a vaat edilen toprak imtiyazı, harbe dahil olmalarının bir karşılığı olarak pazar sahası yönündeki taleplerinin akılcı neticesidir.¹³⁶

Osmanlı Bulgar Antlaşması'na paralel olarak Bulgaristan ile Avusturya Macaristan İmparatorluğu ve Almanya arasında 1915'in 6 Eylül gününde yapılan antlaşmalarla Bulgaristan, 35 gün içinde Sırbistan'a karşı askeri müdahaleyi onaylamıştır. Bulgarların harbe girmesine mukabil olarak, Sırbistan Makedonyası bırakılacaktı. Ayrıca Yunanistan ve Romanya İtilaf Devletleri'nin yanında harbe girerlerse, Yunan Makedonyası ile Dobruca da Bulgarlara bırakılacaktı. Ortaya çıkan bu vaziyet Ayastefanos Muahedesi ile hudutları belirlenen Büyük Bulgaristan'ın tekrar meydana getirilmesini ifade ediyordu.¹³⁷

21 Eylül 1915'te Bulgaristan seferberliği duyurmuş, 11 Ekim 1915 tarihinde Avusturya Alman ordularıyla beraber Sırlara taarruz ederek Birinci Dünya Harbine girmiştir.¹³⁸ Bulgarların savaşa girmesiyle önce iki cephe arasında sıkışan Sırbistan, sonrasında da İtilaf Devletleri tarafında harbe dâhil olan Romanya yenilgiye uğratılmış, böylelikle Balkanlar üzerindeki İstanbul-Berlin hattının kurulması sağlanmıştır.¹³⁹

İtilaf Devletlerinin, Dobruca ve Ege Denizi sınırlarını tehdit etmesi üzerine tarihlerinde ilk defa Osmanlı Devleti ve Bulgaristan askeri işbirliği yapmıştır. Dobruca Cephesi'nde Bulgar 3.Ordusuna, 6. Türk Kolordusu, Makedonya Cephesi'nde Bulgar 2. Ordusuna 20. Türk Kolordusu katılmıştır. Bu sayede iki ülkenin karşılıklı menfaatleri, o zamanın güçlerine yönelik birlikte yapılan silahlı çabayla müdafaa edilmiştir. Osmanlı Devleti ve Bulgaristan arasındaki ittifak muahedesi, Balkan Cephesi'nde akıtılan birlik kanıyla onaylanmıştır. Bulgar kaynakları vefat eden Türk subayı sayısını 14 astsubay ve asker sayısını 1754 olarak belirtmiştir. Aynı amaçlar için kahramanca faaliyetlerde

¹³⁴ Dobrav, a. g. m. s. 1.

¹³⁵ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarih (1914-1995)*, Alkım Yayınları, İstanbul 2004, s. 65.

¹³⁶ Dobrav, a. g. m. s. 1.

¹³⁷ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s. 65-66.

¹³⁸ Ömer Turan, a.g.e. s. 102.

¹³⁹ Stefanos Yerasimos, a.g.e. s. 72.

bulunarak ödöl alan Türk subay ve askerleri ile ilgili veriler şöyledir: 129 kıdemli subay, 237 genç subay, 109 üstçavuş ve 664 asker.¹⁴⁰

Sonradan katıldığı müttefik devletlerarasında bulunan Bulgaristan, ittifaktan ilk ayrılan ülke oldu. Vardar'daki mağlubiyetin ardından, 29 Eylül 1918'de İngiltere ve Fransa ile Selanik'te İtilaf Devletleri ile mütareke imzaladı. Bu antlaşmaya nispeten Bulgarlar, ele geçirdiği Sırbistan ve Yunanistan topraklarından çekilecektir. Dobruca ve Türkiye'deki Alman-Avusturya kuvvetlerine direnecek birliklerin dışındaki askerlerinin tamamı terhis olacaktı. Bulgaristan için Cihan Harbi çok önemli bir yıkıma sebep oldu. Tespitlere göre Balkan Savaşları sırasında Bulgar kuvvetlerinin kaybı resmi olarak 53.825 olarak belirlendi. Bu kayıpların %60'ı düşman saldırısıyla değil, bulaşıcı hastalıklar nedeniyle hayatını kaybedenlerdi. Cihan Harbi'nde ise silah altına alınan 400 bin Bulgardan yaklaşık 100 bini hayatını kaybetmiş, yaklaşık 144 bini ise yaralanmış veya engelli kalanlar bulunmaktadır. Ayrıca Bulgaristan'ın, Almanya'ya gıda maddesi göndermesinden ötürü ülkede kıtlık ve yoksulluk ciddi boyutlara ulaşmıştır.¹⁴¹

Bulgaristan'ın savaştan çekilme süreci aynı zamanda taht değişikliğine de neden olmuştur. Bulgaristan'ın ateşkes isteği, Kral Ferdinand'ın hükümetten çekilmesine kadar İtilaf Devletleri tarafından herhangi bir karşılık bulmamıştı.¹⁴² Kral Ferdinand'ın tahttan ayrılmasıyla beraber, daha önce mütareke çağrısında bulunan Bulgaristan Hükümeti'nin bu talebi İtilaf Devletleri tarafından kabul edilmiştir. Bu durum, İngiliz basınında düşman kuvvetlerinde ayrışmanın ilki olarak kabul edilmiş ve bu yönde haberleştirilmiştir.¹⁴³

Bulgaristan'ın savaştan çekilmesinden sonra Osmanlı Devleti de kısa bir süre sonra Mondros Mütarekesi'ni imzalamıştır. Selanik Ateşkes Antlaşmasıyla Bulgaristan'ın müttefikleri ile olan askeri hareketleri sona erdirilmiştir. Ayrıca İtilaflara bağlı gruplar Bulgaristan'dan istedikleri şekilde geçmeye hak kazandılar. Bununla beraber, Bulgaristan'dan müttefikleri ile olan münasebetlerine de son vermesi talep edilmiştir. Türkiye ise Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 23. maddesi gereğince, müttefik olduğu

¹⁴⁰ Angel Dobrav, a. g. m. s. 1.

¹⁴¹ Ömer Turan, a.g.e. s. 103.

¹⁴² Yaşar Arslanyürek, "Bulgaristan Cephesi'ndeki Gelişmelerin Mondros'a Etkisi", *Mondros Mütarekesi'nin 100. Yılı: I. Dünya Savaşı'nın Sonu Mütarekeler ve Barış Antlaşmaları Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2019, s. 233.

¹⁴³ Muzaffer Başkaya, "İngiliz Basınına Göre Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı'ndan Çekilişi ve Selanik Antlaşması", *Akademik İncelemeler Dergisi*, C 10, S 1, Yıl: 2015, s. 64.

devletlerin tamamıyla, dolayısıyla Bulgaristan ile ilişkilerine son vermek zorunda kalmıştır.¹⁴⁴ I. Dünya Savaşı sonrası imzalanan Mondros ve Selanik Antlaşmaları gereğince, Türkiye'deki Bulgar menfaatleri İstanbul'daki İsveç elçiliğinden, Bulgaristan'daki Türk menfaatleri ise Sofya'daki İspanya elçiliği üzerinden yürütülerek, Bulgaristan ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkiler sona erdirilmiştir.¹⁴⁵

¹⁴⁴ *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk*, s. XX.

¹⁴⁵ *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk*, s. XXII.

BİRİNCİ BÖLÜM

1923-1939 YILLARI ARASINDA TÜRK-BULGAR İLİŞKİLERİ

1.1. Milli Mücadele Dönemi Türk Bulgar İlişkileri

Birinci Dünya Savaşı sonunda yenilen devletlerle mütarekelerin imzalanmasının ardından esas sulh antlaşmalarının yapılmasına sıra gelmiştir. İtilaf Devletleri tarafından Alman İmparatorluğunun kuruluşu olan 18 Ocak'ta Paris'te konferans başlamıştır. Paris'te alınan kararlarda etkili olan yalnızca beş ülkeydi. Bu devletler Japonya, İtalya, Amerika, Fransa ve İngiltere olmuştur. Onlar Konseyi bu devletlerin başbakan ve dışişleri bakanlarından oluşmuştur. Ancak bu konseye de aslında Fransa ve İngiltere hakim oldu. Bu durumun nedeni, Konferansa şahsen katılan ABD Başkanı Wilson için, esas mesele, uluslararası ilişkilerde devamlı bir barışı sağlayacak ve koruyacak bir Milletler Cemiyeti'nin kurulmasıydı. Oysa Fransa ve İngiltere, barışı düşünmekten ziyade, barış düzeninde kendi çıkarlarını en iyi şekilde gerçekleştirecek yolu arama endişesindeydiler.¹⁴⁶

Paris Barış Konferansı'nın faaliyetlerine başlamasıyla ABD'nin talebine uyularak Cemiyeti Akvam'ın organizasyon yapısının oluşturulmasına öncelik verildi. Bunun sonucunda ABD tekrar yalnızlık siyasetine döndü. Fransa ve İngiltere, bu durumdan da yararlanarak, Wilson İlkeleri'ni önemsemeyen, kendi çıkarlarına göre davranarak sulh koşullarını meydana getirdiler.¹⁴⁷

Konferans'ta Yunan Başvekili olan Venizelos İstanbul dışında, tüm Trakya ile Anadolu'nun batısının bir bölümü, Kıbrıs ve On iki Ada'yı, Bozcaada, İmroz, Meis ve Rodos'u talep etmesiyle Batı Trakya'da hak iddiasında olan Bulgarlar duruma müdahale etmiştir. Bulgaristan, Balkan Harbi'nde çeşitli nedenlerle ayrılmak zorunda kalan otuz altı bin Bulgarın tekrar Edirne'ye iskan edilmelerini ayrıca Wilson'un İlkelerine uygun şekilde bu toprakların geleceğinin tayin edilmesini talep etmişlerdir. Bu sebeple her iki ülke de, tezlerini savunmak üzere kitaplar çıkardılar. Bulgaristan "Bulgar Sorunu ve Balkan Devletleri" isimli bir eser çıkarırken Yunanistan ise "*Makedonya ve Yunanlılık*" isimli bir eser çıkardı. Ayrıca Yunanistan Bulgar Meclisi'ndeki Batı Trakya milletvekillerinden bazılarını elde ederek onlardan, Trakya'da Bulgar zulmünü açıklayan ve halkın Yunan

¹⁴⁶ Armaoğlu, a.g.e. s. 80.

¹⁴⁷ Uçarol, a. g. e. s. 510.

idaresini istediğini belirten yazılar yayınladılar. Batı Trakya adı verilen Dedeağaç ve Gümülcine ile toplamda 1.185.189 kişi bulunmaktaydı. Burada bulunan etnik unsur olarak Bulgarların sayısı 127.459, Rumların sayısı 357.102 Türklerin sayısı ise 650.624'tü. Geri kalan ise muhtelif milletlerden meydana geliyordu.¹⁴⁸

27 Kasım 1919 tarihinde Bulgaristan, savaşı sona erdiren 296 maddelik Neuilly Antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşma ile Bulgar yönetimi Romanya'ya Güney Dobruca'yı, Yunanistan'a Gümülcine ve Dedeağaç'ı Batı Trakya'da ve Yugoslavya'ya Tsaribrod ile Sturmitsa bölgesini bıraktı. Böylece Bulgaristan ile Ege arasında bağlantı buluyordu.¹⁴⁹ Ayrıca Bulgaristan, 450 milyon dolarlık bir tazminat ödemeyi ve ordusu, polis kuvvetleri ve sınır muhafızlarının 33 bin kişiyle sınırlandırılmasını kabul etmek zorundaydı.¹⁵⁰

Birinci Dünya Savaşı sonunda Bulgaristan, kaybeden devletler içinde, savaş öncesi yönetimini muhafaza edebilen devlet olmuştur. Bulgar Kralı ülkesinin Dünya Savaşı'na girmesine neden olduğu için can güvenliğinin tehlikeye girdiğini düşünüyordu bu yüzden de tahtı oğluna teslim ederek Alman devletine sığınmıştır. Tahta geçen deneyimsiz hükümdar ise sıkıntılı geçen bu süreçte yeterli bilgi ve tecrübeye sahip değildi. Harp sonrası süreçte Bulgarların iç siyasetinde şu oluşumlar ön planda yer almıştır: Makedonyalılar, çiftçiler ve sosyalistler ve oldukça büyük bir grup olan Çiftçi Partisi. Güçlü teşkilat yapısı ile Çiftçi Partisi ülkede geniş bir alanın içinde yer alıyordu. Çiftçi Partisi 1920 yılının Mart ayında yapılan seçimler neticesinde tek başına iktidara geldi. Başbakan Stanbolisky, Batı devletleri ile ilişkileri güçlendirmek adına yüz gün süren bir diplomatik seyahat gerçekleştirdi. Bunun dışında komşu ülkelerden Türk ve Sırlarla da olumlu münasebetler geliştirdi. Stanbolisky'nin gayretleriyle hem Ankara ile hem de Belgrad ile münasebetler oldukça olumlu bir düzeye geldi. Ancak dış siyasetteki başarısına rağmen ülke siyasetinde aynı başarıyı gösteremeyerek 1923'te başbakanlık görevinden alınarak öldürüldü.¹⁵¹

Bulgaristan Stanbolisky'nin liderliğinde, Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminde kendisine dayatılan Neuilly Antlaşması'nı sorunsuz bir şekilde imzalarken, Osmanlı Saltanat Şurası da Sevr Antlaşması'nı imzalamıştı. Sevr Antlaşması'na göre İtilaf devletleri Anadolu topraklarını aralarında paylaşırken, Türk halkına çok küçük bir bölge bırakıyorlardı.

¹⁴⁸ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, c: 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1991, s. 160-161.

¹⁴⁹ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s. 81.

¹⁵⁰ Barbara Jelavich, a.g.e. s. 133.

¹⁵¹ Ömer Turan, a.g.e. s. 104-105.

Mütareke'nin imzalanmasını müteakip Anadolu'da işgallerin başlaması üzerine Türk halkı direniş faaliyetlerine başladı. I. Dünya Savaşı'nın sonrasında galip devletlerin mağlup devletlere uygulamış oldukları sistemin bozulmasının başlangıcı olmasından dolayı, Türk Milli Mücadelesi 'ne karşı son derece olumlu düşünceler beslediler. Bulgaristan Başbakanı olan Stanbolisky'nin, “*Sevr Antlaşması'nın değiştirilmesiyle beraber öteki antlaşmalarda yer alan tüm zorlu maddelerin de düzeltilmesi yönünde harekete geçilecektir.*” sözü oldukça önemlidir.¹⁵²

27 Kasım 1919 tarihinde yapılan Neuilly'den cesaret bulan Yunanlıların Batı Trakya'yı topraklarına katmasına karşın Bulgaristan gereken tepkiyi gösterememiştir. Ayrıca Yunanistan'ın bu faaliyetini yasal hale getiren, Bulgaristan'ın ordudaki asker sayısını 33 bin kişiye azaltılmasını ve iki milyar, altın franklık savaş tazminatı vermesini öngören Neuilly Antlaşması Güney Dobruca'yı Romanya'ya bırakmakta, Sırbistan ile ufak bir sınır düzeltmesini öngörmekte ve Batı Trakya'yı da Yunanistan'a vermektedir Yunanistan'ın, Bulgaristan için Ege Denizi'ne bir çıkış serbestliği sağlayacağını öngören karar ise olumsuz bir şekilde sonuçlanmıştır.¹⁵³

Sevr Antlaşması'nın adeta bir denemesi olarak görülen San Remo Konferansı'nda alınan kararlardan biri de Yunanistan'ın Doğu ve Batı Trakya'yı almasıdır.¹⁵⁴ Daha sonra Sevr Antlaşması'nda da yer alan bu hüküm Yunanistan'ın bölgedeki gücünü arttıracığından dolayı hem Türkiye hem de Bulgaristan tarafında huzursuzluğa neden olmuştur. Bulgarların Dedeağaç üzerinden Ege Denizi'ne çıkmalarının engellenmesi Bulgar-Türk yakınlaşmasına neden olmuştur. Ayrıca Mustafa Kemal Atatürk 1913-1915 döneminde Sofya'da Askeri Ataşelik görevinde bulunmuştur.¹⁵⁵ Bütün gelişmeler Türklerin mütarekeyi müteakip Milli Mücadeleyi başlattığında Bulgarların, bu direnişi ciddi bir alaka ile izlemesine neden olmuştur.¹⁵⁶

Milli Mücadele'nin başlamasıyla beraber Türkiye ile Bulgaristan oldukça sıcak ilişkiler geliştirmiştir. Bu amaçla, Büyük Millet Meclisinin Ankara'da faaliyetlerine

¹⁵² Ömer Turan, a.g.e. s. 105., Stefan Velikov; *Kemalist İhtilal ve Bulgaristan*, Çev. Naime Yılmaer, Kiptaş Yayınları, İstanbul 1969, s.106.

¹⁵³ Esra Değerli, “Türk-Bulgar İlişkilerinde Mustafa Kemal Atatürk (1919–1923)”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ağustos 2007, s. 302.

¹⁵⁴ Selahattin Tansel, a.g.e. s. 149.

¹⁵⁵ Esra Değerli, *Mustafa Kemal Atatürk'ün Sofya Askeri Ataşeliğinin Türk-Bulgar İlişkilerine Yansımaları* (1913-1938), Ankara, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yay., Ankara 2006, s.109.

¹⁵⁶ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk Bulgar İlişkileri*, Cem Yayınevi, İstanbul 1984, s. 119.

başlamasının hemen ardından, 1920 yılının 30 Nisan günü meclisin başkanı olarak Mustafa Kemal, Bulgaristan Başbakanı Stanbolisky'e gönderdiği mektupla yaşanan gelişmeleri, meclisin açılmasını, amaçlarını dile getirmiş ve katkılarını talep etmiştir.¹⁵⁷

İtilaf Devletleri tarafından maddeleri son derece ağır olan Mondros Ateşkes Antlaşması'nın "*Müttefiklerin, kendi güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir vaziyetin ortaya çıkması durumunda, herhangi bir, stratejik noktayı, işgal etme hakkı bulunması*" şeklinde düzenlenen 7. maddesi¹⁵⁸, İtilaf Devletleri tarafından kendi menfaatleri doğrultusunda değerlendirilmiştir.

İtilaf Devletleri Birinci Dünya Savaşı sırasında kendilerinin yapmış oldukları gizli anlaşmalar¹⁵⁹ çerçevesinde, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanması sonrasında hem Trakya hem de Anadolu'da işgallere başlamışlardır. Hatay, Antep, Urfa ve Maraş, İngilizler (Daha sonra bu yerler Fransızlar tarafından işgal edilecektir.); Mersin ile Adana Fransızlar tarafından Marmaris, Antalya, Kuşadası, Bodrum ile Fethiye İtalya, İzmir ve etrafı ise Yunanistan'ın işgaline uğramıştır. İstanbul, Trakya ve Boğazlar ise İtilaf grubunun işgalindedir. Ayrıca, işgal dışında kalan kısımlarda Türklerin hakimiyetinden tam olarak bahsedilemez. Yine ülkenin bazı bölgelerinde ciddi miktarda ekalliyet vardır, Ermeniler Çukurova ve Doğu Anadolu aktifken Marmara, Doğu Karadeniz, Ege ve Trakya taraflarında Rumların kurmuş olduğu çeteler faaliyet göstermektedir.¹⁶⁰

Bu işgaller karşısında Türk milleti Vilayeti-ı Şark Müdafaa-i Hukuk, İzmir Müdafaa-i Vatan, Reddi İlhak Heyet-i Milliye, Trakya Paşaeli, Kilikyalılar, Trabzon Muhafaza-i Hukuk-i Milliye gibi cemiyetler kurdu.¹⁶¹ Yerel direniş ve kurtuluş mücadeleleri Mustafa Kemal'in liderliğinde birleşerek Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk ismi ile güç kazandı. Ulusun iradesi ile Ankara'da yeni bir meclis ve hükümet meydana getirildi. Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde buradan yönetildi.

Bulgaristan'da yaşanan gelişmeleri, Milli Mücadele Döneminde Mustafa Kemal Paşa yakından izlemiştir. 1920 senesinin başlarında Bulgarların ordularını silahaltına alarak

¹⁵⁷ Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk, s. 195.

¹⁵⁸ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, Cilt I, AKDYYK TTK Yayınları, Ankara 1989, s. 12.

¹⁵⁹ Gizli antlaşmalarla ilgili geniş bilgi için bkz: Rifat Uçarol, a. g. e. s. 491-496.

¹⁶⁰ Alptekin Müderrisoğlu, "Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları", *Atatürk Yolu Dergisi* Cilt: 4 Sayı: 13, Ankara 1994, s. 28-29.

¹⁶¹ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2021, s. 8-10.

Neuilly Anlaşması'nı ihlal ettiğini söylemiş, bundan dolayı Türklerin de hareketlerinde özgür olacağını açıklamıştır. Bununla beraber Mustafa Kemal Paşa, Bulgaristan'ın tamamında açık bir biçimde İngilizlere karşı Bolşeviklerin düşmanlık yaptığını ve Bolşeviklerin Varna'yı ellerinde tuttuklarını da ifade etmiştir. 13 Şubat 1920'de Mustafa Kemal Paşa, Sivas Merkez Kuruluna yollamış olduğu bir başka telgrafta ise, Rus Bolşevikleriyle Bulgaristan'daki komünistlerin birlik içinde olduğunu söylemektedir.¹⁶²

1920 senesinin ilk dönemlerinde Türkiye'de diplomatik bir temsilcilik açmak amacıyla Bulgar Stanbolisky Hükümeti tarafından girişimlerde bulunulmuş, ancak Fransa tarafından itilaf grubu adına yaptığı uyarı sonrası bu düşünceden vazgeçmek durumunda bırakılmıştır.¹⁶³

Özellikle Yunanistan'ın Trakya'yı işgal etmesi Türkleri ve Bulgarların iyi ilişkiler geliştirmesinin en önemli nedeni olmuştur. Öyle ki Yunanistan'a karşı Türk-Bulgar güçleri beraber hareket etmişlerdir.

1 Nisan 1920 tarihli Bulgar ordu karargah bülteninde Türkler ve Bulgarlardan oluşan 30 adet çete meydana getirilmiştir. Bu çeteler içerisinde en fazla faaliyet gerçekleştiren doksan tanesi Türk, otuz tanesi Bulgardan meydana gelen toplam yüz yirmi kişilik Haskovo'da Yüzbaşı Abdülrezzak Beyin gayretleriyle meydana getirilmiş olan çetedir. Ayrıca, İbrahim Çavuş tarafından kurulan üç yüz Türk ve iki yüz Bulgar'dan meydana gelen çete ile ve üç yüz kişiden meydana gelen Ali Fuad Bey yönetimindeki çete de mühim faaliyetler göstermişlerdir.¹⁶⁴

Ayrıca Kisenti, Gümölcine, Kostor, Dedeagaç, Vodan, Batı Trakya ve Makedonya'nın diğer kısımlarından Yunanların kendi silahlı kuvvetlerine aldığı takribi 2500 Bulgar, Yunan silahlı kuvvetlerinden firar ederek silahlarıyla beraber Türk vatanseverlere sığınarak beraberce Yunan ordusuna karşı mücadele etmişlerdir.¹⁶⁵

1920'de Cafer Tayyar Paşa'nın Yunan kuvvetleri karşısında mağlup olmasından dolayı subay, asker ve sivillerden meydana gelen 25 bin muhacir, Bulgar topraklarına gitmişlerdir. Önemli bölümü Svılengrad ve Burgaz'a iskan edilen Türk göçmenlere yönelik

¹⁶² *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Cilt IV, AKDTYK ATAM Yayınları, Ankara 1991, s. 196.

¹⁶³ Stefan Velikov, a. g. e. s. 106.

¹⁶⁴ Pars Tuğlacı, a.g.e. s.122.

¹⁶⁵ Stefan Velikov, a. g. e. s. 120.

olarak Bulgar Hükümeti iki milyon levalık bağış yapmış, çiftçilik yapan muhacirlere tarım aletleri, arazi ile tohumluk vb. ihtiyaçları sağlanmış, Milli Mücadele’de bulunmaları için asker olanların Türkiye’ye dönmelerine yardım edilmiştir. Bunun dışında Kızılay’ın Trakya, İzmir ve Bursa’da yaşayanlara yönelik olarak Bulgaristan’dan on beş vagon un, beş vagon kuru fasulye, bir vagon peynir ile beraber tereyağı alması sağlanmıştır.¹⁶⁶

Milli Mücadele döneminde, Tunca Nehri’nin kıyılarında, Elhavo ve Yanbol’dan bir takım silahların Anadolu’ya gönderildiğine ait bilgiler Bulgaristan’da mevcut olan İngiliz temsilciler tarafından saptanmıştır. Ayrıca Varna ile Burgaz’da bulunan limanlara türlü nedenlerle gelmiş olan her bir geminin içerisine pusat ile mühimmat saklayarak Anadolu’ya yollamışlardır.¹⁶⁷ Bu faaliyetin gerçekleşmesinde Neuilly Anlaşması’na rağmen 1921 yılının Şubat ayında, Trakya’dan kaynaklı sorununun çözülmesi amacıyla Sofya’ya varmış olan Cevat Abbas Bey’e yardım vaat edilmiştir. Buna göre cephaneliklerden kaçırılmış olan bir takım silahların Anadolu’ya sevk edilmesi ve eğer Trakya milli kuvvetleri silahsız olarak Bulgaristan’a gelebilirlerse bu kişilerin himaye edileceği söylenmiştir. Bilhassa Cafer Tayyar Paşa kuvvetlerinin mağlubiyetinin ardından bu vaat gerçekleştirilmiştir.¹⁶⁸

Çiftçi Partiden mebus olan Angel Grazkov bir subay ve tacirle birlikte 1921 yılının Mart ayında gizli bir görevle Ankara’ya gelmiştir. Dostça geçen görüşmelerde, kurul azalarına Anadolu’daki birtakım cephe ve kentler gezdirilmiştir. Grazkov, önlem amaçlı olarak bu seyahati gerçekleştirdiğini Bulgaristan İçişleri Bakanı, bu geziden hükümetin haberinin olmadığını söylemiştir. Bununla birlikte seyahatin Ankara Hükümeti ile Stanbolisky arasındaki bir anlaşmaya dayanarak yapıldığı ve ilgili taraflar adına görüşüldüğü kesindir. Hem Cevat Abbas’ın Milli Mücadelecilerin yarı resmi bir mümessili olarak Sofya’ya gitmesi, hem de Grozkov heyetinin Ankara’yı ziyaret etmesi Müttefik devletleri oldukça huzursuz olmalarına neden olmuştur. Hem İngilizlerin hem de Bulgaristan’daki muhalif grupların eleştiri ve baskılarıyla dönemin Bulgar hükümeti mücadele etmek zorunda kalmıştır.¹⁶⁹

¹⁶⁶ *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk*, s.XX-XXII, Cengiz Hakov “Türkiye’nin Kurtuluş Savaşı ve Aleksandır Stanbolyski Hükümeti”, *Türk Bulgar İlişkileri Üzerine*, Investpres AD, Sofya 2001, s.35.

¹⁶⁷ Stefan Velikov, a. g. e. s. 88-120.

¹⁶⁸ İlber Ortaylı, “Mustafa Kemal Atatürk’ün Bulgaristan’daki Yılları”, *IX. Türk Tarih Kongresi*, Cilt III. Türk Tarih Kurumu, Ankara 1989, s.2045.

¹⁶⁹ Ömer Turan, a.g.e. s. 107. *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk*, s. XXIII.

İtilaf Devletleri, Bulgaristan'ın Türklere yapılan yardımları engellemek amacıyla Askeri Denetim Kurulu meydana getirmişlerdir. Kurulun vazifesi ordudaki silahları kontrol altına alarak ve kurdukları komisyonlar vasıtasıyla hükümet ve askeri güçlerin nerelerden silah temin ettiğini ortaya koymaktır.¹⁷⁰

Müttefik Askeri Kurulun Başkanı olan Gontrakur, 1920 yılının Nisan ayında Bulgaristan Hükümeti'ne vermiş olduğu bir notayla Doğu Orduları Genel Kumandanının elinde Bulgaristan'ın Doğu Trakya'da Türklere yardımda bulunduklarına ait deliller bulunduğunu bildirmiştir. Müttefikler, Cafer Tayyar Paşaya yapılan yardımı önlemek amacıyla her türlü tedbiri almaya gayret göstermişlerdir.¹⁷¹

İtilaf Devletlerinin yaptığı baskılar karşısında Bulgar Hükümeti Cevat Abbas Bey'i sınır dışı ederek Ankara ve Moskova ile herhangi bir ilişkileri olmadığını ve adı geçen devletlerin temsilcileriyle diyalog kuran Bulgar Makedonya ve Trakya Teşkilatları ile ilgili tahkikat yaptıklarını ifade etmek mecburiyetinde kalmıştır.¹⁷²

Mustafa Kemal Paşa 1 Mart 1922 tarihinde TBMM'de yapmış olduğu konuşmada şu ifadeleri kullanmıştır: *"Efendiler! Dâva-yı millîmize taallûku itibariyle bugünkü vaziyetimizle alâkadar bulunan Balkan Hükûmatından da biraz bahsetmek istiyorum. Bugünkü siyaset-i umumiye-i cihanın tesirâtı altında Bulgaristan Hükûmetinin sâkit ve hareketsiz kaldığı görülmüyor. Fakat; Bulgar halkının menafî-i hayatiyesinin Türkiye ile müşterek olduğunu takdir ettiğine eminim. Bulgaristan'ın evvel-ü âhir bu alâkanın icabatına tevessül eyliyeceğine kanaatim vardır. Türkiye dostluğunun kendilerine temin edeceği menafî-i azimeden Bulgarların gafil kalacağı zannedilemez."*¹⁷³ Mustafa Kemal Paşa'nın bu sözlerinden Milli Mücadelecilerin Bulgaristan ile iyi ilişkiler kurma konusunda istekli olduğunu anlamaktayız.

¹⁷⁰ Pars Tuğlacı, a.g.e. s.120.

¹⁷¹ Yılmaz Ecer, *Türk-Bulgar İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarını*, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1995, s.39.

¹⁷² Tefik Bıyıkhoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, C.I, AKDYYK TTK Yay., Ankara 1992, s. 390.

¹⁷³ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006, s. 135.

Baskılara rağmen Türk ve Bulgarlar arasındaki ilişkiler devam etmiş, 1922 yılının Aralık ayında Dimitr Açkov'un başında olduğu bir heyet, komşuluk ve dostluk ilişkilerinin kurulması için gizlice Ankara'ya gönderilmiştir.¹⁷⁴

1922 senesinde Türk Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey, İtilaf Devletleri'nin başkentlerini ziyaret ettikten sonra dönüş yolunda Sofya'ya da gitmiş, Türk ve Bulgar devletlerinin münasebetlerini ilerletmek için Başbakan Stamboliyski'yle temasa geçmeyi talep etse de reddedilmiştir. Yine de Bulgar Parlamentosunda giden hem Maliye Bakanı hem de Meclis Başkanıyla Yusuf Kemal Bey arasında görüşme gerçekleştirilmiştir. Ankara Hükümeti ile Bulgaristan ile Ankara Hükümetinin münasebetlerinin olumlu olduğunu, hiçbir gelişmenin iki devlet arasındaki ilişkileri zedeleyemeyeceğini ancak bir takım grupların iki ülke arasındaki dostluğun gelişmesine karşı olduğunu dair basına demeç vermiştir.¹⁷⁵

Bulgaristan'da Stanbolisky'nin başında olduğu Çiftçi Partisinin hükümete gelmesi ile Türkiye ile Bulgaristan arasında meydana gelen olumlu ilişkiler Bulgaristan'da yaşayan Türkleri de iyi bir biçimde etkilemiştir. Bulgaristan'da Türklere fayda sağlayacak ıslahatların gerçekleştirilmesinde; Neuilly Antlaşması'nda azınlıklarla ilgili maddeler, Bulgaristan'daki Türklerin daha etkili bir şekilde taleplerini dile getirmeleri ve Bulgar Çiftçi Partisi Hükümetinin, neredeyse tamamı çiftçilerden oluşan Türklerin seçimlerde desteklerini alma isteğinin önemli etkisi olmuştur.¹⁷⁶

Mustafa Kemal Paşa liderliğinde Türk milletinin özverisiyle gerçekleşen Milli Mücadele sonunda zafere ulaşılmış, emperyalist devletlerin dayattığı Sevr Antlaşması tarihe karışmıştır. Atatürk dış politikasının en önemli ilkesi bağımsızlıktan hiçbir koşulda taviz vermemek olmuştur. Ayrıca yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi, kültürel, iktisadi ve toplumsal konularda yapmış olduğu önemli inkılaplar ile Türkiye öncelikle çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmayı ve ardından da bu seviyeyi aşmayı kendisine ilke olarak benimsemiştir. Atatürk yeni Türk devletinin dış politikasını belirlerken bağımsızlık idealini gerçekçilik düşüncesi ile birlikte benimsemiş, boş hayaller peşinde koşmadan karşılaşılan sorunları en doğru şekliyle değerlendirerek çözmeye çalışmıştır.

¹⁷⁴ *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk*, s.XXIV.

¹⁷⁵ İbrahim Kamil, "Bulgaristan Diplomatik Belgelerine Göre Trakya'da Milli Mücadele ve Türk-Bulgar İlişkileri (1919-1922)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVII/35, 2017, s. 104.

¹⁷⁶ İbrahim Yalimov, "Bulgaristan Çiftçi Halk Birliği'nin Türk Ahalisine İlişkin Politikası", *Atatürk ve Stamboliyski, Türk Bulgar İlişkileri Üzerine*, İntestpres AD, Sofya 2001, s.73-80.

1.2. Lozan Antlaşması Sürecinde ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türk Bulgar İlişkileri

İtilaf Devletlerinin dayattığı engellemelere karşın Milli Mücadele devam ederken Ankara Hükümeti ile Bulgar Hükümeti gayri resmi münasebetler kurmuştu. Bulgar Hükümeti, Lozan imzalanmadan, yeni Türk devletinin Balkanlar'da artan itibarının da tesiriyle, Edirne Konsolosu olan Todor Morkov'a, Mustafa Kemal Atatürk ile mülakat yapmasına dair görev vermiştir.¹⁷⁷

27-31 Ocak tarihinde Mustafa Kemal, Bulgaristan'ın Türkiye'ye göndermiş olduğu temsilcisi Todor Markov görüşmüştür. Bulgar temsilci Markov, bu görüşme ile ilgili Başbakan Stambolyski'ye sunduğu rapora göre iki toplumun köken birliği, uzun seneler tarih birlikteliği, ekonomik ve politik çıkar birlikteliği ve ortak düşmanlara yönelik beraber savaşma gerekliliği gibi konular üzerinde durulmuştur.¹⁷⁸

Todor Markov tarafından Batı Trakya üzerinden Bulgaristan'ın Ege'ye çıkma talebine Türk hükümetinin diplomatik olarak destek sağlaması, her Bulgar'ın Bağdat'a her Türk'ün Tuna'ya değin serbest ticaret ilişkilerinin meydana getirilmesi ve Makedonya, Batı Trakya, Dobruca muhacirleri ile nüfusu ciddi şekilde yükselen Bulgaristan'ın Doğu Trakya muhacirlerinin bir bölümünü önceki yerlerine sevk edilmesi gibi meselelerle ilgili konulara değinilmiştir.¹⁷⁹

Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'ye karşı Bulgaristan'ın saldırgan bir kastının olmadığı sürece ortaya atılan sorunların çözümünde herhangi bir sıkıntı olmayacağını söylemiştir.¹⁸⁰

Mustafa Kemal Paşa'nın Markov ile görüşmesi taraflar arasında dostluğa dayanan ilişkilerin kurulması açısından oldukça önemlidir. Bu görüşmelerin ayrıca Lozan görüşmeleri sırasında yapılması da tesadüf değildir. Türkiye'nin Milli Mücadeleyi kazanması Bulgaristan'ın da dış politikada rahat hareket etmesini sağlamıştır. Lozan sürecinde Bulgaristan'ın en önemli sorunu Batı Trakya üzerinden Ege denizine çıkmaktı. Ayrıca Bulgaristan'ın Karadeniz'e sınırının bulunmasından dolayı Boğazlarla ilgili alınacak

¹⁷⁷ Ali Sarıkoyuncu, *Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Türk-Bulgar Siyasi İlişkileri (1920-1938)*, XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk Bulgar Askeri Siyasi İlişkileri, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 2005, s. 146.

¹⁷⁸ *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk*, s.XXV-XXVI.

¹⁷⁹ Pars Tuğlacı, a.g.e. s.127.

¹⁸⁰ *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk*, s.XXV.

kararlar da Bulgarlar için oldukça önemliydi. Bulgaristan'ın bu konularda Türkiye ile o dönem için bir anlaşmazlığı bulunmuyordu.

Lozan görüşmelerinde ileri sürdüğü Batı Trakya tezi, Batı Trakya'nın Yunanistan'dan alınarak müttefikler arasında özerk bir yönetime bırakılması ve kendileri için Ege denizine bir çıkış sağlanması üzerine kuruluydu. Türkiye'nin Batı Trakya tezi ise Misakı Milliye göre belirlenmişti. Türkiye Batı Trakya'da plebisit yapılmasını istiyordu. Türkiye özerk bir Batı Trakya'yı destekleyebilirdi. Bununla birlikte Türkiye Bulgaristan'a Ege denizine çıkış verilmesi tezini destekliyordu. Ayrıca İsmet Paşa Lozan Konferansı öncesinde ve konferans sırasında Bulgaristan heyetinin başkanı olan Stambolisky'le özel görüşmeler gerçekleştirmiştir.¹⁸¹

Lozan görüşmelerinde Bulgaristan'ın en büyük beklentisi Ege Deniz'ine çıkış yapmaktır. Bulgaristan, Neuilly Anlaşması'nda yer alan 48. Maddeye dayanarak kendisine Ege Deniz'ine toprak çıkışı hakkının verildiğini ileri sürerek, otonom bir Batı Trakya ve Meriç kıyılarının tarafsızlığını savunmuştur. Yunanistan ise bu talebe karşı çıkmış Neuilly Anlaşması'nda Bulgaristan'a sadece liman inşa edebilme izni verildiğini savunmuştur. Türkiye ise Bulgarların Ege Denizi'ne çıkış verilmesinin bölgesel barış açısından önemli olduğunu savunmuştur. Ancak bir süre sonra Bulgaristan'ın Doğu Trakya'ya muhtariyet talebi Türk tarafı tarafından olumsuz karşılanmıştır. Yunanistan bu sırada Türkiye'ye Karaağaç bölgesini teklif ederek hem ciddi bir tazminattan kurtulmak hem de Bulgarların Ege Denizi'ne çıkışını engellemek istemiştir. Türkiye bu teklifi başta ret etse de bir süre sonra kabul etmiştir. Karaağaç'ın Türkiye'ye verilmesi Türk ve Bulgar yönetimleri arasındaki ilişkilerin kısa bir süre bozulmasına neden olmuştur.¹⁸²

Türkiye ile Bulgaristan arasında bu olumlu gelişmeler yaşanırken Bulgaristan'ın iç politikasında çok ciddi karışıklıklar yaşanmaktadır. Stamboliyski Hükümeti, Cihan Harbi'nde kaybedilen topraklar ve Makedonya'dan göç eden 300 bin kişinin Bulgaristan'a gelmesiyle oldukça büyük bir sıkıntıya düşmüştür. Ayrıca iktidardaki Çiftçi Fırkasının dış politikada komşu devletlerle iyi geçinme siyaseti ülke içindeki milliyetçileri rahatsız

¹⁸¹ Veysi Akın, "Türkiye Cumhuriyeti İle Bulgaristan Arasında Siyasi İlişkilerin Kurulmasında 1925 Dostluk Antlaşması'nın Yeri ve Önemi", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1 Sayı1, Aralık 2012, s. 47.

¹⁸² Ümit Ağca, "Türkiye-Bulgaristan İlişkileri Çerçevesinde Razgrat Olayı Ve Türk Kamuoyuna Yansımaları" Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir 2014, s. 70 - 71.

etmiştir. Tüm bu olumsuzluklarla beraber hükümetin savaş sonrasında ekonomik sorunları çözmemesi ulusalcıların liderliğinde meydana gelen bir darbe ile hükümetin devrilmesine neden olmuştur. Bu darbe ile Stamboliyski'nin yaşamı da sona ermiştir. Darbeden sonra hükümeti aşırı milliyetçi olan A. Tsankov kurmuştur. Bulgaristan'da oluşturulan yeni hükümet, milliyetçilik mefhumunu modern anlamdaki ulus mefhumundan ayrı tutarak, sadece kan ve kafatasına dayalı etnik köken temelli bir olgu olarak benimsemiştir.¹⁸³

Yeni Bulgar hükümetinin ortaya koyduğu milliyetçilik anlayışı Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti'ndeki ulusallaşmaya dayalı, dil, etnik köken, din, ırk ve kültürün önemli olmadığı yalnızca Misak-ı Milli sınırları içinde yaşamanın yeterli olmasından çok daha başka bir uygulamayı içermektedir. “*Bulgaristan Bulgarlarıdır*” propagandası ile hareket eden A.Tsankov Hükümetinin bu yeni politikası azınlıklara baskıları da beraberinde getirmiştir.¹⁸⁴

1923 yılının 10 Haziran günü meydana getirilen yeni A. Tsankov Hükümeti Bulgaristan'ın imzalamış olduğu tüm antlaşma ve sorumluluklara uyacaklarını ve bölgedeki tüm ülkelerle olumlu münasebetler kurmak için çabalayacaklarını açıklamıştır. Bu yöndeki açıklamalara karşın, Ankara Hükümeti düzenledikleri bir darbeyle başa geçen Alexandre Tsannkov Hükümetine itimat etmemiştir. Darbe sonucu meydana gelen hükümet değişikliğini de Balkanlar'daki İtalyan ve İngiliz diplomasisinin bir galibiyeti yönünde değerlendirmiştir.¹⁸⁵

1923 yılından 1926'ya kadar Bulgaristan'da A. Tsankov'un Hükümeti iktidarını korumayı başarmıştır. Hariciye ve Mezhepler Bakanlığını tanınmış siyasetçi Hristo Kolfov yürütmüştür. İçerideki siyasette Çiftçi Fırkasının anlayışından tümüyle farklı olan Tsankov'un Hükümeti, bir takım radikal milliyetçi fırkaların çabalarına karşın, Stamboliyski devri izolasyon politikasının tesirinden sıyrılmak amacıyla gayret göstermiştir.¹⁸⁶ Bu amaçla Dışişleri Bakanı Hristo Kolfov, İstanbul'daki İsveç Sefiri

¹⁸³ Bülent Yıldırım, Harun Bekir, “Atatürk Döneminde Türkiye Cumhuriyeti – Bulgaristan İlişkileri”, *Atatürk Devri Türk Dış Politikası 1920-1938: Kafkasya, Balkanlar, Ortadoğu Siyasi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik İlişkiler Perspektifinden*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2021, s. 74-75.

¹⁸⁴ Yüksel Kaştan, “Atatürk Dönemi Türkiye-Bulgaristan İlişkileri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 24(72), Ankara 2008, s. 671.

¹⁸⁵ Ali Sarıkoyuncu, a.g.m. s.147.

¹⁸⁶ İbrahim Tatarlı, “İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Atatürk ve Modern Türkiye'nin Bulgaristan Parlamentosu'nda Değerlendirilmesi”, *Uluslararası Konferans Atatürkçülük ve Modern Türkiye* (22-23 Ekim 1998), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara 1999, s. 148.

Walenberg'e bir mektup yollayarak, İsveç'in mesuliyetindeki Bulgar mümessilliğinin kapandığını ve Bulgar yönetiminin Türkiye ile aracısız bir biçimde resmi olarak münasebetlerde bulunmayı arzuladığını ifade etmiştir.¹⁸⁷ Bununla birlikte Bulgar Hükümeti Batı Avrupa hükümetleri tarafından resmi olarak kabul edildiğinden, Türkiye de, Türklerle Bulgarlar arasındaki ilişkilerin düzelmesi için görüşmelerin tekrar başlatılmasını talep etmiştir.¹⁸⁸

Yeni Türk Devleti'nin Lozan Antlaşması ile beraber uluslararası alanda kabul edilmesinin ardından Bulgar Hükümeti, 1923 yılında resmi bir itimatname ile birlikte devletlerarası kaidelere uygun bir şekilde Tador Markov'u Türkiye'ye sefir olarak görevlendirmiştir.¹⁸⁹

Meydana gelen gelişmeler Bulgarlar tarafından memnuniyetle karşılanmış, Bulgar Elçiliği diplomatik temsilcisi Tador Markov ülkesinin dışişlerine yazdığı yazıda Lozan'da yapılmış olan barış antlaşmasının Türkler açısından önemli bir kazanım olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca savaş sonrası bölgesel ilişkilerde Bulgaristan'a yalnızca Türklerin samimi olarak davrandığına dair bir yazı göndermiştir.¹⁹⁰

Siyasi ilişkilerin güçlendirilmesine dair gerçekleşen Türk ve Bulgar görüşmesi deneyimli bir hariciyeci olan Simeon Radev'in 1923 yılının Aralık ayında Markov'un yerine Türkiye'ye Bulgaristan sefiri olarak görevlendirilmesiyle daha da hızlanmıştır. Simeon Radev Galatasaray mezunu olarak, Türkiye'yi oldukça iyi bilen ve kusursuz bir şekilde Türkçe konuşabilen bir diplomattır.¹⁹¹

1924 yılının Kasım ayında resmi ilişkilerin kurulması için yürütülen görüşmelerde Başbakan İsmet Paşa, Simeon Radev'e şöyle demiştir: *"Türkiye Bulgaristan ile samimi dostluk oluşturma niyetindedir. Bizim siyasetimiz şeffaf bir siyasettir. Bulgaristan'a yönelik herhangi kötü düşüncemiz bulunmamaktadır."* Simeon Radev ise karşılık olarak: *"Biz tüm komşularımızla, bilhassa da mazinin, anıların, çıkarları bizi bağlamış olduğu Türkiye ile iyi münasebetlerimizin olmasını arzu ediyoruz."* Bulgar ve Türk taraflarının münasebetlerinin

¹⁸⁷ Pars Tuğlacı, a.g.e. s.130.

¹⁸⁸ Cengiz Hakov; "Atatürk ve Bulgaristan ile Türkiye Arasında Yeni Diplomatik Münasebetler", *Uluslararası Atatürk Sempozyumu* (5 11 Eylül 1991, Ankara), cilt II, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1996, s.1276-77.

¹⁸⁹ Pars Tuğlacı, a.g.e. s.130.

¹⁹⁰ *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk*, s. XXVII.

¹⁹¹ Hakov, a.g.e. s.1277.

temelinde muhacirler ve onların menkulleri, azınlık hakları ve onların himayesi, Türkiye’de bulunan Bulgar mektepleri ve Bulgaristan’da yer alan Türk okullarının kaderi gibi “askıda sorunlar” olarak isimlendirilen meselelerin çözümü önde gelmektedir.¹⁹²

Diplomasi alanında bu şekilde pozitif gelişmeler yaşansa da bir süre sonra Bulgar milliyetçiliğinin sadece sınırındaki diğer ülkelere yönelik değil Türkiye’ye yönelik de hasmane duyguları olduğu görülecektir. Edirne ve Doğu Trakya üzerinde Bulgarların niyetleri olduğu hissediliyordu. Ayrıca Türkiye’nin almış olduğu güvenlik önlemleri Bulgar tarafının esas düşüncelerinin açığa çıkmasına neden olmuştur. Bulgaristan’da yayımlanan Navo Verame gazetesinde “*Biz Bulgarlar Trakya’yı özellikle de Edirne’yi arzularız*” şeklinde ifadeler kullanılmıştır.¹⁹³

Taraflar arasında 1924 yılının Haziran ayında gerçekleşen müzakerelerde Bulgar tarafını sefir Simeon Radev temsil ederken Türk tarafını ise Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Tevfik Kamil Bey ve Başbakanlık Hukuk Müşaviri Münir Bey temsil etmişlerdir.¹⁹⁴

Azınlık ve muhacirler meselesi ile ilgili yapılan müzakerelerde ciddi bir gelişme olmamıştır. Türk heyeti muhacirlerin kendi doğum yerlerine iskan edilmeleri görüşüne muhalif olurken, Bulgar heyeti aksi yönde bir teklif sunmuştur. Azınlık sorununda da Türkiye’deki Bulgar azınlıklara verilmiş olan hakları dikkate alan Türkiye, Türk azınlıkları için de İstanbul Antlaşması koşullarının uygulanmasını talep etmiştir.¹⁹⁵

Türkiye’nin muhacirler meselesi hususundaki tavrı ile alakalı konuşurken Türk Hariciye Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Bulgar Sefiri Simeon Radev’e şöyle demiştir: “*Esasen nüfus değişimi Balkan Harbi sırasında gerçekleşmiştir. Bu esas bir muahede ile yasalaştırılmalıdır. Türkiye, Bulgar vatandaşlarına olan kişilere yönelik hudutlarını açıyor da bu vaziyet, Türkiye’den firar eden kişileri kapsamamaktadır.*”¹⁹⁶

Heyetler arasındaki görüşmelerin, muhacirler ve azınlıklar meselesinde fikir birliğine ulaşılamaması nedeniyle uzun sürmesinden dolayı Mustafa Kemal Paşa duyduğu hoşnutsuzlukla ilgili olarak: “*Görüşmelerinin verimsiz bir şekilde sürdürülmesi,*

¹⁹² Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk, s. XXVII-XXVIII.

¹⁹³ Apdülahad Akşin, *Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, İnkılap ve Aka Kitapevleri, İstanbul 1966, s. 126.

¹⁹⁴ Pars Tuğlacı, a.g.e. s. 130.

¹⁹⁵ Hakov, a.g.e. s. 1278.

¹⁹⁶ Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk, s.LV.

*geciktirilmesi iki devletin kamuoyunu da rahatsızlık vermektedir. Görüşmelerin son bulması veya tamamen kesilmesinin vakti gelmiştir.”*¹⁹⁷

Yaşanan gelişmeler üzerine Bulgarlar mevcut meselelerin ek bir sözleşmeyle giderilmesi konusunda anlaşmaya varmışlardır.¹⁹⁸ Bulgarların, Türkiye ile bu antlaşmayı yapmasındaki önemli etkenlerden biri de Yunanistan ile yaşanan sorun olmuştur. Bulgar komitacıların Yunanlılara yaptıkları taarruzlardan dolayı Yunan ordusu 1925 senesinin Ekim ayında Bulgarların güney arazilerine girmiştir. Duruma Milletler Cemiyeti’nin müdahale etmesiyle Yunan güçleri Bulgar topraklarından çekilmiştir. Yunanların, Bulgar topraklarından çıkmalarını sağlaması Milletler Cemiyeti’nin öne çıkan ender başarıları arasındadır.¹⁹⁹

1.3. 1925 Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması

Neredeyse iki sene civarında süren Türk ve Bulgar hükümetleri arasında yapılan görüşmeler 18 Ekim 1925’te olumlu olarak sonuçlanmıştır. Anlaşma beş adet karardan meydana gelen “Dostluk Muahedesi” ile “Ek Protokol ve İkamet Sözleşmesi” olarak Ankara’da imzalanmıştır. Türk - Bulgar Dostluk Antlaşması, Türkiye’nin birçok devletle yaptığı gibi, iki ülke arasında "bozulmaz bir dostluk" ve Devletler Hukuku ilkelerine uygun bir biçimde, diplomasi ilişkileri kurulacağını, bir Ticaret, bir Oturma ve bir Hakem Antlaşması yapılacağını belirtmektedir. Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan antlaşma, karşılıklı barış ve dostluk temelinde kurulmuştur. Antlaşma maddeleri, iki devlet arasındaki diplomatik ilişkilerin kurallara uygun biçimde yürütülmesini, ticaret, oturma ve hakemlik konularında anlaşmalar yapılmasını öngörmektedir.²⁰⁰

Türk Bulgar Dostluk Antlaşmasının Eklerinde: Türkiye’nin Lozan Antlaşması’nda azınlıkların korunması amacıyla benimsediği kararlardan Türkiye’deki Bulgar azınlıkların, Bulgar yönetimi de Neuily’de Bulgaristan’daki azınlıklara yönelik onayladığı kararlardan Müslümanların faydalandırılmasını kabul etmişlerdir. Bu senelerde Türkiye’deki Bulgar ekalliyeti yaklaşık bir kaç bin kişiyken Bulgaristan sınırları dahilinde yüzbinlerce Müslüman

¹⁹⁷ *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk*, s. XXIX.

¹⁹⁸ Esra Değerli, “Türkiye’nin Bulgaristan’a Yönelik Dış Politikası”, *Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi*, cilt 2, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2008, s. 73.

¹⁹⁹ Crampton, a. g. e. s. 139.

²⁰⁰ *Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi*, 23-12-1925. Yer bilgisi 16 - 79 – 2.

İsmail Soysal, *Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, Cilt I, TTK Yayınları, Ankara 1989, s. 261-264.

olduğu düşünülürken bu müteakıl yükümlölük bilhassa Türkler açısından oldukça önemliydi. 1925 senesinden sonra Bulgar ekalliyetin ciddi anlamda sayısı düşerken Bulgaristan’da bulunan Türk ekalliyetin nüfusu ara ara Türkiye’ye yapılan göç faaliyetlerine rağmen, 500 bini geçecekti. Protokol ayrıca, daha önceki göç eylemleri sonucu iki ülkede ortaya çıkan uyrukluk ve ilgili kişilerin taşınmaz mallarına ilişkin konuları da düzenlenmiştir. Oturma Sözleşmesi, Dostluk Antlaşmasına koşullu olmamakla beraber birlikte imzalanmıştır. Sözleşme 4 yıl için yapılmasına rağmen, On birinci maddeye göre iki ülkeden biri ortadan kaldırmak istediğini bildirmediği için günümüzde de yürürlükte dir. Anlaşmanın 2. Maddesinde "*ihdiyari hicret*" ve muhacirlerin eşyalarını geçirmelerine ait haklarının bulunması Bulgaristan’da bulunan yüz binlerce Türk için bir güvenceydi ancak pratikte, kimi zaman sıkıntılar yaşanacaktı.²⁰¹

Bu anlaşma Türk ve Bulgar meclislerinin onaylamasından sonra 17 Ağustos 1926 günü yürürlüğe girmiştir.²⁰²

Türk Bulgar Dostluk Antlaşması’nın 1926 senesinin 17 Ağustos tarihinde uygulamaya girmesinden sonra devletlerin uluslararası kurallara uygun bir şekilde diplomatik ilişkiler oluşturulmuş ve karşılıklı elçiler görevlendirilmiştir. 30 Ekim 1926 tarihinde Hüsrev Gerede’nin Türkiye’nin Sofya sefiri olarak ataması gerçekleşirken bir sonraki yılın Mart ayında Pvllov Bulgaristan’ın Türkiye sefiri olarak atanmıştır. Bulgar Sefarethanesi bir takım sorunlar dolayısıyla İstanbul’dan Ankara’ya geç de olsa taşınmıştır.²⁰³

İki ülke arasında olumlu gelişmeler yaşanırken Bulgaristan’da siyasi krizler devam etmiştir. 1926 yılında Makedonya Komitesi başkanlarından Andrey Liyepçev bir darbe gerçekleştirerek A. Tsankov Hükümetini yıkmıştır. Andrei Liyapçev Hükümeti ise 1935’te Kral Boris’in hükümete Toşev’i görevlendirmesiyle sona ermiş ve bundan sonra Bulgaristan’da monarşi yönetimi başlamıştır.²⁰⁴

²⁰¹ İsmail Soysal, a.g.e. s.261-262.

²⁰² Ali Sarıkoyuncu, a.g.m. s.151, *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk*, s. LVII.

²⁰³ Pars Tuğlacı, a.g.e. s.130.

²⁰⁴ Yüksel Kaştan, a.g.m. s. 672.

1928 ve 1930'da Ticaret ve Deniz Seferleri Antlaşması²⁰⁵; 1929'da Tarafsızlık, Uzlaşma, Adli Davalar ve Tahkimlik Antlaşması²⁰⁶; 1933'te Ticaret Anlaşması ve Veterinerlik Sözleşmesi imzalanmıştır.²⁰⁷

Bu dönemde yalnızca diplomatik olarak Türkiye ve Bulgaristan arasında dostluk kurulmamış, ayrıca devlet başkanları seviyesinde yani Bulgar Kralı Boris ile Mustafa Kemal Paşa'nın oldukça yakın bir diyalogları olmuştur. Kurulan dostluğa kanıt olarak birbirleriyle olan yazışmaları ve sefaret çalışanlarını kabul ettiklerinde gerçekleştirdikleri konuşmaları gösterilebilir. Bulgar Kralı olan Boris'in, Mustafa Kemal'e göndermiş olduğu yazılarda, “büyük ve iyi arkadaşım”, “çok kıymetli ve büyük arkadaşım”, “fedakar ve iyi arkadaşım” gibi ifadeler kullandığı tespit edilmektedir.²⁰⁸

Bulgar Kralı Boris Türkiye ile Bulgaristan arasındaki dostluğunun önemini 1929'de Sofya'da vermiş olduğu demeçte “Türk-Bulgar dostluğunu, sadece ekonomik çıkarlar ve güvenlikleriyle ilgili değil aynı zamanda iki hükümetin Avrupa'dan Asya'ya uzanan yol üzerinde bulunmaları nedeniyle uluslararası siyaset sahasında da barışın korunmasında önemli bir değer ve öneme sahiptir” sözleriyle ifade etmiştir.²⁰⁹

Türkiye'nin Bulgaristan'da görevli olan elçisi Hüsrev Gerede'nin 1930 tarihli Dış İşleri Bakanlığı'na gönderdiği raporda; Kral Boris, Mustafa Kemal'in Nutuk isimli kitabının Almancası ile buna ait Fransızca dokümanları kapsayan bölümlerin kendisine sunulması ile ilgili olarak “*Yüce Gazinin bu değerli tarihi hatıra ve hediyesine şükran ve minnetlerimi kendilerine ifade ediniz. Reisi Cumhur hazretlerine olan muhabbet ve samimiyetim komşuluk sınırından ötedir. Medeni ve kuvvetli yeni bir Türkiye meydana getiren, garp medeniyet ve kültürünü şark alemine nakleden dahiye perestiş ederim. Mesut inkılabınızı samimi bir alaka ile uzaktan, mümkün olduğu ölçüde takip etmiştim. Şimdi bu kıymetli tarihi kitapla büsbütün tenevvür edeceğim. Harf devriminin büyüklüğü 10 - 15 sene sonra idrak edilecektir.*

²⁰⁵ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 18-04-1928. Yer bilgisi 28 - 23 - 13. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 02-06-1930. Yer bilgisi 11 - 38 - 14.

²⁰⁶ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 27-03-1929. Yer bilgisi 2 - 20 - 8.

²⁰⁷ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 20-12-1933. Yer bilgisi 41 - 89 - 4.

²⁰⁸ Esra Değerli, “Türkiye'nin Bulgaristan'a Yönelik Dış Politikası”, *Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi*, cilt 2, Gökkuşbu Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008, s. 74.

²⁰⁹ Bilal N. Şimşir, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları Cilt 1*, TTK Yayınları, Ankara 1993, s. 504-505

Memleketlerimiz arasındaki yaklaşma, dostluk ve anlaşmaya da bunun çok yardımı oluyor ve olacaktır.” Demıştır.²¹⁰

Türkiye ve Bulgaristan arasında dostane ve iyi niyetli söylemler dışında karşılıklı ziyaretler iki ülke ilişkilerinin gelişmesini sağlamıştır. Bulgaristan Başbakanı M. Mauchanoff 1931 yılının Aralık ayında Türkiye ziyareti oldukça samimi bir şekilde gerçekleşirken Türk ve Bulgar göçmenler ve ekonomik ilişkiler görüşülmüş, taraflar arasında samimi dostluk ilişkileri kurulduğu ifade edilmiştir.²¹¹

1932 yılının Ocak ayında bu kez Ruşen Eşref Bey ve gazeteci arkadaşları Sofya’yı ziyaret etmişlerdir. Bulgar makamları tarafından oldukça samimi bir şekilde karşılandılar ve onurlarına resmi ziyafetler verildi. Ruşen Eşref Bey, Mustafa Kemal Paşa’nın en yakınlarından biri olmakla beraber aynı zamanda önemli bir politikacı ve Balkan Birliğinin tasarımcılarından biridir.²¹²

Hem Bulgaristan’da yaşanan iç siyasetteki gelişmeler hem de Türkiye’nin Balkanlardaki aktif ve barış yanlısı politikaları bir süre sonra Türk-Bulgar ilişkilerini olumsuz yönde etkiledi.

1932 yılının bahar aylarında Bulgaristan’da Türkiye aleyhine birçok olay meydana geldi. Bunlar arasında Haskova katliamı da vardı. Burada bir Bulgar Türkünün, bir Bulgar polisini öldürmesiyle büyük arbede çıktı. Kısa bir süre sonra da Bulgar köylüleri Türk okullarını ve camileri ateşe vermişlerdi. Yüzlerce Türk tütün işçisi Filibe’den kovuldu ve sayısız Türk köylüsü topraklarından atılarak Türkiye’ye göç etmeleri kendilerine söylendi.²¹³

Yunanistan ve Türkiye arasında 14 Eylül 1933 yılında yapılan Samimi Antlaşma Misakı, Bulgaristan’da tepkilere neden oldu ve Türkiye’nin Bulgaristan’a karşı düşmanca bir hareketi olarak değerlendirildi. Ayrıca 28 Kasım 1933 yılında Türkiye ile Yugoslavya arasında antlaşma yapılması, Bulgar kamuoyunda adeta siyasi bir muhasara ile yüz yüze olduğu düşüncelerine neden oldu.²¹⁴

²¹⁰ *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk*, s.266-267.

²¹¹ *Cumhuriyet*, numara: 2730, (12 Kanunuevvel 1931), s. 1-4.

²¹² Ahmet Özgiray, “Türk-Bulgar Siyasi İlişkileri(1920-1938),” *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı 10, 1995, s. 61.

²¹³ Ahmet Özgiray, a.g.m. s.61.

²¹⁴ Pars Tuğlacı, a.g.e. s.130 - 131.

1.4. Razgrad Olayı

1933 yılında Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden olan önemli bir gelişme yaşandı. Nisan 1933 tarihinde Razgrad kasabasında bulunan Türk mezarlığına Bulgar bir topluluk tarafından saldırı düzenlenmiş, mezarlar tahrip edilmiştir. Ayrıca mezarlardan çıkarılan kemikler ortalığa saçılmıştır.

Razgrad Olayı, Türkiye'nin Varna Konsolosluğu tarafından özetle şöyle anlatılmıştır: "14-15 Nisan Cuma gecesi, Razgrad Türk mezarlığına Bulgarlar tarafından çirkin bir saldırı gerçekleştirilmiştir. Bu saldırıyı yapanlar Rodna Zaştita Cemiyetine mensup olan milliyetçilerdir. Bu kişilerce saldırı önceden planlanmıştır. Evlerden kazma ve kürekler toplayan saldırgan grup mezarlığa giderek mezarlığın çitleri kesmişler ve kabristana girmişlerdir. Ayrıca mezarlık bekçisinin evini yakmışlardır. Bulgarlar, mezar taşlarını kırarak mezarları tahrip ederek bazı ölüleri mezardan çıkardılar. Olay esnasında bir kamyonun da çalışır halde olduğu da öğrenilmiştir. Bu olaylar sonucunda şikayet üzerine tutuklanan Bulgarların serbest bırakılması için Bulgar halkı protesto gösterileri düzenledi. Bulgaristan'da yayımlanan yerel gazeteler, yaşanan olayların dehşetini kabul etmişlerdir."²¹⁵

Olay Türk basınına da yansımış konuyla ilgili yazılar yayımlanmıştır. Örneğin 18 Nisan 1933 tarihli Son Posta Gazetesi "*Bulgaristan Türkleri feci bir taarruza uğradılar*" başlığı ile okuyucularına haberi şu şekilde duyurmuştur: *Birkaç yüz Bulgardan müteşekkil bir kafilé dün gece Razgrad şehrindeki Türk mezarlığına tecavüz ve mezarlığı baştan başa tahrip etmişlerdir. Bu kalabalık kafilé bütün mezar taşlarını kırmışlar, yeni gömülmüş ölüleri kabirlerden çıkarmışlar, çok feci manzaralar ihdas etmekten çekinmemişlerdir. Hükümet harekete geçmiştir. Bu kasabadaki Türk ahali sonsuz bir heyecan içindedir. Anadolu ajansının hususi muhabiri: Bu gece Deliormanın gödeği olan Razgrad kasabasındaki Türk mezarlığı organize edilmiş iki yüz kişilik bir Bulgar kalabalığı tarafından tahrip edilmiştir. Mütearrızlar evvela mezarlık bekçisinin barınmakta olduğu kulübeyi yakmışlar ve Türk halkı heyecan ve korku içinde beklerken tel örgüleri keserek mezarlığa girmişler, bütün taşları yıkmışlar, yeni mezarlar açmışlar ve yüz elli kadar cenazenin kemiklerini dışarı çıkarmışlardı. Bu pek feci hadise Deliorman Türkleri arasında derin bir heyecan uyandırmıştır. Türk ahali bugün bütün gece kirlenen ve tanınmaz bir hale gelen mezarlığın kenarına toplanarak ana, baba, kardeş ve evlatlarının harap edilmiş*

²¹⁵ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 07-05-1933. Yer bilgisi 241 - 627 - 26.

kabirleri önünde ağlaştıklarıdır. Razgrat müftüsü cemaat reisi ve Türk halkının imzalarıyla Bulgar nazırlarına, parlamentodaki grupların şeflerine, Bulgar gazetelerine telgraflar çekilmiştir.”²¹⁶

Bulgaristan’ın Türkiye’deki Büyükelçisi Razgrad Olayı ile ilgili olarak basına vermiş olduğu demeci Cumhuriyet Gazetesi şöyle aktarmıştır: “ *Hadise maalesef vakidir. Bana verilen resmi malumat bunu teyit ediyor. Daha on günden beri bulunduğum ve resmi ve hususi mehafilinden büyük bir hüsnü kabul gördüğüm memleketinizde ilk ilerden biri olarak böyle bir hadise hakkında izahat vermek mecburiyetinde kalışından müteessirim. Türk efkârı umumiyesinin teheyyüce düşmesi bu itibarla pek tabiidir. Ben, böyle olmaması lazım gelen hadislerin saklanması, örtbas edilmesinden ziyade açık ve samimi bir surette ortaya konulmasında fayda görenlerdenim. Bu itibarlardır ki onu teyit etmekle hakikate ve haklı olarak husule gelen teheyyücün yatışmasına daha fazla hizmet ettiğime kaniim. Fakat derhal ilave edeyim ki bu gibi hissiyat üzerinde şiddetle müessir hadiseler hakkında malumat verilirken ihtiyatlı olmak ve mübalağaya kapılmamak lazım. Anadolu Ajansı’nın muhabiri bu haberi bir kere de kendisi tahkik ederek verseydi onu hakiki şekilde öğrenmiş olacak ve binnetice bu kadar büyük bir asabiyet ve heyecana mahal verilmemiş olacaktı. Hadise şudur: Razgrad’ta belediye bir park yapmak istemiş, bu parkın yapılacağı saha yanında Türk mezarlığı da bulunuyormuş. Mezarlığın alelusul istimlakine tevessül edilmiş. Fakat mahalli Türk halkından gelen bazı mukavemetler dolayısıyla muamele müşkülâtla ilerliyormuş. Mezarlıklar halk tarafından hemen daima mukaddesattan sayılır. Bu nevi hissiyat çok meşru, çok tabii görülür. Fakat mezarlıklara bu kabil mahalli imar işleri için istimlak de o kadar tabiidir ve her yerde vakidir. Anlaşılan istimlak muamelesinin ağır gittiğini gören bazı müfrit anasır bu işi cebren halletmeği kendilerince en kestirme yol bilerek hadiseyi meydana getirmişlerdir. Şu kadar ki vak’anın Sofya’dan gelen bu ilk inikâslarında büyük mübalağalar vardır. Bunu kaydetmekle hadiseyi mazur göstermek istemiyorum. Haddi zatında çirkin bir şeydir. Bekçi kulübesinin yakıldığı doğrudur. Mezarlığı tahdit eden tellerin tahrip edildiği vakidir. Bunun gibi bazı taşlar da yerinden çıkarılmıştır. Fakat eski kemiklerin ve yeni cesetlerin topraktan çıkarıldığı doğru değildir. Bundan başka hadiseyi yapanların adedinde de çok mübalağa edilmiştir. Bana Sofya’dan verilen malumata göre bu işi 10-15 kişi yapmışlardır. Görülüyor ki hadise mahalli hissiyatın mevlüdu olan mahalli bir hadisedir.*

²¹⁶ Son Posta, numara: 979, (18 Nisan 1933), s. 1-8.

Bulgaristan'ın harici siyaseti ile en ufak alakası olmadığı gibi dahili politika işlerinden bile değildir. Türk unsurlarına karşı tevcih edilmiş herhangi bir hareket de değildir. Çünkü bunun için hiç ama hiçbir sebep yoktur. Maalesef bu gibi taşkınlıkları men etmek kabil olamıyor. Çünkü bunları evvelinden haber almaya imkan yoktur. Fakat tekerrürüne meydan vermemek için tedbir alınacağı şüphesizdir. Şunu bilhassa kaydedeyim ki hadise faillerinin bu hareketini Türklere karşı kardeşlik hisleri taşıyan Bulgar camiasına mal etmek haksızlık olur. Bu gibi taşkınlıklar hemen her yerde olur.” Aynı sayıda Cumhuriyet Gazetesi “Hadisenin İç Yüzü” başlığıyla olayı Bulgaristan’da yaşayan bir okuyucusuna dayandırarak şu şekilde vermiştir: “Bütün bu fecayii meydana getiren teşkilat (Rodnayaştır) ve arkasında gizlenen Bulgar emlak alışverişçilerinin adi ve kirli emelleridir. Bu mülk tacirleri Deliorman’ın müteaddit yerlerinde yazıhanelerini tesis ederek arada sırada Rodnayaştırınanın birkaç azasını faaliyete getiriyor, bunlar da Türk köylerinde birkaç yangın yapıp birkaç Türk öldürüyor ve böylelikle mazlum Türkler dehşete gelerek kaçacak yer aramaya başlıyorlar. İşte bu fırsattan yararlanan tacirler yok pahasına zavallıların mülklerini ellerinden alıyor. Hicret etmek isteyen Türk’ün mütebaki parasını da hükümet vergiyle alınca biçarelerin elleri böğürlerinde kalıyor. Mezarlık meselesine gelince: Bu Türk mezarlığının kısmı azami 22 sene mukaddem Razgrad Belediyesi tarafından cebren zapt edilerek gene o zaman bugünkü akıbete uğramıştı. Yerinde halen 100 dönümlük bir belediye parkı vardır. Alt kısmında da bir kısım gasp edilerek hayvan hastanesi tesis edilmiş mütebaki küçük kısım da tecavüze uğramıştır. Bu parça giderse zavallı Türkler ölümlerini koyacak yer bulamayacaklardır.”²¹⁷

Razgrad Olayı, Türk halkının da tepkisine neden olmuş özellikle Türk gençleri gösteriler düzenlemişlerdir. Son Posta Gazetesinde yer alan habere göre 4000 Türk genci bir gösteri yaparak Feriköy’deki Bulgar mezarlığına gitmişler ve burada çelenkler bırakmışlardır.²¹⁸

1933’te yaşanan bu hadise Türk ve Bulgar devlet adamlarının ilişkilerinin iyi olduğu bir dönemde gerçekleşmesi olayların büyümesini ve diplomatik bir krize dönmesini engellemiştir. Yaşanan olayları yalnızca milliyetçi Bulgarların alelade saldırıları olarak görmek hatalı olacaktır. Gazeteler de yer alan haberler ve Türk diplomatların yolladığı

²¹⁷ Cumhuriyet, numara: 3214, (20 Nisan 1933), s. 1-2.

²¹⁸ Son Posta, numara: 982, (21 Nisan 1933), s. 1.

raporlar göz önüne alındığında Bulgaristan'da yaşayan Türklere yönelik hem devletin hem de Bulgar toplumunun gösterdikleri baskıcı anlayışlarının bir yansımasıdır. Razgrad Olayı sonraki yıllarda yaşanacak Bulgarların Türklere yönelik olumsuz faaliyetlerin öncüsü niteliğindedir.

1.5. 1934 Balkan Paktı

6-10 Ekim 1929'de Atina'da gerçekleşen Evrensel Sulh Kongresi'nde Yunan devlet adamı ve eski Başbakan M. Papanastasio Balkan dayanışmasının oluşturulmasını teklif etmiştir. Bunun üzerine kongre, Balkan Devletleri arasında gayri resmi düzeyde olan bir konferansın toplanmasını kararlaştırmıştır. İlk Balkan Konferansı Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Türkiye, Yugoslavya ve Yunan temsilcilerinin katılımıyla 5 Ekim 1930'da Atina'da toplanmıştır. İlgili ülkeler arasında Dışişleri Bakanları seviyesinde her yıl toplantı yapılması, Balkan paktı hazırlayarak, bu anlaşmada harbin yasaklanması, daimi teşkilat kurularak Balkan milletleri arasında ekonomik, sosyal ve kültürel yakınlaşmayı sağlama kararları alınmıştır. İkinci Balkan Konferansı 1931 yılının Ekim ayında İstanbul'da toplanmıştır. Revizyonist ve anti revizyonist tutumların Balkan Devletleri arasında da görülmeye başlaması Konferansta bir Balkan Paktının hazırlanmasına engel olmuştur. Bununla beraber, Konferansta çatışmalara neden olacak sorunlar bir kenara konularak ekonomik, teknik ve kültür konularında işbirliğini sağlayacak bazı kararlar alınabilmektedir. Konferansta azınlık meselelerine de değinilmiş ve bir saldırmazlık paktı ve uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözülmesi için bir antlaşma tasarısı hazırlanması konusu tartışılmıştır. İkinci Balkan Konferansı toplandığında Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunların büyük bir bölümü halledilmişti.²¹⁹

Mevcut durumun devam etmesinden hoşnut olmayan Bulgarlar, amaçlarını gerçekleştirmek üzere Balkan devletlerinden bazılarını kendi tarafına çekme teşebbüsünde bulunmuştur. Arnavutluk dışında yanına gelme ihtimali bulunan Yugoslavya'nın yardımını alabilmek amacıyla bu ülkenin bürokratlarıyla diyalog kurmuştur.²²⁰

Başbakan İsmet İnönü, Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras ile beraber 20-24 Eylül 1933'te Bulgaristan'ın Balkan Paktı'na girmesini riske atabilecek faaliyetleri

²¹⁹ Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1987, s. 99-100.

²²⁰ Ali Sarıkoyuncu, a.g.m. s.156.

engellemek amacıyla, Sofya'ya gitmişlerdir. Bu gelişmenin yaşanmasında Mustafa Kemal Atatürk'ün Bulgarların da Balkan Paktı içinde yer almalarını istemesi etkili olmuştur. İstanbul Sirkeci tren garından heyeti uğurlayan Mustafa Kemal Atatürk, Türk heyete ve başbakana “*Dost Bulgarlara selam götürün*” demiştir.²²¹

Seyahat öncesi İsmet İnönü basına yaptığı konuşmada özetle şöyle demiştir: “*Komşu ve dost olan Bulgaristan'ın daveti üzerine Sofya'ya seyahat ediyorum. Ankara'da tanıştığım Başbakan M. Muşanov ve değerli devlet adamlarıyla tekrar yakın ve samimi bir şekilde görüşmek benim ve Dışişleri Bakanımız için değerli bir fırsattır. Seyahatimiz, Türk milletinin samimi ve dostane duygularını takdir ettiğimiz Bulgar milletine en doğru şekilde ifade etmek için bir vesiledir. İki ülkeyi ilgilendiren konuları Sofya'da görüşmemiz doğaldır. Balkanlar'da barış ve iyi ilişkilerin tarafları olarak, Bulgaristan ile Türkiye arasındaki güvenlik ve samimiyet havasını güçlendirmek isteğimiz açıkça anlaşılacaktır.*”²²²

Başkanlığını, Başbakan İsmet İnönü'nün yapmış olduğu Türk heyeti Sofya'da oldukça samimi bir şekilde karşılanmıştır. Sofya'nın merkezinde Bulgar ve Türk bayraklarıyla kaplanmış garın çevresinde ve Türk Sefarethanesi istikametindeki alanın iki yanında çok sayıda insan bulunmaktadır. Garda Başbakan Nikola Muşanov ile eşi, Meclis Reisi M. Malinov ve eşi, bütün Bulgar Hükümetinin temsilcileri ve görevliler hazır bulunmuşlardır.²²³

Karşılama gibi görüşmeler de oldukça samimi bir şekilde devam etmiş Bulgar devlet adamları Türk heyetine oldukça yakın davranmışlardır. Heyetler arası yapılan görüşmelerde dostluk ve işbirliği mesajları verilmiştir.²²⁴

Bütün bu gelişmeler neticesinde 1929 tarihli Türk-Bulgar Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması'nın 5 sene sürdürülmesine karar verilmiştir.²²⁵

1 Kasım 1933'te TBMM'nin üçüncü dönem toplantısının açılışında, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye ve Bulgaristan arasında karşılıklı ilişkilere değinerek bu konudaki düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir : “*Bulgaristan'la dostluk ve emniyet münasebetlerinin artırılması için biz bütün imkânları kullanmaktayız, iki memleket*

²²¹ Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk, s. XXXVII.

²²² Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk, s.610-611.

²²³ Cumhuriyet, numara: 3368, (21 Eylül 1933), s. 1-6.

²²⁴ Cumhuriyet, numara: 3369, (22 Eylül 1933), s. 1-5.

²²⁵ Vakit, numara: 5645, (23 Eylül 1933), s. 1-9.

*arasındaki bitarafılık ve hakem muahedesinin uzatılmasını derpiş eden bir protokol, vekillerimizin komşu hükûmete cevabi ziyaretleri esnasında imzalanmıştır. İktisadi ve siyasi münasebetleri inkişaf ettirmek, cumhuriyet hükûmetinin ciddî arzusudur.*²²⁶

Sonuç olarak Türkiye'nin Bulgaristan'a gerçekleştirmiş olduğu bu üst düzey ziyaret, Türk ve Bulgar münasebetlerinin ilerlemesi yönünden oldukça faydalı olmuştur. 19 Mayıs 1934 tarihinde Bulgaristan'da Nikalo Muşonav Hükümetinin iktidardan uzaklaştırılması sonucunda Türk ve Bulgar münasebetlerinde bir olumsuzluk görülse bile bu süreç fazla devam etmemiştir.²²⁷

23-26 Ekim 1932 yılında Bükreş'te toplanan Üçüncü Balkan Konferansını, Bulgaristan azınlık sorununun kendi istediği şekilde halledilmemesinden dolayı terk etmiştir. Bu nedenle, Balkan Paktı'nın imzalanması tekrar tehlikeye düşmüştür. Konferansın diğer üyeleri daha az çatışmaya neden olan ekonomik ve sosyal sorunlar üzerindeki çalışmalarına devam ederek Balkan Devletleri arasında bir gümrük birliği oluşturulmasını görüşmüşlerdir. Konferansta meydana gelen çatışmalara karşın Balkan Antantı düşüncesinde müşterek bir fikir oluşmaya başlamıştır. Bu fikri destekleyenlerin başında Türkiye gelmiştir. Bu birliğin meydana gelmesinde en ciddi tehlike ise statükodan memnun olmayan Bulgaristan'dır. Balkan birliği fikrine gerçekten inanan Türkiye, Balkan Devletleri arasında yapılan ikili antlaşmalardan daha etkili bir güvenlik sistemi oluşturmak istiyordu. Dördüncü Balkan Konferansı 5-11 Kasım 1933'te Selanik'te toplandı. Dördüncü Balkan Konferansında Balkan Paktı meselesi üzerinde önemle durulmuştur. Konferansta Balkan Paktına bütün Balkan Devletlerinin katılması belirtilmiştir. 1934 yılının Şubat ayı başında Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya Dışişleri Bakanları Belgrat'ta bir araya gelerek Balkan Antantının tasarısını hazırlamışlardır. Bu tasarının 9 Şubat 1934 tarihinde Atina'da imzalanması ile Balkan Antantı kurulmuştur.²²⁸

Bu dönemde Bulgar Kralı olan Boris'in, İtalya Kralının kızıyla evlenmesi ve bu gelişmenin sonucunda da Bulgarların dış politikada değişimci olan İtalya'ya yaklaşması Bulgar dış politikasında oldukça belirleyici olmuştur. Ayrıca bu faaliyetler ile Bulgaristan'ın

²²⁶ Söylev ve Demeçler, s. 212.

²²⁷ Ali Sarıkoyuncu, a.g.m. s.158.

²²⁸ Mehmet, Gönlübol, a.g.e. s.100-102.

Balkanlardaki mevcut durumu güvenceye alacak bir ittifaka dâhil olmayacağı açık bir şekilde görülmüştür.²²⁹

Türkiye uzlaştırmacı bir politika izleyerek Bulgaristan'ın Balkan Antantına katılımını sağlamaya çalışsa da başarılı olamamıştır. Balkan Antantının ortaya çıkmasında nasıl başrolü Türkiye oynadıysa, bu Antanta sonuna kadar sadakatle bağlanan da Türkiye oldu. Ancak bu antlaşma, dört Balkan devleti arasında amaçlanan sıkı siyasi işbirliğini gerçekleştiremedi ve başlangıçtan itibaren bazı zayıflık unsurlarına sahip oldu. Antant ile beraber gizli bir protokol da imzalanmıştı. Buna göre, taraflardan biri Balkanlı olmayan bir devlet tarafından saldırıya uğrar ve bir Balkan devleti de saldırıya yardım ederse, diğer taraflar bu Balkanlı saldırıya karşı beraber savaşa gireceklerdi. Ancak bu Protokol üzerine Türkiye, bir Rus - Romen savaşında Romanya'ya yardım etmeyeceğini Sovyet Rusya'ya bildirmiş ve Yunanistan da bu Protokolün kendisini İtalya ile bir çatışmaya götürmeyeceği konusunda rezerv koymuştur.²³⁰

Balkan Paktı, Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya arasında toplu güvenlik ve yardımlaşma yükümlülüklerini içeren bir anlaşmadır. Paktın üç maddelik metnine, anlamını açıklayan bir Protokol eklenmiştir, ancak bu Protokol Türkiye'de gizli tutulmuştur. Bununla birlikte, Pakt ve Ek Protokolün geçerli Fransızca metinleri daha sonra Milletler Cemiyeti tarafından kaydedilmiş ve yayımlanmıştır. Türkiye'de, Ek Protokol ve diğer ekli belgeler hükümet tarafından 1934 Ekim ayında Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bilgi verilmiş ve Meclis, Balkan Paktı ve Eklerinin içerdiği hükümleri uygulamak için onay vermiştir. İlgili yazıda şu ifadeler kullanılmıştır: “*Balkanlarda sulhun muhafazasına hizmet edici bir vesika olan Balkan misakı icabatının tatbikatını tazammun eden bu kanun lâyihası encümenimiz tarafından kabul edilerek Umumî heyetçe tercihan ve müstacel en müzakeresi ve tasdiki ricasile Yüksek Reisliğe takdimi edildi.*”²³¹

Balkan Anlaşması'nın maddeleri; Yunanistan, Romanya, Türkiye ve Yugoslavya, Balkan hudutlarının güvenliğini karşılıklı olarak sağlama taahhüdü, tarafların anlaşma kapsamında belirtilen çıkarları etkileyebilecek olası durumlarla ilgili tedbirler konusunda

²²⁹ Kadri Unat, “İkinci Dünya Savaşı Öncesindeki Güvenlik Endişesi Temelli Türk Dış Politikası Bağlamında Celal Bayar'ın Belgrad Ve Sofya Ziyaretleri (9-13 Mayıs 1938)”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* Cilt: 9 Sayı: 28, 2021, s. 337.

²³⁰ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s. 175.

²³¹ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 4, C:24, Birleşim:80, 25.10.1934, s. 1-2. İsmail Soysal, a.g.e. s.455-456.

görüşmeler yapmayı taahhüt ederler, bu anlaşmayı imzalamamış başka bir Balkan devletine karşı önceden haber vermeden herhangi bir siyasi eylemde bulunmamayı ve diğer ilgili tarafların onayı olmaksızın herhangi bir başka Balkan ülkesine yönelik siyasi bir yükümlülük üstlenmemeyi kabul ederler, anlaşma, tüm ilgili devletler tarafından imzalandığı anda yürürlüğe girecek ve mümkün olan en kısa sürede onaylanacaktır. Diğer Balkan devletlerinin katılım talepleri, İlgili Taraflarca olumlu bir şekilde incelenecek ve imzacı diğer Devletlerin onaylarını aldıktan sonra geçerli olacaktır şeklinde özetlenebilir.²³²

Türkiye tüm çabalarına karşın Bulgaristan'ın Antanta girmesini sağlayamamıştır. Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, TBMM'de yapmış olduğu konuşmada, Bulgaristan'ın Antanta katılmamasından dolayı üzüntülü olduğunu ifade ederek Türkiye'nin Bulgaristan ile dostluk ilişkisinin devam edeceğini söyler. 8 Şubat 1934'te Bulgaristan Başbakanı M. Muşanov, Antanta girmemelerinin nedenini “*Biz Balkan ülkelerinin sınırlarını değiştirmeyi düşünmüştük...*” diyerek esas amaçlarını ortaya koymuştur. Ayrıca konuyla ilgili olarak “*La Bulgarie*” gazetesinde yayınlanan makalede, Bulgaristan'ın revizyonist bir politika takip ettiği ve sınırlarının değişmediği sürece huzurunun sağlanamayacağı savunulur. Bulgaristan'daki “*Slova*” gazetesinde bu Antantın gelecekte Bulgaristan-Yugoslavya ittifakını oluşturacağını ve “*Sovbodna Retch*” gazetesinde ise Türkiye'nin Bulgaristan'la dostluk anlaşması olmasına rağmen bu ülkelerle anlaşma yapmasının anlaşılmadığı haberleri yer alır. Bulgaristan'da “*Demokraticheski*” gazetesinde ise antlaşmanın Milletler Cemiyetinin Misakı'na aykırı olduğu ve yine “*Mir*” gazetesinde bu antlaşmanın Bulgaristan'ın komşuları ile ilişkilerinin düzelmesine engel olacağı ve hiçbir zaman Balkan ittifakını sağlayamayacağı ifadeleri yer almıştır.²³³

Görüldüğü üzere gerek Bulgar hükümeti gerekse de Bulgar basını Balkan Antantı'ndan son derece rahatsız olmuşlardır. Bulgarları bu dönemde tatmin edecek tek unsur sınırların Bulgaristan lehine değiştirilmesidir. Bu bağlamda Bulgaristan her ne kadar Türkiye ile dostluk anlaşmasını uzatsa da Türkiye'nin bu antantta yer almasından son derece rahatsızdır.

Türkiye ile Bulgaristan ilişkilerinde 1934 ile 1939 arasında yeni bir süreç meydana gelmiştir. Türkiye, Bulgaristan'la olan karşılıklı münasebetlerinde antant taraftarlarının

²³² İsmail Soysal, a.g.e. s.462-463.

²³³ Yüksel Kaştan, a.g.m. s. 679.

beklentilerini hesaba katmaktadır. Bu durumun nedenleri arasında Antantın içerisinde siyasal birleşmenin haricinde askeri koalisyon hudutlarının da bulunmasıdır.²³⁴

Bulgaristan'ın 1935'te Türkiye'nin Trakya'ya askeri güç topladığına dair iddialarından dolayı iki ülke ilişkilerinde kısa süreli bir sıkıntı yaşandı. İki ülkenin hükümet yetkilileri tarafından yapılan açıklamalarla gergin ortam dağıldı.²³⁵

Bulgaristan'da 19 Mayıs 1934 tarihinde gerçekleşen darbe ile Nikola Muşanov Hükümetine son verilmesinin akabinde Türkiye ile Bulgaristan münasebetlerinde bir süre gerginlik meydana gelse de Başbakan İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras'ın Yugoslavya dönüşünde Sofya'yı ziyaret etmeleri ile ilişkilerin düzelmeye başladığı görülmektedir. Mustafa Kemal Atatürk bölgede sulhun devamlılığını sağlamak amacıyla 1938 yılının Mayıs ayında ise Başbakan Celal Bayar ve Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras'ı Yunanistan ve Yugoslavya'dan sonra Bulgaristan'a göndermiştir. Çar III. Boris ve Başbakan Köseivanov ile yapılan görüşmelerde, Bulgaristan'ın silahlanma kısıtlamalarının kaldırılması ve Balkan Pakti üyesi devletlerle ilişkilerin iyileştirilmesi konuları ele alınmıştır. Bu faaliyetlerden dolayı Bulgaristan, Türkiye'nin gösterdiği çabalardan memnuniyet duymuştur. Türkiye'nin bu çabaları sonucunda, Balkan Pakti üyesi devletlerle Bulgaristan arasında 31 Temmuz 1938 tarihinde Selanik'te bir anlaşma yapılmış ve tarafların güç kullanmayacağı ve Bulgaristan'ın Neuilly'den kaynaklanan askeri taahhütlerinin sona erdirileceği konusunda anlaşmaya varılmıştır.²³⁶

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Celal Bayar'ın 1938 yılında gerçekleştirdiği Sofya görüşmelerinin içeriğiyle alakalı net bir bildirim yapılmamakla beraber gazetelere de yansıdığı gibi Balkan Antantı oluşumu ile ilgili görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede Bulgaristan, Antanta üye olmasa da bazı nazik hususlarda üye ülkelerle beraber hareket etme ihtimali bulunmaktadır. Almanların, ilhak ettiği Avusturya ve Çeklere ait olan Südetlerle alakalı görüşmelerin gerçekleştiği gelişmeleri yakından izleyen Bulgarlar, bölgedeki ülkeler ile münasebetlerini onarmak istediğinden ötürü politik bir arayış içerisindeydi. Bütün bu yaşanan gelişmeler, Balkan Antantı üyeleri ile Bulgaristan arasında

²³⁴ Lüdmül Petrov, "XX. Yüzyılın Otuzlu Yıllarında Bulgaristan ve Türkiye (Siyasi İlişkiler)", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri -Siyasi İlişkiler*, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 2005, s. 164.

²³⁵ Sina Akşin-Melek Fırat, "İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar," *Balkanlar*, OBİV Yayınları, İstanbul 1993, s.247.

²³⁶ Bülent Yıldırım, Harun Bekir, a.g.m. s. 79.

pozitif hava meydana getirmiş ve ilgili devletlerarasında imzalanacak olan Selanik Antlaşması'na giden sürece ortam hazırlamıştır.²³⁷

Bulgar Başbakanı olan Köseivanov konuyla ilgili olarak Anadolu Ajansı'na vermiş olduğu beyanatta özetle şöyle demiştir: *"Bugün, Türkiye'nin sevgili komşusu ve dostu olan iki saygıdeğer devlet adamının ziyaretinden dolayı mutluluk duyuyoruz. Bu kısa süren ziyaret, ülkelerimiz arasındaki mevcut dostane ilişkilerin ve iki hükümetin daha da samimi bir hale gelme azimlerinin yeni bir kanıtıdır. Bulgar milletinin ve şahsımın, Türk milletine yönelik derin ve içten sempati duygularımızın Anadolu Ajansı aracılığıyla ifade edilmesini dilerim."*²³⁸

Aynı şekilde Başbakan Celal Bayar da Bulgar ajansına verdiği beyanatta özetle: *"Belgrad'dan dönüş yolunda Sofya'da mola vermekten büyük bir mutluluk duyduk. Bu kısa ziyaret, Bulgar Başbakanı Sayın Köseivanov ile daha kapsamlı bir şekilde tanışmamıza olanak sağladı. Doktor Aras ile birlikte Sayın İvanov ile ülkelerimizi ilgilendiren konular üzerinde fikir alışverişinde bulunma fırsatını yakaladık. Kralın büyük ilgisine ve bizi memnun eden nazik jestlerine nail olarak çok mutlu olduk. Kraliyet Hükümeti ve tüm halk, bize dostane ve sıcak bir karşılama gösterdiler. Bize sunulan dostluk göstergelerinden dolayı çok minnettarız. Bu tüm samimi jestler, ülkelerimiz arasındaki iyi komşuluk ilişkilerinin bir tezahürü ve Bulgaristan'ın Balkan komşularıyla işbirliği yapma ruhunun bir kanıtı olarak görülmektedir. Bu sebeplerle Bulgaristan'dan ayrılırken çok duygusalız."*²³⁹ demiştir.

Her iki başbakanın verdiği beyanatlardan da oluşan olumlu havanın etkisini anlamaktayız. Bu dostluk açıklamaları 1938'de Bulgaristan ile Balkan Antantı ülkeleri arasında yapılan Selanik Antlaşması'yla devam etti.

1.6. Balkan Antantı İle Bulgaristan Arasında Anlaşma

Türkiye, Bulgaristan ile yapılacak anlaşma için Balkan İtilafı daimi konseyi reisi olan Yunanistan Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Metaksas'a yetki vermiştir.²⁴⁰

31 Temmuz 1938 tarihinde yapılan antlaşmayla Balkanlarda Bulgaristan'ın barışın geliştirilmesi politikasını amaçladığı ve komşularıyla içtenlikle münasebetlerini devam

²³⁷ Kadri Unat, a.g.m. s. 346-347.

²³⁸ Cumhuriyet, Sayı no: 5028, (14 Mayıs 1938), s. 1-5.

²³⁹ Cumhuriyet, Sayı no: 3369, (22 Eylül 1933), s. 1-5.

²⁴⁰ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 28-07-1938. Yer bilgisi 84 - 76 - 13.

ettirmek arzusunda olduğu, Pakt üyelerinin de Bulgaristan'a yönelik aynı derecede sulh özlemi içinde olduğu ifadeleri yer almıştır. Ayrıca antlaşmada özetle; *"Bulgaristan Başbakanı ve Dışışleri Bakanı Sayın Köseivanov'un temsil ettiği devletler, saldırmazlık muahedelerine münasip olarak birbirleriyle karşılıklı ilişkilerinde güç kullanmaktan kaçınma sorumluluğunu taşıdıklarını beyan eder ve 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan'da imzalanan Trakya hududuna dair sözleşme ile Neuily Antlaşması'nın 4. Kesiminde yer alan maddelerin, kendileriyle ilgili olarak uygulanmasından vazgeçme kararı almışlardır."*²⁴¹

Balkan Devletleri ile Bulgaristan arasında Selanik'te yapılan bu antlaşma Türkiye Cumhuriyeti tarafından 09.09.1938 tarihinde tasdik edilmiştir.²⁴²

Selanik Antlaşması ile birlikte Bulgaristan ordusu ile ilgili kısıtlamalar kaldırılmış, Lozan'a bağlı olarak yapılan protokolle Yunan - Türk hududundaki askersiz alanın bir manası kalmamıştır. Bu duruma bağlı olarak Türk Silahlı Kuvvetleri 20 Ağustos 1938'de Edirne'ye bölge halkının büyük sevinç gösteriyle girmiş, ayrıca Batı Trakya'da bulunan Yunan kuvvetleri de Meriç mintikasına girmiş ve Aleksandropolis'i (Dedeağaç) kolordu merkezi yapmıştır.²⁴³

Bulgaristan'ın dış politikada temel düşüncesi Neuilly Anlaşması'nın yeniden değerlendirilmesi ve antlaşma ile ittifaklarının içerisinde yer almamasıdır. Bulgaristan'ın amaç ve misyonunu hayata geçirmesi, komşuları olan Yugoslavya, Romanya, Yunanistan ve Türkiye'nin Antantı meydana getirmeleri ile beraber Bulgaristan'ın oluşumuna yönelik tavırdan kaynaklı oldukça zor olmuştur. Bulgaristan'ın komşularının tavırları askeri açıdan da desteklenmektedir. 1939 yılının ortalarında, Balkan Antantına katılan ülkelerin toplamda 127 tümenleri vardır ki tümenlerden 38 tanesi direkt Bulgaristan sınırlarına yönelik yerleştirilmiştir. Aynı dönemde ise Bulgar silahlı kuvvetlerinde yalnızca on kara tümeni vardır. Paktın, hava ve deniz açısından baskınlığı ise çok daha belirgindir. Bundan dolayı, ulusal güvenliğinin güvencesi olabilecek çağdaş ve kuvvetli silahlı güçlere sahip olmadığı gibi kendisini destekleyen etkili bir devlet de olmadığı için de sınırındaki devletle ilişkilerini onararak kendisine karşı meydana getirilen siyasi ve askeri çemberden çıkmaya çalışmıştır. Bu komşuların başında ise Türkiye gelmektedir.²⁴⁴

²⁴¹ İsmail Soysal, a.g.e. s.471.

²⁴² Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30-18-1-2. Yer bilgisi 84 - 81 – 6.

²⁴³ Cumhuriyet, Sayı no: 5127, (21 Ağustos 1938), s. 1-7.

²⁴⁴ Lüdmil Petrov, a.g.m. s. 165.

Antantın yapılmasından bir süre sonra örgütsel bir mekanizma oluşturmak amacıyla, 2 Kasım 1934'te, Balkan Antantı Örgütünün Statüsü imzalanmıştır. Buna göre, Balkan Antantında yer alan ülkelerin Dışişleri Bakanlarından oluşan ve özel konuların gerektirdiği durumlar haricinde senede en az iki kez toplanmak zorunda olan bir Bakanlar Konseyi kurulmuştur. Bununla beraber Ekonomik Konsey ve kanunlarda uyum sağlamakla görevli bir özel komisyon meydana getirilmiştir. Balkan Antantında yer alan ülkeler bir süre uluslararası meydana gelen gelişmelere birlikte tepki gösterebildiler. Fakat İkinci Dünya Savaşı öncesinde büyük devletlerin Balkanlara yönelik endişeleri ve Balkan Paktının güvenliği sağlayacak yeterli sistemi olmadığından Balkan ülkeleri ikili anlaşmalar yapmak durumunda kaldılar. Ayrıca, savaş öncesi bu güvenli olmayan ortamda, Balkan Antantı ülkeleri, Bulgaristan'la karşılıklı güveni artıracak anlaşma imzalamayı başardılar. Balkan Antantı ülkeleri adına Bakanlar Konseyinin Başkanı olarak Metaksas'ın imzalamış olduğu 31 Temmuz 1938 tarihli Antlaşmayla, Lozan'da 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan sözleşmenin Trakya Sınırına İlişkin hükümleri çıkarıldı ve Trakya sınırının askersizleştirilmesi sona erdirildi. Balkan Antantı Bakanlar Konseyi son kez 1940 yılının Şubat ayında bir araya geldi. Bu tarihten sonra Konsey tekrar toplanmadı. Türkiye dışındaki antant üyeleri İtalya yahut Alman birliklerince ele geçirildiler. 1941 senesinde harp şartları neticesinde Balkan Antantı son buldu. İkinci Dünya Savaşı sonrası yeni bir Balkan iş birliği teşebbüsü yapılacaksa da bu Balkan Antantının canlandırılması amacından uzak olacaktır.²⁴⁵

²⁴⁵ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olguları, Belgeleri, Yorumlar*, 15. Baskı, İletişim Yay., İstanbul 2009, Ciltli I, s.352-353.

İKİNCİ BÖLÜM

1939-1950 YILLARI ARASINDA TÜRK-BULGAR İLİŞKİLERİ

2.1. 1939-1945 Dönemi Türk – Bulgar İlişkileri

1 Eylül 1939 tarihinde Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesiyle başlayan 2. Dünya Savaşı'nda Almanya, Avrupa kıtasında oldukça hızlı bir şekilde yayıldı. Almanya'nın süratle yayılması ve İtalya'nın da Mihver Grubuna girmesi Türkiye tarafından yakından takip edildi. 1940 yılının yaz mevsiminde İtalya harbe dahil oluncaya değin Türkiye'nin durumunda bir değişiklik olmadı.²⁴⁶

1939 yılında 2. Dünya Savaşı'nın da vermiş olduğu gerginlikle Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerde ciddi bir soğukluk dönemi başlamıştır. Arnavutluk'un İtalya tarafından işgali sonrasında Türk askeri birliklerinin Trakya'ya gönderilmesi bu durumu tetiklemiştir. Türkiye'de bulunan Bulgar askeri ataşesine göre Türkiye'nin faaliyeti Yunanistan'a karşı olan sorumluluklarıyla ilgilidir. Fakat bu durum Bulgar Askeri Kurmaylığında itimat kaybına sebep olur ve Bulgar yönetimi 1939 yılının yaz mevsiminde Hitler ve kurmaylarıyla birtakım müzakereler yapar. Bulgar Ordusu Türk silahlı kuvvetlerini İkinci Dünya Harbi döneminde de yakından izlemeye devam etmiştir. İstanbul'da bulunan Bulgar askeri ataşesi Albay Jelyazkov Sofya'ya devamlı bir şekilde Türk subayları ile halkın vaziyeti, Türk sivil ve ordu idaresinin ihtimal olabilecek adımları, Türk askerlerinin yerleşimi konularında bilgi vermiştir. Bu bilgiler içinde Türk askerlerinin miktarı ve muhtevası, bilhassa ihtimal dahilindeki bir hareket planı ile ilgili veriler yetersizdir.²⁴⁷

2. Dünya Savaşı sırasında Türkiye ile Bulgaristan arasındaki gergin ilişkiler zaman zaman durulmaktadır. Örneğin Atatürk'ün ölüm yıl dönümü üzerine Bulgar basınında şöyle bir yazı yayımlanmıştır: *“Atatürk'ün vefatından bugüne tam olarak bir sene geçmiştir. Bu ulu Türk büyüğüne yönelik her zaman iyi hislere sahip olmuştuzdur. Atatürk'ün yerine geçen devlet adamlarına yönelik de aynı his ve fikirlerin süreceğini düşünüyorum.”*²⁴⁸

²⁴⁶ Mehmet Gönlübol, a.g.e. s.145-146.

²⁴⁷ Sevo Yavoşçev, “Bulgar Genelkurmayının Türkiye ve Türk Ordusuna Karşın Tutumu (1919 - 1945)”, XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkilerin, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 2005, s. 175.

²⁴⁸ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 21-11-1939. Yer bilgisi 1 - 5 - 1.

1935'te Bulgaristan ve Türkiye arasında, yapılmış olan Ticaret Antlaşması'nın 1940 yılında 1 yıl daha uzatılması konusunda anlaşma sağlanmıştır.²⁴⁹ Aynı anlaşma 27 Mart 1942 tarihinde bir kez daha uzatılmıştır.²⁵⁰ Bu anlaşmalardan da anlaşıldığı üzere her ne kadar iki ülke birbirine karşı tetikte olsa da sosyal ve ticari ilişkileri sürdürme konusunda hemfikirlerdir.

İki Türk askeri 1940'ta sürekliliği avı esnasında yanlışlıkla Bulgar topraklarına girerek tutuklanmıştır. Ancak Türk ve Bulgar yetkililerin görüşmesi neticesinde 2 asker serbest bırakılmıştır.²⁵¹

6 Mart 1940 tarihinde Türkiye üzerinde yasak bir bölgede uçuş gerçekleştiren meçhul bir uçak ateş açılarak yere inmeye mecbur bırakılmış, uçağın Bulgaristan'a ait olduğu anlaşıncaya uçağın bulunan 2 Bulgar subayı, Bulgar yetkililere teslim edilmiştir.²⁵² Ayrıca yine aynı yıl Türk-Bulgar sınırında yer alan Büyük Aziziye Tepesi, Bulgar Hükümeti tarafından yasaklı bölge ilan edilmiştir.²⁵³

2. Dünya Savaşı devam ederken İtalya Yunanistan'a saldırı. Balkan Paketi'na göre Türkiye'nin Yunanistan yardım etme zorunluluğu bulunmuyordu. Pakt, Balkanların dışından saldırı yapılmasını öngörmüyordu. Ayrıca Yunan Başbakanı Metaksas da 1940 yılının Şubat ayında Türkiye ile Yunanistan arasında sadece Balkan Paketi'na bağlı sorumluluklarının bulunduğunu, İtalya'ya karşı bir yükümlülük bulunmadığını ifade etmiştir. Buna rağmen Türkiye, Balkan Paketi'na göre Bulgaristan eğer Yunanistan'a saldırırsa kendisinin Bulgaristan'a müdahale edeceğini bildirmiştir. Sonuç olarak Yunanistan'a karşı Bulgarlar harekete geçememiş bu sayede de Yunan ordusu tüm gücüyle İtalya ile mücadeleye girişmiştir.²⁵⁴

Almanların Balkanlardaki işgalleri devam ederken Bulgaristan'ın Güney Dobruca topraklarını almasına Almanya onay vermiştir.²⁵⁵ Bu gelişme Bulgaristan'ın Balkanlardaki

²⁴⁹ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 10-09-1940. Yer bilgisi 92 -87 -11.

²⁵⁰ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 15-04-1942. Yer bilgisi 98 -35 -7.

²⁵¹ *Ayın Tarihi*, No:75 Şubat 1940, s. 91-92.

²⁵² *Vakit*, Sayı no: 7958, (08 Mart 1940), s. 1.

²⁵³ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 13-07-1940. Yer bilgisi 91 -67 -17.

²⁵⁴ Kahraman Gürbüz, "İkinci Dünya Savaşı'nda Balkanlardaki Gelişmeler ve Türkiye'nin Tutumu", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 13, 2007/2, s. 368.

²⁵⁵ *Ayın Tarihi*, Sayı: 82, (İlkteşrin 1940), s. 234-235.

gelişmeleri kendi lehine çevirdiğinin ve yeniden yayılmacı bir politika içerisine girdiğinin göstergesidir.

Ankara’da 1941 yılının Şubat ayında Bulgaristan’ın Ankara elçisi Sava Kirov ile Türk Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu Türk-Bulgar Saldırmazlık ve Dostluk Deklarasyonu imzalanmıştır. Deklarasyona göre:

1- Bulgaristan ve Türkiye her türlü saldırıdan kaçınmayı dış politikalarının değişmez bir temeli olarak kabul ederler.

2- İki yönetim, karşılıklı olarak en dostane hisler beslediğinden, iyi komşuluk münasebetlerinde, karşılıklı itimatı muhafaza etmek ve onu daha da ilerletmek azmindedirler.

3- İki ülke, memleketleri arasındakiler ticari münasebetlerinde, iktisadi vaziyetlerine munasip biçimde, en önemli ilerlemeyi sağlayacak imkanları bulmaya çalışacaklarını açıklar.

4- Ülke basınlarında yayımlanacak yazıların, işbu beyannamenin muhtevasını meydana getiren dostluk ve karşılıklı itimattan esinleneceğini ümit ederler.

Anlaşma sonrası Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu Anadolu Ajansı’na verdiği beyanatta: “ Bazı zamanlar küçük sebepler büyük işler ve iyilikler yaratmıştır. Bugün imzaladığımız mütevazı eser de Balkanlarda yeni karışıklıklara belki de mani olacaktır...” Bulgar elçisi Kirof ise “Hükümetim namına Türkiye ve Bulgaristan arasındaki mütekabil itimat ve dostluğun bir delili olan bu beyannameyi imza ettiğimden dolayı şahsen bahtiyarım...” Dışişleri Genel Sekreteri Numan Menemencioglu imzalanan beyannameyi “Yakıcı bir yangın havası arasında esen hafif ve serin bir rüzgar” olarak nitelemiştir.²⁵⁶

Protokolün yapılmasının ardından Bulgaristan mihver grubunun içinde harbe dahil olmuştur. Ancak iki devletin siyasi münasebetleri 1941 Dostluk Beyannamesi’nin getirdiği yükümlülükler içinde barış yanlısı bir şekilde devam etmiştir.²⁵⁷

²⁵⁶ Vakıf, Sayı no: 8298, (18 Şubat 1941), s. 1.

²⁵⁷ Esra Sarıkoyuncu Değerli, Hasan Karakuzu “II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye İle Bulgaristan’ın Arasındaki Sosyal Ve Ekonomik İlişkiler”, *Belgi Dergisi*, S.23, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yay., Kış 2022/I, Denizli 2022, s. 201.

1942 yılında Bulgaristan Vidin’de yaşanan sel felaketi üzerine Kızılay, Sofya’daki Türk Büyükelçiliği vasıtasıyla Bulgar Kızılhaç’ına 200.000 Leva göndermiştir. Bu gelişme üzerine Bulgar Başbakanı, Türk Hükümetine yine Sofya’da bulunan Türk elçiliği aracılığıyla teşekkür etmiştir.²⁵⁸

Bir taraftan dostane ve insani yardım ilişkileri devam ederken diğer taraftan da iki ülke arasında gerginlikleri tırmandıran gelişmeler de yaşanmıştır.

2 Temmuz 1942 tarihine ait bir arşiv belgesinde Milli Mücadele Dönemi’nde düşmanla iş birliği yapmasından dolayı ülkeyi terk etmek zorunda kalan Çingene Rahmi denilen bir şahsın Alman ve Bulgar istihbaratı için faaliyet gösterdiği ancak yakalanarak Edirne’ye götürülürken kaçma girişimi dolayısıyla öldürülmesinden bahsedilmiştir.²⁵⁹

1944 yılında iki ülke ilişkilerinde gerginlik, Bulgaristan’ın eski Başbakanı olan Filof’un ekim ayında Türkiye’nin Sofya Elçiliğine sığınması ile meydana gelmiştir. Eski Başbakan Filof’un, Bulgar yönetiminin Türkiye’ye yaptığı baskılar neticesinde 3. günde elçilikten dışarı çıkarılmasıyla yaşanan mesele son bulmuştur. Bu gelişmeden sonra ise Türkiye’nin Almanlara karşı harp açması ile Türkiye ve Bulgaristan’ın münasebetleri ve haberleşmeleri Mayıs 1945’te son bulmuştur. Türk ve Bulgar ilişkilerinin tam anlamıyla son bulması ile Türkiye’den Bulgaristan’a yollanan yayınların tamamı sınırdan geri döndürülmüş, telefon ile bağlantı kurma imkânı kaldırılmıştır. İki ülke arasında meydana gelen gerginlik Bulgaristan’daki Türklerin yaşamlarının zorlaşmasına ve Türkiye’ye göç etmelerine ortam hazırlamıştır.²⁶⁰

15 Aralık 1945 tarihinde sınır boyunda devriye görevi yapan iki Türk askeri Bulgar askerlerinin saldırısına uğramış ve Bulgar topraklarına geçirilmiştir. İki Türk askerinin öldürülme endişesiyle kaçmaya teşebbüs etmesi üzerine Bulgarlar tarafından ateş açılmış ve bir askerimiz yaralanmış, bir askerimiz ise şehit olmuştur.²⁶¹

2. Dünya Savaşı sırasında Türkiye izlediği tarafsızlık politikası ile hem mihver hem de müttefik grubu arasında denge politikası uygulayarak savaştan sıyrılmayı başarmıştır. Bulgarlar ise Büyük Bulgaristan hedefi ile girmiş oldukları bir savaştan daha yenilgiyle

²⁵⁸ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 19-06-1942. Yer bilgisi 179 -235 -25.

²⁵⁹ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 02-07-1942. Yer bilgisi 100 -640 -10.

²⁶⁰ Esra Sarıkoyuncu Değerli, a.g.m. s. 201-202.

²⁶¹ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 24-12-1945. Yer bilgisi 243 -646 -2.

ayrılmıştır. Bu gelişme ülke için bir yıkımı ve beraberinde yeniden yapılanmayı gerektirmiştir. Savaşın bitmesinden sonra Türkiye, Bulgaristan'daki Türklerin sosyal ve kültürel yaşamdaki meselelerinin çözülmesi için gayret göstermiştir. Ancak Bulgarlar İkinci Dünya Savaşı'ndaki politikaları sebebiyle Türkiye'yi cezalandırmak istemiş ve Bulgaristan'da bulunan Türklere baskı ve zulüm yapmıştır. Bulgaristan'ın devletler hukukuna aykırı olarak bu faaliyetleri sonucunda, Türklerin göçe zorlanmasına karar verilmiş, bu durum Türkiye ile Bulgaristan arasındaki gerginliğin uzun süre devam etmesinin temel sebebi olmuştur.²⁶²

2.2. Soğuk Savaşın Başında Türk-Bulgar İlişkileri

2.2.1. ABD-Avrupa Ekseninde Türk-Bulgar İlişkileri

1945 yılının Mayıs ayında Avrupa'da, aynı yılın Eylül ayında ise Asya'da İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde bu coğrafyalarda güçler dengesinde önemli boşluklar oluştu. Bu gelişmenin meydana gelmesinde savaştan mağlup ayrılan Almanya, Japonya ve İtalya'nın yanında, savaşı kazanan İngiltere ve Fransa'nın da savaştan zarar görmesi etkili olmuştur. Ülkelerin toparlanabilmeleri adına geniş bir sürece ihtiyaçları bulunmaktaydı. Savaş sonrası, Avrupa'da Almanya'nın, Asya'da ise Japonya'nın gücünü yerini tutabilecek bir irade yoktu. Savaş sonrasında kuvvetli bir şekilde durabilenler ise politik ve iktisadi öğretileri çatışan Avrupa açısından iki kenar devlet olan Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği'dir. Bu devletlerden ABD, Birinci Dünya Savaşı sonrasında yaptığı gibi tekrar bölgesine dönme yönelimindeydi. Sovyetler Birliği ise aksine genişleme isteğindeydi. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından barış ve güvenliğe sahip olduklarını düşünen, barışı tesis etmek ve korumak için oluşturdukları Birleşmiş Milletlere güvenen Avrupa, altı yıl süren İkinci Cihan Harbi'nin kamuoylarında sebep olduğu olumsuzlukların da tesiriyle, ordularının büyük bir bölümünü terhis ettiler. Oysa Sovyetler Birliği, oldukça kuvvetli olan silahlı güçlerini daha da güçlendirmeye çalıştı. Bu durum da Avrupalı devletler ile Sovyetler Birliği arasında bir dengesizliğin meydana gelmesine neden oldu. İkinci Dünya Savaşı sonunda Avrupa'da istediği gibi faaliyette bulunabilecek yalnızca SSCB kalmıştı. Bu süreçte SSCB'ye karşı durabilecek yegane ülke ise Amerika Birleşik Devletleriydi. ABD'de, savaş sonrasında halkın da tesiriyle tekrar bölgesine çekilme siyasetine dönme taraftarıydı. Bu

²⁶² Esra Sarıkoyuncu Değerli, Hasan Karakuzu. "İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye-Bulgaristan İlişkilerine Etkisi", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 14/2, Mayıs 2022, s. 444.

siyaset o dönemde dünyada atom bombası bulunan ABD'yi pasifleştirmişti. Bu konjonktürden faydalanmaya çalışan SSCB, harp sürerken kontrolü altında olan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri üzerindeki konumunu kuvvetlendirirken, diğer taraftan Türkiye, Yunanistan, İran üzerinde etkisini güçlendirmek amacıyla baskıya ve taleplerde bulunmaya, Asya'da da özellikle Çin'de faaliyetlerde bulunmaya başladı. 2. Dünya Savaşı sonrası tüm bu yaşananlar ittifaklara neden olduğu gibi dünyanın da tekrar bir bloklaşma dönemine girmesinde temel nedenler oldu.²⁶³

Bu bağlamda Soğuk Savaş, Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği arasındaki siyasi gelişmelerinin karmaşık bir şekilde kesişmesiyle ortaya çıkmıştır.²⁶⁴

Soğuk Savaş döneminin başlangıcında Türkiye; ABD ve SSCB gruplarının sınırında olan bir devlet konumundaydı. SSCB coğrafi olarak nüfuzunu Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya ve Arnavutluk ekseninde güçlendirirken ABD ise savaştan sonra güç ve nüfuz kaybeden İngiltere, Almanya, Fransa ve diğer Batılı ülkelerinin kendi etki alanında kalmasına yönelik bir dış politika takip etmiştir. Bu bağlamda bir tampon devlet konumunda olan Türkiye bu süreçte hem ekonomik hem de askeri kuvvet açısından, olası bir SSCB stratejik baskısına karşı bir güç bloğu içerisinde yer alma ihtiyacını hissetmiştir.²⁶⁵

Hem genel durumu hem de özel olarak dış politikası açısından nazik bir coğrafyaya yerleşmiş Türkiye'nin dış politikası çok fazla sorun içerir, Türkiye çok yönlü tehditlerle mücadele etmek zorunda kalır. Bu durum Türkiye'yi oldukça farklı bağlantılara girmeye zorlar.²⁶⁶

1939-1945 yıllarını değerlendiren Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İsmet İnönü: *“II. Dünya Savaşı'nda izlemiş olduğum dış siyaseti kararlaştırırken benimsediğim esas ilke, başlangıçta yapılacak bir yanlışın onarılmasının güç olduğunu bilmektir.”* diyerek her an önemli değişiklikler yaşanabilen uluslararası ortamdaki gelişmeleri ve değişen dengeleri yakından izlemiş; savaş dışında olmak açısından genellikle bu bilgilere dayalı zaman kazanma, özellikle savaşa sürüklenme tehlikesi içeren kararların alınmasını çeşitli

²⁶³ Rifat Uçarol, a. g. e, s. 658 - 659.

²⁶⁴ Ayça Ülker Erkan, “Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği Arasındaki Soğuk Savaş Yıllarında Amerikan Dış Politikası”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, 2010, s. 192.

²⁶⁵ Ahmet Salih İkiz, “*Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası*”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı:37, Aralık 2016, s. 462.

²⁶⁶ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olguları, Belgeleri, Yorumları*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 29.

gerekçelerle erteleme, bunun da mümkün olmadığı zamanlarda en makul ödünleri verme türünden taktikler izlemiştir.²⁶⁷

2.2.2. Sovyetler Birliği Ekseninde Türk-Bulgar İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye, meydana gelen dengeleri ve farklılıkları başarılı bir şekilde değerlendirerek, "*ulusal çıkar*" anlayışını en net şekilde hayata geçirerek varlığını sürdürmenin en güzel modeli oldu. Bu durumun yaşanmasındaki önemli etkenlerin başında şüphesiz, bir denge ve tedbirler ustası olan İsmet İnönü'nün uyguladığı politikalar gelmektedir. Ancak bu kurtuluş, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan sorunların da tetikleyicisi olmuştur. Savaşın sonuna kadar her türlü bahaneyi kullanarak savaş dışında kalan ve böylelikle insan kaybı yaşamayan Türkiye, savaş sonunda yalnız kalmıştır. Bu yalnızlık bir taraftan Sovyetlerin itiş ve Soğuk Savaş başlatmakta olan ABD'nin çekişi, diğer taraftan da uluslararası sistemin iki kutuplu yapısının zorlamaları ile içteki siyasi gelişmelerin sürüklemesiyle; Türkiye'nin o güne kadar izlediği özerk politikayı terk ederek tamamen tersi bir anlayışı benimsemesine neden olacaktır.²⁶⁸

Sovyetler Birliği tarafından 24 Nisan 1945'te Berlin kuşatılmış ve San Francisco Konferansı'nın yapıldığı 25 Nisan günü, Sovyet ordusu ile ABD Ordusu Almanya'nın Torgau kentinde yan yana gelmişlerdir. Adolf Hitler'in 30 Nisan 1945 tarihinde intihar etmesinin ardından yerine geçen Amiral Karl Dönitz, Kayıtsız ve Şartsız Teslim Antlaşmasını imzaladı.²⁶⁹ Artık her ülkenin İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulacak yeni düzene hazırlandığı sırada 19 Mart 1945 tarihinde SSCB, Türkiye'ye bir nota vermiştir. Türkiye'nin dış siyasetteki tavrında ciddi tesirleri olan bu notada, SSCB, süresi 7 Kasım'da sona erecek olan, Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Muahedesi'ni yenilemeyeceğini beyan ediyordu. Bu duruma gerekçe olarak da bu muahedenin 2. Dünya Savaşı neticesinde meydana gelen yeni koşula uygun olmadığı ve kesinlikle iyileştirilmeye ihtiyaç duyduğu ifade ediliyordu. Türkiye ise 4 Nisan 1945 tarihinde Sovyetler Birliği'ne verdiği karşılık notasında, vakti dolmakta olan 17 Aralık 1925 tarihinde imzalanan antlaşma yerine her iki tarafın da bugünkü çıkarlarına daha uygun ve ciddi değişiklikleri kapsayan yeni bir antlaşma

²⁶⁷ İsmail Özer, "İsmet İnönü Dönemi Türk Dış Politikası (1939-1950)", *Türk Dış Politikası (1830-1989)*, Berikan Yayınevi, Ankara 2017, s. 470.

²⁶⁸ Baskın Oran, a.g.e. s. 398.

²⁶⁹ Mahmut Goloğlu, *Milli Şef Dönemi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012, s. 195.

yapılması yolundaki Sovyet telkinlerinin uygun görüldüğünü ve bu amaçla yapılacak tekliflerin büyük bir dikkat ve iyi niyetle inceleneceğini bildirmiştir.²⁷⁰

20 Aralık 1945 tarihinde Tiflis'te bir gazetede iki Gürcistanlı öğretim görevlisinin müşterek bir mektubu yayınlandı. Buna göre Giresun'a kadar olan kıyıların Gürcistan'a ait olduğu ve iadesi talep edilmekteydi. Bu gelişmeyi Sovyet Büyükelçiliği'nin Sovyet Ermenistan'ına geri dönmek isteyen Ermenilerin kayıt olmak için İstanbul Başkonsolosluğu'na müracaat etmeleri yönündeki ilanı takip etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB'nin öne sürdüğü talepler, Türkiye'nin sürekli olarak Sovyetler Birliği'nden çekinmesinin ne kadar yerinde ve Atatürk'ün Türkiye'yi Sovyetler Birliği ile çatışmama konusunda uyarmakta ne kadar haklı olduğunu göstermektedir.²⁷¹

Sovyetler Birliği'nin agresif dış politikası karşısında ABD, 1947 yılının Mart ayında Truman Doktrinini ve 1947 yılının Haziran ayında da Marshall Planı'nı ortaya attı. Truman Doktrini, Amerika'nın Sovyetler Birliği'nin tehdidine maruz kalan ülkeleri destekleme kararını ve Marshall Planı da özgür Avrupa'yı ekonomik bakımdan kalkındırma ve güçlendirme kararını ifade etmekteydi. 1947 Truman Doktrini, Sovyetler Birliği tehdidi karşısında Birleşik Amerika'nın Türkiye'yi kendi haline bırakmayacağını göstermiştir²⁷².

Türkiye'ye Marshall Planı kapsamında, 1948 ile 1952 yılları arasında 352 milyon dolar tutarında destek gerçekleştirildi. Yapılan desteklerin 175 milyon dolarlık bölümü Amerika'daki pazarlardan ürün alımı için verilmiş olan desteklerdi. Vasıtasız desteklerin 84 milyon doları borçlanma, 73 milyon doları hibe ve 17 milyon doları ise koşula bağlı yardım olarak verilmiştir. Geriye kalan 177 milyon dolarlık bölümse OECD ülkelerinden ürün sağlanması için verilmiş olan vasıtalı desteklerdir. Türkiye'nin aldığı yardım, tüm Marshall yardımlarının sadece binde 36'sını oluşturmaktaydı. Gerek Truman Doktrini gerekse Marshall Planı SSCB'nin Ortadoğu ve Avrupa'ya yayılma girişimlerine karşı ABD'nin almış olduğu ilk önlemlerdir.²⁷³

2. Dünya Savaşı'nın ardından SSCB'nin tehditkâr politikaları karşısında Türkiye'nin Batı Bloğuyla özellikle de ABD ile yakınlaşması Türkiye'nin yalnızca Sovyetler Birliği ile

²⁷⁰ Mehmet Gönübol, a.g.e. s.191-192.

²⁷¹ İsmail Özer, a.g.m. s. 508.

²⁷² Fahir Armaoğlu, a.g.e. s. 224-264.

²⁷³ İsmail Özer, a.g.m. s. 514- 515.

değil aynı zamanda Balkanlardaki devletlerle olan ilişkilerini de önemli ölçüde etkileyecektir.

2.2.3. 1945-1950 Türkiye-Bulgaristan İlişkileri

Bulgaristan ile Türkiye arasındaki İkinci Dünya Savaşı sonrası ilişkiler, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle beraber ortaya çıkan uluslararası gelişmelerle benzer şekilde ilerlemiştir. Sovyetler Birliği'nin, Bulgaristan'ı nüfuzu altına alması, Türkiye'nin ise Sovyet tehdidine karşı Batılı ülkeler ile ilişkilerini güçlendirmesi iki devlet arasında uzun süre iyi ilişkiler oluşmasına engel oldu.

5 Kasım 1945 tarihinde yayımlanan Tanin Gazetesinde Hüseyin Cahid Yalçın bu konuyla ilgili olarak düşüncelerini şöyle ifade etmiştir: *“Harp esnasında, Bulgaristan'ın aleyhinde bulunmamızdan tabii bir şey olamazdı. Çünkü Bulgaristan Mihver peykleri arasına girmişti; çünkü Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya topraklarını işgal etmişti; hatta Bulgaristan, İtalyanların hücumu esnasında, Yunanistan'a saldırmış olsaydı aramızda bir harp bile çıkacaktı. Zannederiz ki, harpten sonraki Bulgaristan'ın harp içindeki bu hareket hattımızı pek kolaylıkla anlayabilir. Harpten sonraki duruma gelince: Eğer Bulgaristan harpten sonra hür ve müstakil bir Bulgaristan sıfat ile ortaya çıkmış olsaydı, müttefiklerimizle hesaplarını tesviye ettikten sonra, bizi kendisine pek yakın bir dost bulurdu. Çünkü Bulgaristan'la mutlaka düşman yaşamakta, bizim bakımımızdan hiçbir sebep ve mecburiyet yoktur. Pek tabii ve haklı bazı şikâyetlerimizi tatmin edecek bir Bulgaristan bizim dostluğumuzu kolaylıkla kazanabilirdi. Yalnız esefle söylemeye mecburuz ki, Bulgaristan'la dost olmak için her şeyden evvel, bir Bulgaristan bulunmalıdır. Bugün biz karşımızda bir Bulgaristan görmüyoruz. Bugünkü Bulgaristan sadece bir kurgudan ibarettir, bir hayal ve bir gölgedir. Sovyetler Birliğini terkip eden sosyalist cumhuriyetlerden biri haline resmen girmemişse de, hakikatte, şahsen bizim nazarımızda, bir Sovyet aletinden başka bir şey değildir. Hudutlarımızda Sovyet ajanı bir Bulgaristan görmekten Tanin hiçbir zaman hoşlanamaz ve o Bulgaristan'a karşı hiçbir sempati duyamaz. Harpten evvelki Bulgaristan da harp içindeki Bulgaristan da, Türkiye ile dost geçinmek ister gibi bir lisan kullanıyorlardı. Onların ne kadar mürai ve hilekâr olduklarını bugünkü Bulgaristan'da Türklere karşı zulüm edildiğini açığa vuruyor, hatta isimleri bile zorla değiştirilerek Bulgarlaştırıldığını söylüyorlardı. Bulgar gazeteleri ve hükümetleri bunu inkâr ediyorlardı. Bugünkü Bulgaristan Hükümeti isimleri değiştirilmiş Türklere tekrar eski isimlerini almak*

hakını tanıdığını ilan etmekle geçmişte resmen Bulgar Hükümeti namına nasıl yalan söylenmiş olduğunu ispat etti."²⁷⁴

İkinci Dünya Savaşı'nda Mihver Devletleri'nin kaybedeceği anlaşılınca Bulgaristan yansız olduğunu bildirerek 1944 yılının Eylül ayında Türkiye'nin vasıtasıyla müttefiklerle anlaşmaya varmak istemiştir. Fakat bu hareketinden bir netice çıkmayınca Sovyetler Birliği, Bulgaristan'ı işgal etmiştir. 15 Ekim 1944 tarihinde Bulgaristan Halk Cumhuriyeti adıyla yeni bir devlet kurulmuştur.²⁷⁵

Sovyetlerin, Bulgaristan'ı işgaliyle ilgili olarak 10 Eylül 1944 tarihinde Vakit gazetesinde çıkan bilgiye göre "Bulgaristan'ın Almanya ile münasebetlerini kesmesi ve Almanya'ya harp ilan edip Sovyet hükümetinden mütareke talebinde bulunması üzerine Sovyet askeri kuvvetleri 9 Eylül akşamı saat 22.00'de Bulgaristan'da askeri harekâta son vermiştir. Sovyet Rusya, İngiltere ve Amerika hükümetleri arasında mütareke şartları hazırlanmıştır."²⁷⁶

Sovyetler Birliği'nin işgalinden sonra ülkede hemen bir komünist rejim kurulamamıştır. Bulgaristan'da komünist liderlik güçlü bir konumdaydı. Ülkedeki komünistler İkinci Dünya Savaşı'nda Bulgaristan siyasetinde önemli bir rol oynamış ve halk desteği de kazanmıştı. Ayrıca daha nüfuzlu ittifaklar kurmuştu. Atavatani Cephesi her ne kadar komünistlerin çoğunlukta olduğu bir parti ise de içinde önceden önemli derecede siyasi itibara sahip olan partilerden sosyal demokratlar, Pladne Ziraileri ve Zveno Grup da bulunmaktaydı.²⁷⁷

Avantajlarına rağmen Atavatani Cephesi rejimi kendisi için, savaştan sonra baskıcı yönetim uyguladı. Olası bir muhalefeti engellemek için girişimler başlatıldı. "*Halkın Milisleri*" oluşturuldu ve toplu katliamlar yapmak için harekete geçildi. Yakalanan şüpheliler ise "*Halkın Mahkemesinde*" yargılandı. Böylece insanlara, geçmiş şikâyetleri için hak arama, zararlarının öcünü alma ve siyasi avantajlar kazanma için birçok fırsat doğmuş oldu. 1944 yılı Aralık ayında, hükümet, eski hükümetin naiplerini ve üyelerini mahkemeye verdi. Savaş dönemi bakanlık yapan kişilerden 25 tanesi ve meclisteki 68 milletvekili idam cezasına

²⁷⁴ Tanin, Sayı no: 4454, (05 Kasım 1945), s. 1.

²⁷⁵ Pars Tuğlacı, a.g.e. s.133.

²⁷⁶ Vakit, Sayı no: 9571, (10 Eylül 1945), s. 1.

²⁷⁷ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi*, C. 2, Küre Yayınları, İstanbul 2006,s. 310.

çarpıtıldı. Hükümet mahkemedeki 10.897 kişiden 2138'inin idam kararını onayladı. Aslında esas rakamlar bundan çok daha fazlaydı.²⁷⁸

1944 yılında komünistlerin iktidara gelmesiyle beraber Bulgaristan özel mülkiyete dayalı ekonomik sistemden, devletçi sosyalist ekonomik sisteme doğru yönelmiştir. Bu dönüşüm 9 Eylül 1944 tarihinde iktidar değişimi sırasında yaşanmadı çünkü bu hükümetin içinde komünistler önemli bir ağırlığa sahip olmakla birlikte diğer siyasi güçler de bulunmaktaydı. Bu nedenle ekonominin kamulaştırılması için komünistlerin iktidarda mutlak egemenliklerini sağlamaları gerekmektedir. Bu da 1946 seçimleriyle gerçekleştirildi. Seçimlerden sonra ekonominin kamulaştırılmasına hız verildi. Kamulaştırma sanayide, ticarete ve bankacılıkta çok daha kısa sürede gerçekleştirildi; tarımda ise nispeten biraz daha uzun sürdü. Bu farklılık iki kesimin özelliklerinden kaynaklandı. Fakat Bulgar ekonomisindeki kamulaştırma hareketi öteki sosyalist ülkelere kıyasla daha hızlı gelişerek kısa sürede tamamlandı. Bu olayda 1947 yılında Bulgar Parlamentosu tarafından sanayi müesseseleri ve bankaların millîleştirilmesi ile ilgili kabul edilen yasanın büyük rolü oldu. Yasanın kabul edilmesi ile sanayi işletmelerinin yanı sıra birçok zanaat işletmesi ve banka da millîleştirildi.²⁷⁹

1945 yılının Kasım ayında seçimler yapıldı. Polisler geniş çaplı bir şekilde seçimlere müdahale ettiler ve hileler yapıldı. Sonuçta Atavatani Cephesi yüzde 86'lık bir çoğunluk ile seçimi kazandı. 1946 yılının Eylül ayında yapılan halk oylaması sonucunda Bulgar Kralı Simeon ve annesi Bulgaristan'ı terk etti. Ekim ayındaki seçimlerde Atavatani Cephesi oyların yüzde 78'ini aldı. Muhalefet ise yüzde 22 oranındaydı. Meclise temsilci olarak seçilen Petkov, komünist liderliğe açıkça meydan okudu ve Dimitrov'a Sovyetler Birliği'nin aleti olma iddiasında bulundu. Böyle bir muhalefete bir müddet izin verildi çünkü hükümet barış antlaşması için Batılı güçlerin onayını almak istiyordu. Sonunda istedikleri onayı da aldılar. Amerika Birleşik Devletleri antlaşmayı onayladıktan bir gün sonra 1947 yılı Temmuz ayında Petkov yakalandı, ağustosta yargılandı ve idama mahkûm edildi. Her ne kadar Batılı güçler karşı koysalar da eylülde idam edildi. 1947 yılının sonunda Bulgaristan artık tam anlamıyla komünizmin egemenliği altındaydı ve yeni anayasası yürürlükteydi.²⁸⁰

²⁷⁸ Barbara Jelavich, a.g.e. s.310.

²⁷⁹ Hüseyin Memişoğlu, "Bulgaristan Türklerinin Sosyo Ekonomik ve Kültürel Yapısı", *Türkler Ansiklopedisi*, cilt 20, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 621.

²⁸⁰ Barbara Jelavich, a.g.e. s.311.

Bulgaristan’da meydana gelen bu siyasi gelişmeler elbette Türk-Bulgar ilişkilerini etkileyecekti. Yaşanan bu gelişmeler ilişkileri olumsuz bir noktaya doğru sürükledi.

Bulgaristan’daki Komünist Hükümeti’nin, Türklere karşı tutumu hakkındaki Filibe Konsoloslugu tarafından sunulan rapor özetle şöyleydi: *“Bulgaristan’da Vatan Cephesi erke geldikten sonra buradaki ırkdaşlarımıza tatbik edilen muameleyi bundan evvelki idare ile mukayese etmek icap ederse gelenin gideni arattırdığı cümlesini kullanmak yersiz olmaz. Bulgarların faşist olarak isimlendirdikleri eski yönetim döneminde soydaşlarımızın durumunun acı acı şikâyet edilecek bir halde olduğu muhakkaktır. Yeni yönetimin oluşturulmasından sonra, özellikle illerde göreve gelen ve soydaşlarımızın işlerini kendi geçmişlerine ve görüşlerine göre yönetmek için kullanabilecekleri en az idari deneyime sahip devlet adamları, her türlü anlaşma, yasal ve yasal kayıtların dışında, sadece kendi iradelerine ve ideolojilerine dayanarak yönetmeye başlamışlar ve Türk azınlıklarının üzerinde sıkı bir baskı sistemi kurmuşlardır. Dokuz Eylül 1944 tarihinde iktidar mevkiini ele alan Vatan Cephesi Hükümetinin tamamen komünist veya bunlara mütemayil unsurların tesiri altında bulunduğu ve bu tesirin illerde hemen hemen komünist tekeli diye adlandırılacak bir manzara gösterdiği yüksek malumlarıdır. Komünistlerin uygulayacağı programların başlıca maddeleri ise:*

- 1) Siyasi sahada, memlekette bir komünizm rejimi kurmaya götürecek yolları hazırlamak ve bu gayeye varmak için de halkı ve bu arada tabiatıyla azınlıkları sıkı bir şekilde ele almak,*
- 2) İktisadi sahada, kademe kademe Moskova’nın anladığı manada sosyalizmi tesis etmek. Ancak, burada yeni Bulgar idaresi bir taraftan kendisi için çizdiği yolda geniş adımlar atarken diğer taraftan da, Moskova’nın direktifi ile milliyet ve Slavlık esaslarına sıkı sıkı bağlanıyor ve bu siyasetin buradaki Türk azınlıklar üzerindeki tesiri ise,*

Bulgar ırkçılığının, önceki yönetim döneminde olduğu gibi yükselmeye devam etmesi ve eski yöntemlerin terk edildiği noktadan devam edilmesi, Azınlıklara Bulgarlar için tanınan hakların aynı şekilde tanındığının beyan edilmesine rağmen, fiilen sadece komünist parti üyeleri için yaşam hakkının tanınması ve Türk toplumunun ve okullarının komünist parti tarafından sıkı bir şekilde kontrol edilmesi, Çoğunluğu kendi tarlalarında çalışan Türk köylülerin tarlalarının tarımsal iyileştirme, kooperatif tarım vb. tedbirler ve bahanelerle ellerinden alınarak yavaş yavaş birer köle durumuna getirilmeleri, Şehirlerde ekonomik alanda, savaşın zorluklarına ve etkilerine dayanan yenilmez engeller çıkarılarak ağır

vergiler ve sözde haraçlar alınması, geçim sağlama ve hatta yaşama hakkının kaldırılması, Hayır kurumlarının gelirlerine %75'e kadar vergiler konularak bu kurumların ve doğal olarak bunlara bağlı milli ve dini kuruluşların faaliyetlerine devam etme imkanı verilmemesi, Kültür alanında sadece komünist ideallere yer verilen bir sistem takibi ve özellikle Bulgar toplumu içinde ve Türkiye Türklerinden ayrı ideallere sahip olan Sovyet Rusya'daki Türklerle benzer bir Türk toplumu oluşturma eğilimi, şeklinde ortaya çıkıyordu.”

"Bulgaristan'da toprağı elinden alınan, iktisadi hayatı mahvedilen Türklerle, rejim değişirse eski mallarının ve haklarının geri verilebileceğini düşünmek Bulgaristan'ı ve Bulgarları tanımamak demektir. Eğer bu memlekette bir gün idare değişirse onun yerine gelecek olan rejim – adını ne koyarsa koysun- hürriyeti ve hakkı sever bir rejim değil ve fakat yine Türkleri tazyik altında yavaş yavaş boğma sistemini uygulamaktan geri kalmayacak bir idare olacaktır.

Ayrıca Bulgarların Türk mektepleri ile ilgili iki gaye takip etmektedirler.

1) Türk mektepleri ancak ilk tahsil vermektedirler. Hatta programlarının ve talim heyetinin kifayetsizliği dolayısıyla - bu mekteplerin öğretmenleri yine aynı mekteplerden bazen bir iki sene evvel ıkmyı eşhastan ibarettir- bu tahsili de tam bir şekilde vermemektedirler. Bulgarca de gereği gibi öğretilmediği için bu mekteplerden çıkan ocuklar Bulgar orta mekteplerine alınmamakta ve netice itibariyle Türk çocukları cahil kalmaktadır.

2) Türk mekteplerinin masraflarını Türkler ödediği için hükümet bu mektepler için para harcamak külfetinden de kendisini kurtarmaktadır.

Bütün bu hallerden, mektepleri mekel ittihaz etmiş cahil öğretmenler ve idareciler müstesna, bütün Türkler mştekidir. Vaziyeti bu anlattığım şekilde bulan Vatan Cephesi Hükümeti ise işe derhal el koymuş bir buçuk sene evvel Sofya'da toplattırdığı Türk kongresinde Türk mekteplerinin de Bulgar mekteplerine temsilini ve bunların Bulgar maarifi tarafından idaresi esasını alkışlarla kabul ettirmiştir. Kongre bu kararı verirken Türk mekteplerinin de Bulgar mektepleri derecesine çıkarılacağını ve Türk çocuklarının da Bulgar çocukları gibi, kabiliyetlerinin derecesi nispetinde tahsillerine devam imkanını bulabileceklerini düşünüyor ve bütün iyiliklerin masrafını Bulgar hazinesinin ykleneyeğinden dolayı da ayrıca memnunluk duyuyordu.

*Vatan Cephesine hâkim ve kongreye tertip etmiş olan komünistler ise ne kadar iptidai olursa olsun yine milli bir terbiye veren Türk maarifini ele geçirmek fırsatını yine Türklerin kendilerine vermiş olmalarından dolayı seviniyorlardı. Diğer taraftan mekteplerle beraber mekteplerin gelirleri ve vakıfları da hükümete intikal edeceği için bu da ayrı bir kazançtı. Filvaki mekteplerin bugünkü geliri yapılması derpiş edilen ıslahatın masraflarını karşılayacak derecede olmaktan çok uzaktır. Fakat Bulgarların kendi ceplerinden büyük masraflar ederek yapmaya hazır bulundukları bu işte bu para da bir kazançtır.*²⁸¹

Filibe Konsolosu tarafından hazırlanan bu rapor gerçekten gelecekte yaşananların tespitidir. Özellikle Bulgaristan'da yönetim değişse de Türklere yapılan baskıların değişmeyeceğinin ön görülmesi oldukça değerlidir. Bulgar hükümetinin ülkede yaşayan Türklere karşı hayatın her alanında çevreleyici bir yaklaşım sergilemesi sonraki süreçte önemli gerginliklere neden olacağı gibi Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçlerin yaşanmasına da sebep olacaktır.

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkiler yaşanan gelişmelerin de etkisiyle 1947 yılında bozulmaya başladı.

Türkiye, Bulgaristan ile diyalog kanalını açık tutma hatta iki ülke arasında gerginliğin azalmasına yönelik girişimler yapmıştır. Örneğin, 19 Mart 1947 tarihine ait dönemin Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın yazısının yer aldığı bir arşiv belgesine göre: “*Bulgar Sefareti nezdinde yapılan teşebbüsler üzerine gerek Bulgar basınında gerekse basınımızda her iki tarafta hoşnutsuzluğa meydan verecek yazıların yayınlanmamasına çalışılması hususunda mutabık kılınmıştı. Bulgar basınının bu anlaşılmaya saygı göstermeye devam etmesine mukabil Son Posta gazetesinin 26 Ocak günlü sayısında (Bulgaristan'da kukla bir hükümet vardır) başlığı altında şimdiki Bulgar Başbakanını istihdaf eden bir yazı çıkmış olduğu gibi 30 Ocakta yine La Republique gazetesinde ve 31 Ocakta yine Son Posta gazetesinde Bulgaristan'la ilgili hoşnutsuzluğa mucip olabilecek yazılar çıkmıştır. Bulgar basını sebebiyet vermedikçe basınımızın da Bulgaristan aleyhinde yayında bulunmaması düşüncemi teyiden keyfiyeti yüksek bilgi ve takdirlerine derin saygılarımla arz ederim.*”²⁸² ifadeleri tarafların basın üzerinden gerginliklerin önüne geçmeye çalıştıklarının göstergesidir.

²⁸¹ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 01-08-1946. Yer bilgisi 243 -646 - 6.

²⁸² Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 19-03-1947. Yer bilgisi 243 - 646 – 14.

1947 yılında Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkilerin bozulmasındaki en önemli nedenlerden biri de ABD'nin Yunanistan ve Türkiye'yi Balkan coğrafyasındaki politikaları için önemli görmesidir. Bulgaristan'ın ise dış siyasetinde Türkiye'yi bir tehdit olarak gördüğü oldukça netti. Örneğin 1947 yılının Kasım ayında Başbakan Yardımcısı Kostov ve Dışişleri Bakanı Kimon Georgev'in huzurunda gerçekleşen bir toplantıda alınan bir karar sonrasında şu sözler söylenmiştir: *"Güney sınırımızda iki ciddi harp kaynağı ve Amerika'nın hücum üslerini barındıran Türkiye ile Yunanistan'ın oluşturduğu tehdidi dikkatli bir biçimde izliyoruz."*²⁸³

Soğuk Savaş döneminin gerginliği ve şüpheciliği hem Türk devlet adamları ve basınında hem de Bulgar devlet adamları ve basınında oldukça net bir şekilde görülmektedir.

1948 yılında Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkiler oldukça bozulmuştur. Bu durumun yaşanmasında Bulgaristan'ın iki Türk uçağını düşürmesi etkili olmuştur. Olay Türk basınına da yansımıştır: *"9 Şubat 1948 pazartesi günü saat 10.30'da Yeşilköy hava meydanımızdan planlanan rutin uçuş için havalanan iki av uçağımız belirlenen zamanda üslerine dönmemişlerdir. Bulgarlara göre, bu uçaklarımız aynı gün saat 11.45'te sınırları aşarak Bulgar hava sahasına girmişler, biri Sozopol Bulgar şehrine yakın kıyıda 200 metre açıkta denize düşmüş, diğeri ise aynı şehrin 5 kilometre kuzeyinde yere inmiştir. Araştırmalar, açıkça bir rotasyon hatası nedeniyle gerçekleştiği belirgin olan olay üzerinde devam etmektedir. Uçuculardan Kemal Menteş Çavuş denizde boğulmuş, Teğmen Talat Yulka ise hafif yaralı olarak tutuklanmıştır."* Konuyla ilgili olarak Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Faik Ahmet Barutçu: *"Bu haber ne yazık ki sahihtir. Uçuş gerçekleştiren iki hava aracımız kötü hava koşullarında yolunu şaşırmış ve Bulgar topraklarına düşmüştür. Gelen bilgilere göre, hava aracımız Bulgarlar tarafından düşürülmüş, bir erbaş yaralı olarak kurtulmuş, bir erbaş ve iki pilotumuz ise şehit düşmüştür. Olayın nasıl gerçekleştiği konusunda Bulgar Hükümeti soruşturma yapmaktadır. Ayrıca Sofya elçiliğimiz de olayı titizlikle araştırmaktadır."*²⁸⁴

Türk uçaklarının Bulgarlar tarafından düşürülmesi ile ilgili olarak Genelkurmay, Başbakanlığa şu yazıyı göndermiştir: *"Sadece bir yol şaşırması yüzünden vukua geldiği bariz bir surette aşikar olan bu seferki olayda, uçaklarımıza ateş etmek suretiyle, bir*

²⁸³ *Ayın Tarihi*, No:168, Kasım 1947, s.88.

²⁸⁴ *Yeni Sabah*, Sayı no: 3226, (13 Şubat 1948), s. 1-5.

pilotumuzun ölümüne ve iki uçağımızın ziyanına sebebiyet vermiş olan Bulgaristan nezdinde gerekli teşebbüsün yapılmasını yüksek tensiplerine arz ederim."²⁸⁵

Türkiye ve Bulgaristan arasında meydana gelen bu gerginlikten sonra bu kez, Lalapaşa yakınında bir Türk sınır karakoluna Bulgar askerleri tarafından saldırı düzenlendi. Bu duruma Türk hükümeti oldukça ciddi tepki verdi. Yaşanan bu gelişmenin ardından Türk basını da Bulgaristan'a karşı sert tutum sergiledi.²⁸⁶ 19 Haziran 1948 yılında yayınlanan Ulus Gazetesi'nde yer alan haber şöyleydi: Bir Bulgar çetesi köyümüze saldırdı başlığı ile *"Bugün sabahın ikisine doğru 50-60 kişi olduğu tahmin edilen bir Bulgar çetesi, ilçemizin sınırında bulunan Kalkanöğüt köyüne saldırı düzenlemiş ve güvenlik kuvvetlerimizle çatışmaya girdikten sonra ağır yaralanan bir kişiyi geride bırakarak kaçmıştır. Saldırı sırasında yaralanan bir vatandaşımız da daha sonra hayatını kaybetmiştir.*"²⁸⁷

1949 yılının Eylül ayında Türk-Bulgar ilişkilerinde gerginliğin artmasına neden olan bir olay daha meydana geldi. Filibe Türk Başkonsolosluğu binasının kapısında 9 eylül gecesi, bir bomba patladı. Konsolosluk çalışanları arasında bir can kaybı yaşanmamıştır.²⁸⁸ Meydana gelen bu hadise sonrası Dışişleri Bakanlığı, Bulgar Hükümetine bir nota vermiştir. Bu notada, *"Bulgaristan'daki konsolosluklarımız binalarının Bulgar milisinin daimi nezaretinde bulunmalarına rağmen Filibe Başkonsolosluğumuza birkaç saat fasıla ile iki defa bomba konulmuş olmasındaki garabete işaret edilerek, konsolosluklarımızın normal faaliyetlerine engel olan ve memurlarımızın hayatını tehlikeye koyan bu hasmane hareketler şiddetle protesto edilmiş ve bu hadiselerin failleriyle mesul Bulgar memurlarının ibret teşkil edecek şekilde tecziyeleri talep olunmuştur. Ayrıca, hükümetimizin bu hadiseler karşısında ittihaz edeceği hareket hattı ve kararları tespit etmeden önce, konsolosluklarımızın emniyetini ve devletlerarası hukuk çerçevesinde çalışabilmelerini teminen Bulgar Hükümetince ne gibi tedbirler alınacağını şimdiden öğrenmek istiyoruz.*"²⁸⁹ İfadeleri yer almıştır.

Bulgar basın direktörlüğünden alınan tebliğe göre özetle, *"Filibe'deki Türk Konsolosluğu önüne zarara yol açan bombayı koyan kötü niyetli kişiler tarafından*

²⁸⁵ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 01-03-1948. Yer bilgisi 56 - 344 – 23.

²⁸⁶ Tuğlacı, a.g.e. s.133.

²⁸⁷ Ulus, Sayı no: 9675, (19 Haziran 1948), s. 1.

²⁸⁸ Ulus, Sayı no: 10127, (12 Eylül 1949), s. 1.

²⁸⁹ Ulus, Sayı no: 10130, (15 Eylül 1949), s. 1-3.

*gerçekleştirilen tahriki araştırmak için İçişleri Bakanlığı yetkilileri en güçlü önlemleri almışlardır. Araştırmalar halen devam etmektedir ve yakın gelecekte tamamlanacaktır. Bununla birlikte, açık olan bir nokta vardır: Bu provokasyonun failleri, Bulgar hükümetinin Türkiye ile normal ve dürüst ilişkiler kurma çabalarını sabote etme amacından ilham almışlardır."*²⁹⁰

Bulgar yetkililerin açıklamalarından anlaşılacağı gibi Bulgar hükümeti sorumluluğu kendini bilmez, Türk-Bulgar ilişkilerini baltalamaya çalışan kişilere yıkmaktadır.

Türk basınında yaşanan hadiseye sert tepkiler yükselmiştir. Abidin Daver tarafından 16 Eylül 1949 tarihinde Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan "Daha Şiddetli!" başlıklı makale örnek olarak gösterilebilir. Bu makalede özetle şöyle denilmiştir: *"Filibe Başkonsolosluğumuzun kapısına saldırı düzenlendiği haberinin ardından, hükümetimizin Bulgaristan'a sert bir nota verdiği dair ajans haberini okuduk. Ancak bu haberde, nota metnini değil özetini paylaşan ajansın verdiği "şiddetli" niteliği bu özetle göremediğimizi belirtmek zorundayız. Bulgaristan'da, Türkiye'ye ve Türklere karşı bitmeyen bir kin ve düşmanlık her zaman var olmuştur, hatta Birinci Dünya Savaşı'nda müttefik olduğumuz ve yan yana savaştığımız dönemde bile. Hükümetler ve rejimler değişse de, Türk düşmanlığı asla değişmemiştir. Bu durum karşısında, Anadolu Ajansı'nın "şiddetli" dediği notamızın bu niteliği yansıttığını kabul etmek mümkün değildir. Bulgaristan'a karşı daha sert bir tutum sergileme zamanı gelmiştir. İkinci Dünya Harbi patladıktan sonra Bulgar devlet adamları riyakâr dostluk maskesini suratlarından fırlatıp attılar ve Almanya ile işbirliği yaparak ebedi Türk düşmanlığını ortaya koydular. Harp sonlarında Bulgaristan, Hitlerin bendeliğinden ayrılıp da Stalin'in uşaklığına geçtikten sonra onların Türk düşmanlığı büsbütün küstah ve azgın bir şekil aldı. Yollarını şaşırان uçaklarımızı düşürdüler; yanlışlıkla hududu geçen askerlerimizi ve subaylarımızı casus diye idama mahkûm ettiler. Çeteler tertip ederek sınır köylerimize baskınlar yaptılar. Gazeteleri, radyoları ile mütemadiyen hırlayıp havladılar. Askeri ataşelerimizi casusluk yapmakla ithama kalktılar. Nihayet onları geri çektik ve Bulgar ataşemiliterlerini de memleketlerine yolladık. Bulgaristan'daki soydaşlarımızın nasıl baskı ve zulüm politikalarıyla yok edilmeye çalışıldığı bilinmektedir. Bir süre önce yazdığımız bir makalede, hükümetimizden Birleşmiş Milletler Teşkilatı*

²⁹⁰ Son Posta, Sayı no: 5637, (16 Eylül 1949), s. 1-7. Zafer, Sayı no:140, (16 Eylül 1949), s. 1-6.

*nezdinde bir protesto talep etmiştik. Bomba olayıyla ilgili olarak da her zamanki gibi bir protesto notası verdik; ancak bu yumuşak siyasetin işe yaramadığı ve sonuçsuz kaldığı tecrübeyle sabit olduğundan, bu konuyu kapatmanın faydasız olduğunu düşünüyoruz. Hükümetimizden Bulgaristan'a karşı gerçekten sert bir tutum sergilemesini istiyoruz.*²⁹¹

Basında yer alan bu gibi yazılar Türkiye'nin Bulgaristan'a karşı daha sert tepkiler göstermesini istese de hükümet daha itidalli bir tavır takınmıştır.

13 Mart 1950 tarihinde Bulgar Hariciyesi Türkiye'nin Sofya Elçiliğine verdiği bir notada 9/10 Eylül 1949 tarihinde Filibe Türkiye Başkonsolosluğu önünde patlatılan bomba olayı üzerine Türkiye'nin tevdi ettiği protesto notası şiddetle ret olunmakta ve bu olayın faileri bulunarak 2 Şubat'ta mahkûm edildikleri belirtilmekte, oysa Türkiye'deki Bulgar Elçiliği ve Konsolosluklarının huzur ve güvenliğinin ihlal edilemediği sert bir dille ileri sürülmektedir. Türkiye'nin Sofya Elçiliği bu notayı, ifade tarzının milletlerarası teamül ve nezakete aykırı bularak kabul etmemiştir.²⁹²

Türkiye bir taraftan komşularıyla sorunlar yaşarken diğer taraftan da hem komşularına hem de büyük güçlere karşı farklı ittifakların içinde olmak amacıyla çaba göstermiştir. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan Sovyet tehdidine karşı ABD'nin başını çektiği Batı bloğu ile hareket etmek istemişti. ABD uyguladığı politikalarla SSCB'nin Ortadoğu ile Avrupa'daki genişleme siyasetine karşı önlemler almaktaydı. Berlin Buhranı ile ABD artık SSCB ile iş birliği yapma imkânının kalmadığını anladı. SSCB'nin Berlin'i 1948 yılında işgal etmesi ve Çekoslovakya'da komünist partinin iktidarı alması üzerine, ABD daha etkin bir önlem almaya karar verdi. Batı Avrupa Birliği fikrinden kaynaklanan Kuzey Atlantik Paktı düşüncesi böylece ortaya çıktı. 1948 yılının 4 Mart'ında Hollanda, Fransa, İngiltere, Belçika ve Lüksemburg temsilcileri Belçika'nın başkentinde toplanarak Brüksel Antlaşması'nı imzaladılar. Bu devletler ortak bir savunma sistemi ile beraber kültürel ve iktisadi bağları da kuvvetlendirmeyi kabul etmişlerdi. Bu kadar geniş cepheli bir planın yalnızca ABD'nin garantörlüğünde var olma şansı olacağından ABD de bu oluşuma katıldı. Türkiye bu organizasyona kurucu üye olmak istemesine rağmen bu ittifaka Kuzey Atlantik Bölgesi devletlerini ilgilendiren coğrafi bir savunma konsepti olduğu

²⁹¹ *Cumhuriyet*, Sayı no: 9016 (16 Eylül 1949), s. 1-3.

²⁹² İsmail Soysal, *Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye Olaylar Kronolojisi (1945 - 1975)*, Isis Yayınları, İstanbul 1997, s. 91.

sebebiyle talebi kabul edilmedi. Dışışleri Bakanı olan Necmettin Sadak konuyla ilgili Meclis'te verdiği bir demeçte Türkiye'nin coğrafi olarak bu ittifaka girme şansının olmadığını ancak bir Akdeniz Paktı'nın kurulması gerektiğini söyledi. Bu açıklamanın amacı kurulması planlanan Kuzey Atlantik Paktı'na farklı yollardan dâhil olmaktı. Fakat ABD'nin Türkiye gibi bir Akdeniz ülkesi olan İtalya'nın NATO'ya dâhil olacağını ifade etmesi Türkiye'de bir şoka neden oldu. Türkiye savunma sistemi dışında tutularak SSCB ile baş başa bırakılmıştı. Türkiye'nin NATO 'ya alınmaması Türk kamuoyunda tepkilere neden oldu. Türkiye, 11 Mayıs 1950 tarihinde CHP iktidarının son günlerinde NATO'ya üyelik başvurusu yaptı.²⁹³

²⁹³ İsmail Özer, a.g.e. s.515.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1950-1990'LI YILLAR ARASINDA TÜRK-BULGAR İLİŞKİLERİ

3.1. Demokrat Parti Döneminde Türk Bulgar İlişkileri

3.1.1. Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD meydana getirdiği NATO güvenlik kalkanı ile Batı bloğuna yönelik diplomasinin çerçevesini çizdi. Bu süreçte Türkiye, Batı bloğu açısından değerli bir müttefik haline geldi ve tarafların anlaşmaya varmasının ardından Türkiye NATO'ya kabul edildi. Bu gelişme Türkiye açısından bir güvenlik ihtiyacını(n) karşılamasının yanında, Truman Doktrini kapsamında Marshall ekonomik desteğinden faydalanma olanağını da sundu. Öncelikle SSCB tehlikesini bertaraf etmek isteyen Türkiye, NATO güvenlik şemsiyesini Türk ordusunu modernleştirmek, savunma ve güvenlik harcamalarının ekonomik ağırlığını hafifletmek amacıyla da bir araç olarak gördü. 1950-1954 yıllarında ABD, Türkiye'ye yaklaşık olarak 2 Milyar TL askeri teçhizat ve ekonomik destekte bulundu. 1954'te Cumhurbaşkanı Celal Bayar gerçekleştirdiği ABD gezisinde, Türkiye'nin komünist cepheye karşı demokrasi cephesi içinde bulunduğunu, laik bir devlet yapısı içinde yabancı girişimlere ve sermaye yatırımlarına açık olduğunu ifade etti. Bu gelişmeler Türkiye'nin Batı kulübü üyesi olarak bilinmesi algısını sağladı.²⁹⁴

Türkiye'nin NATO'ya üye olmasıyla birlikte Türkiye'de kurulmuş olan Amerikan üsleri, ABD ordusu tarafından gerçekleştirilen askeri manevralar ve yapılan Ortak Güvenlik Muahedesi, Vergi Muafiyetleri Muahedesi, Atom Enerjisi gibi iktisadi muahedelerle Türkiye'nin iktisadi ve siyasal açıdan bağımsızlığına gölge düşürmüştür. Meydana gelen bu gelişmelerden de Demokrat Parti iktidarının bağımsız bir siyaset sergileyemediği daha ziyade yaşanan gelişmeler neticesinde ABD'nin etkisinde davrandığı ve dengeleri oluşturamayan bir siyasi yapı meydana getirdiği ortaya çıkmaktadır. Korunma siyasetinin zorunluluğu olarak Batılı devletler ile yakın ilişkiler teşkil etmeyi başarmış fakat Arap dünyasına mesafeli olmuş, imzalamış olduğu Balkan, Bağdat ve çevresel paktlarla Arap toplumunun öfkesini üzerine çekmiştir. Ayrıca İsrail'i resmi olarak tanımasıyla beraber Arap dünyası ile ilişkileri çıkmaza girmiştir. Bu gelişmelerin Arap dünyasının ilerleyen süreçte,

²⁹⁴ Ahmet Salih İkiz, "Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 37, Aralık 2016, s.465.

Türkiye'nin Yunanistan ile yaşayacağı Kıbrıs sorununda Türkiye aleyhine bir siyaset izlemesine sebep olmuştur.²⁹⁵

Demokrat Parti'nin ikinci beş yıllık döneminde ekonomi alanında dinamizm hızını kaybetti ve yüksek oranlı devalüasyonlar milletin satın alma gücünü ciddi oranda azalttı. Bu gelişme iç politikada savunmaya yönelik oldukça agresif bir siyasi refleks ortaya çıkarmıştır. Ülke içindeki politika daha nobran, katı ve hoşgöründen uzak hale gelmiştir. Dışarıdan alınan yardımların sınai altyapıyı yükseltmemesi ise farklı dış politika arayışları içinde Doğu blokuna yakınlaşmaya yol açmıştır. Ayrıca ülke içindeki gerilimi dış politika aracı ile kapatmak isteyen Demokrat Parti yönetimi başta Yunanistan olmak üzere bazı ülkelerle ilişkilerinde bu durumu bir kaldıraç olarak kullanmıştır. Bu nedenle dış politika iç politikanın bir aracı haline getirilmiştir.²⁹⁶

Türkiye'nin 1950'li yıllarda Demokrat Parti iktidarında hem iç politikada hem de dış politikada önemli değişimler meydana geldiği görülmektedir. Ancak Bulgaristan ile Türkiye arasında dostane ilişkilerden ziyade daha gerilimli bir politika görülmektedir. Tabii ki bu durumun yaşanmasında iki ülkenin karşı gruplarda yer alması ve Bulgaristan'ın özellikle ülkesindeki Türklere yönelik politikaları belirleyici olmuştur.

Türkiye'nin Bulgaristan'a yönelik ihtiyatlı siyaseti Demokrat Parti iktidarında da devam etmiştir. Sofya'daki Türk Büyükelçiliğinden, Dışişleri Bakanlığına gönderilen tezkerede Türkiye'nin Bulgaristan'da meydana gelen gelişmeleri yakından takip ettiğini anlayabiliyoruz. 25 Ağustos 1950 tarihinde gönderilen tezkerede “ Bulgaristan'da:

- 1- Bulgaristan-Sovyet Arkadaşlık Derneği
- 2- Bulgar Kadınlar Federasyonu
- 3- Bulgar Gençlik Derneği
- 4- Faşizme Karşı Mücadele Birliği
- 5- Makedonya Topluluğu
- 6- Trakya Derneği

²⁹⁵ Olcay Özkaya Duman, Haktan Birsell. “Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası ve Bu Politikanın Dinamiklerine Etki Eden Dış Gelişmeler”, *Atatürk Dergisi*, Cilt: 1 Sayı: 1, 2012, s. 316.

²⁹⁶ Ahmet Salih İkiz, a.g.e. s. 468.

gibi ön plana çıkan altı cemiyetin olduğu; bunların ilkinin Rus kültürünü yaydığı, 2,3 ve 4. grupların komünist oluşumlar olup Kominform altında çalıştığı bilinmektedir. Makedonya Cemiyetinin kültür oluşumu olarak görülmesine karşın çalışmalarının Yunanistan ve Yugoslavya'ya yönelik olduğu görülmüştür. Trakya derneğinin amacının Yunanistan ve Türkiye olduğu ifade edilmektedir, bu derneğin gizlice yayınladığı ve şubelerine dağıttığı önemli bir broşürde Doğu Trakya'nın Bulgar toprakları olduğunu, bugünkü arazinin mevcut nüfusu besleyemediğini halihazırda yerleşim ve kalkınma açısından geri kalmış olan bu bölgenin Türkiye'den alınması gerektiğini yazmıştır. Ayrıca *“Bulgaristan'ın nüfusu artmıştır. Mevcut arazi bu nüfusu besleyememektedir. Bulgar millet dinamiktir; Türk milleti yorulmuş, dinamikliğini kaybetmiştir. Türkiye'nin inkişafı Küçük Asya'dadır.”* Bu teşekkül siyasidir, zira *“Doğu ve Batı Trakya'dan kovulmuş 350 bin muhacir namına hareket ettiğini”* ifade ederek Mayıs 1946'da Amerika, İngiltere, Fransa ve Sovyet Dışişleri Bakanlarına gönderdiği Muhtıra ve Paris Sulh müzakerelerine gönderdiği heyet ile diplomatik faaliyette bulunmuştur. 17 Şubat 1946 tarihinde Levski Harbiye Mektebi'nde yapılan merasimde o zaman Bulgar Komünist Partisi Genel Sekreteri olan müteveffa Georgi Dimitroff Bulgar ordusuna Doğu Trakya'nın ilhakını ideal olarak göstermiş ve şöyle demiştir: *“Bizim dostumuz ve hamimiz olan Sovyetler Birliği ve onun yenilmez Kızıl Ordusu ile biz Bulgarların tahakkuk ettireceği tarihi bir olay vardır: Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlara sahip olduğu zamanlardan maziden geri kalanlar nihai olarak tasfiye olunmalıdır. Bu milli emeli, bu milli hukuk tahakkuk ettirmek için cidden harpçi bir halk ordusuna, maneviyatı, teşkilatı, kadroları ve teçhizatı kuvvetli bir orduya lüzum vardır. Teşkilat 24 Mayıs 1947'de kongre halinde toplanmış ve kabul ettiği mukarreratın birinci bendinde “Esir Trakya'nın Bulgaristan Halk Cumhuriyeti hudutları içine alınması için mücadeleye devam edileceğini”* ilan etmiştir. Cemiyetin, toplumu bu amacın gerçekleşmesi yolunda taciz ettiği, Şarki Trakya'nın Bulgaristan'a katılmasının Istranca İsyanının yıl dönümü olan 19 Ağustos'ta Küçük Tırnova'da bu amaçla konuşmalar düzenlendiği, aleyhimizde propaganda gerçekleştirildiği ifade edilmektedir.²⁹⁷

Sofya Büyükelçiliğinin hazırladığı bu rapordan da anlaşılacağı üzere Bulgaristan'ın, Türkiye'ye karşı olan düşmanca niyetleri devam etmekte, Doğu Trakya'yı ele geçirme amacından vazgeçmedikleri ortadadır. Tüm bu gelişmeler düşünüldüğünde Türkiye'nin

²⁹⁷ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 25-08-1950 Yer bilgisi: 66 - 414 - 6.

Bulgaristan'ın faaliyetlerini yakın takip etmesinde ve her an tetikte olmasından daha doğal bir şey yoktur.

3.1.2. 1952 Türk-Bulgar Antlaşması

Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Arasında Yakın Akrabaları 1952 Yılına Kadar Türkiye'ye Göç Etmiş Olan Türk Asıllı Bulgar Vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Göç Etmeleri Hakkında Anlaşma:

Yakın akrabaları 1952 yılına kadar Türkiye'ye göç etmiş olan Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının Bulgaristan'dan Türkiye'ye ihtiyari göçünü tanzim edecek bir anlaşma akdinin iki memleket arasındaki iyi komşuluk münasebetlerine bir katkıda bulunacağına inanarak,

Aşağıdaki husularda mutabakata varmışlardır:

Anlaşmanın maddeleri özetle, "Türkiye'ye göç eden ve Türk vatandaşlığına geçen eski Bulgar vatandaşları ile Türk kökenli Bulgar vatandaşları arasındaki aile bağlarına sahip olanlar, belirli akrabalık derecelerine göre sınıflandırılan kategoride yer alanlar, Türkiye'ye göç etmek isteyenlerin göç süreci bu anlaşma kapsamında yürütülecektir. Bu kategorilere dahil olan ve göç etmek isteyen bireyler, anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 6 ay içinde Bulgar makamlarına göç başvurusu yapmalıdır. Bulgar yetkililer, bu kategoriye dahil olan bireylere başvuru tarihinden itibaren 45 gün içinde pasaport verebilirler. Türkiye'deki Bulgaristan temsilcilikleri, başvuru tarihinden itibaren 45 gün içinde giriş vizesi verebilirler. Göç süreci, Nisan ayından Kasım ayına kadar olan sürede gerçekleştirilecektir. Göç eden kişi sayısı haftada 300 kişiyi geçmeyecektir. Göçmenlerin taşınması ve göçün gerçekleştirilmesi karayolu ve mevcut demiryolu sınır kapıları aracılığıyla yapılacaktır. Göçmenler, medeni durumlarını, mülk durumlarını, mesleklerini, askerlik hizmetlerini ve hizmet sürelerini belgeleyen belgeleri ve ülke tarafından yasaklanmamış diğer belgeleri yanlarında getirebilirler. Göç sırasında, yasaklanmamış olan ev eşyalarını herhangi bir ihracat vergisinden muaf olarak getirebilirler. Göç eden sanatçılar ve çiftçiler, sahip oldukları ve sanat, meslek ve kişisel işletmeleri için gerekli olan ve taşınabilir niteliğe sahip olan aletler, ekipmanlar, tezgahlar ve makineleri, diğer kullanılmış taşınabilir malları herhangi bir ihracat vergisinden muaf olarak çıkarabilirler.

Göçmenler, göç sırasında yürürlükte olan mevzuata göre, yiyecek maddelerini, ev eşyalarını ve kendi işletmelerinde elde ettikleri tarımsal ürünleri getirebilirler. Ayrıca, aile ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda buğday da getirebilirler. Göçmenler, belirtilen maddelerde belirtilen malların sahipleri olduklarını, yasal ikametgahlarını kanıtlayan bir belgeyle tevsik etmelidirler. Göçmenler, göçten önce sahip oldukları hayvanları serbestçe tasfiye edebilirler. Tasfiye işlemi, mevcut mevzuata ve piyasa koşullarına göre gerçekleştirilecektir. Göçmenler, göç anlaşmasının yürürlüğe girdiği tarihten itibaren Bulgar mevzuatına göre gayrimenkullerini serbestçe tasfiye edebilirler. Yetkili Bulgar makamları bu tasfiye sürecine yardımcı olacaklardır. Göçmenler, iş kazaları, emeklilik tazminatı ve diğer emeklilik ve sosyal sigorta hakları karşılığında uygun bir tazminat alacaklardır. Tazminatın ödeme şekli daha sonra taraflar arasında belirlenecektir. Göçmenlerin hayvanları, gayrimenkulleri ve diğer varlıklarından kaynaklanan paraların kullanımı ve transferi aşağıdaki şekilde gerçekleştirilecektir: Göçmenlere, Bulgaristan'dan Türkiye'ye yapılan ihracat veya Türkiye'den yapılan ithalat sırasında, her iki ülkenin ilgili yasalarına ve düzenlemelerine uygun olarak mal alıp satma ve ihracat veya ithalat yapma izni verilecektir. Anlaşma onaylanmış olup, onay belgeleri teatis tarihinden itibaren yürürlüğe girecektir. Anlaşma Türkçe ve Bulgarca olarak düzenlenmiştir ve her iki metin de aynı derecede geçerlidir."²⁹⁸

TBMM'de konu ile ilgili olarak sunulan kanun tasarısında gerekçe olarak şu ifadeler yer almıştır: "Bulgaristan Türkleri 1950 - 1951 yıllarında yurda kütle halinde göç etmiş ve daha önceden akdedilmiş bir anlaşmaya istinat etmeyen bu göçün gerek memleket imkânları gerek emniyet mülâhazaları dolayısıyla durdurulması zarureti doğduğundan, hudutlarımız kapanmış, bu yüzden birçok ailelerin fertleri birbirlerinden ayrılmıştır. Bundan sonra, Türkiye'ye yerleşen göçmen vatandaşlar, Bulgaristan'daki yakınlarının yurda getirilmesinin sağlanması konusunda, gerek Türkiye, gerek Bulgaristan makamlarına müracaatlarda bulunmuşlardır. Dışişleri Bakanlığı, Bulgaristan Hariciye Nezaretine, bölünmüş ailelerin fertlerine vize verilmesi için muhtelif listeler tevdi etmişse de bunlar sonuçsuz kalmıştır. 1963 yılında Elçiliğimize ve konsolosluklarımıza dilekçe ile müracaat eden soydaşlarımızın sayısı üç yüz bine yakındır. İki memleket arasındaki ilişkilere de zararı dokunan bu meselelerin halli için Bulgar makamlarıyla yapılan temas ve görüşmeler, nihayet

²⁹⁸ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 01-05-1968 Yer bilgisi 219 - 34 - 14.

Bulgaristan Dışışleri Bakanının 1966 Yazında Türkiye' ye seyahati sırasında bir prensip mutabakatına bağlanmıştır. Teknisyenler seviyesinde evvelâ Sofya'da, bilahare Ankara'da yapılan müzakereler sonunda, yakın akraba göçünün çeşitli yönlerine temas eden Anlaşma parafe edilebilmiştir."²⁹⁹

3.1.2. 1953 Balkan Paktı

XX. yüzyıldan itibaren Balkanlar büyük güçlerin nüfuz mücadelesi yaptıkları en önemli alanlardan biri olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Soğuk Savaşın başlaması ile birlikte SSCB'nin, Orta ve Doğu Avrupa üzerinde baskı kurmaya başlaması Balkanların oldukça önemli hale gelmesinde etkili olmuştur. Balkanlarda Türkiye ve Yunanistan ABD'den destek alırken diğer Balkan ülkeleri SSCB'nin yanında hareket ediyorlardı. Ancak Tito liderliğindeki Yugoslavya'nın Kominform'dan çıkarılmasıyla Balkanlarda yeni bir denge ortaya çıktı.

Moskova ile ilişkileri bozulan Yugoslavya sadece savaş ekonomisinin sorunlarıyla uğraşmıyor, bir de güvenlik endişesi duyuyordu. ABD bu fırsattan yararlanarak Belgrad'a önce ekonomik, sonra askeri yardım göndermeye başladı. ABD, Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında yapılacak iş birliği yoluyla Belgrad'ı Batı savunma sistemi içine alarak NATO savunma stratejisinde var olan boşluğu ortadan kaldırmak istiyordu.³⁰⁰

Bu gelişmeler sonucunda üç Balkan devleti arasında 1952'de görüşmeler başlatılmıştır. Görüşmeler sonucunda 28 Şubat 1953'te, resmi ismi "*Türkiye Cumhuriyeti, Yunan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Arasında Dostluk ve İşbirliği Antlaşması*" olan Balkan Paktı imzalanmıştır.

Balkan Paktı'nın Maddeleri:

Akit Taraflar,

Birleşmiş Milletler Antlaşmasında beyan olunan prensiplere imanlarını teyit ederek, bütün milletlerle sulh içinde yaşamaya ve milletlerarası sulhun idamesine çalışmaya karar vererek, aralarında mevcut dostane münasebetleri takviye arzusuyla mütehalli olarak, milletlerin hürriyet ve istiklalini ve toprak bütünlüklerini hariçten tevcih edilecek her kuvvete

²⁹⁹ T.B.M.M Tutanak Dergisi, Dönem 2, T: 4, 25.05.1968, s. 1-2.

³⁰⁰ Baskın Oran, a.g.e. s. 588.

karşı müdafaaya azimli olarak, Savunma örgütlerini hariçten gelecek her türlü taarruza yönelik daha etkili kılmak için çabalarını birleştirmeye ve ortak çıkarlarını ilgilendiren meselelerde bilhassa savunmalarını ilgilendiren meselelerde danışma ve işbirliği yapmaya kararlı olarak, kendi milletlerinin ve barışsever tüm ulusların ortak menfaatlerinin, dünyanın bu muntikalarında sulhün ve emniyetin korunması için Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51. Maddesine uygun olarak münasip tertipler alınmasını icap ettirdiğine kani bulunarak,

İş bu antlaşmayı imzalamayı imzalamaya karar vermişlerdir ve:

Türkiye Reisicumhuru:

Dışışleri Vekili, İstanbul Milletvekili Profesör Ekselans Fuat Köprülü'yyü,

Majeste Elenler Kralı:

Dışışleri Vekili, Ekselans Stefanos Stefanopulos'u;

Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Reisi,

Dışışleri Bakanı Ekselans Koca Popoviç'i,

bu antlaşmayı imzalamaya selahiyettar kılmışlardır.

Müşarünileyhim, usulüne muvafık olduğu görülen selahiyetnamelerini ibraz ettikten sonra aşğıdaki hükümler üzerinde mutabık kalmışlardır;

Antlaşma özet olarak şöyledir: Taraflar, ortak menfaatleriyle ilgili tüm konularda sürekli iş birliği yapmayı sağlamak için istişarelerde bulunacak. Akit tarafların Dışışleri Bakanları, uluslararası siyasi durumu analiz etmek ve antlaşmanın hedeflerine uygun kararlar almak için düzenli olarak yılda bir kez veya gerektiğinde daha sık konferanslar düzenleyecek. Taraflar, kendi bölgelerinde barış ve güvenliğin korunması için ortak çaba harcamaya devam edecek ve kendilerine karşı saldırı durumunda, güvenlikleriyle ilgili konuları birlikte incelemek ve gerektiğinde ortak savunma tedbirleri dahil olmak üzere önlemler almayı taahhüt edecek. Tarafların Genelkurmay Başkanları, savunma konularında anlaşmaya vararak hükümetlerine tavsiyelerde bulunmak için iş birliğine devam edecek. Taraflar, ekonomi, teknoloji ve kültür alanlarında işbirliğini geliştirecekler; gerektiğinde ekonomi, teknik ve kültürel konuların çözümü için gerekli anlaşmalar yapılacak ve ilgili

kurumlar kurulacak. Taraflar, aralarında ortaya çıkabilecek herhangi bir anlaşmazlığı, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda belirlenen barışçıl yollarla ve anlayış ve dostluk ruhu içinde çözmeyi ve birbirlerinin iç işlerine müdahale etmeyecek. Taraflar, kendi menfaatlerine zarar verebilecek ittifak anlaşmalarından veya bir eyleme katılmaktan kaçınacak. Her bir taraf, mevcut uluslararası taahhütlerinden işbu antlaşmanın hükümleriyle çelişmediğini beyan eder; ayrıca gelecekte işbu antlaşmaya aykırı olabilecek herhangi bir uluslararası taahhüde girmeme yükümlülüğünü de kabul eder. Bu antlaşma, Türkiye ve Yunanistan'ın 4 Nisan 1949 tarihli Kuzey Atlantik Paktı'ndan kaynaklanan hak ve sorumlulukları üzerinde herhangi bir etkiye sahip değildir ve bu şekilde yorumlanamaz. Bu antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra, antlaşmanın amaçlarının gerçekleşmesine katkıda bulunacak herhangi bir devlet, aynı şartlarda ve haklara sahip olarak bu antlaşmaya katılabilir. Katılan her devlet, antlaşmanın taraflarından biri olacak şekilde katılım belgesini sunacaktır. Bu antlaşmanın Fransızca metni geçerli olacak, her bir tarafça onaylanacak ve onay belgeleri Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'na sunulacak ve son onay belgesinin sunulduğu tarihte yürürlüğe girecektir. Bu antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra geçecek beş yılın sonunda, her bir akit taraf, diğer akit taraflara bir bildiri göndererek bir yıl önceden ihbarla bu antlaşmadan çekilebilecektir.³⁰¹

Yunanistan, Türkiye ve Yugoslavya arasında Balkan Paktı'nın yapılması ABD ve Batılı devletler tarafından son derece olumlu karşılanmıştır. Balkan Paktı, ilgili ülkelerin kamuoylarında da oldukça olumlu karşılanmıştır. Ancak Balkan Paktı, SSCB'de endişelere sebep olmuştur. Yalnızca Sovyetler Birliği değil SSCB'nin uydu ülkeleri de Balkan Paktına yönelik katı bir tutum sergilemişlerdir. Moskova radyosu ile Bükreş, Prag, Budapeşte ve Sofya radyoları da Balkan Paktı aleyhine ciddi bir kampanya başlatmışlardır. Bu etkileme çalışması Moskova'dan gelen haber metinleri üzerinden gerçekleştirilmiştir. Balkan Paktı'nın söylendiği gibi sulhu müdafaa etmek amacıyla değil tam aksine komşuları tehdit için hazırlanan saldırı anlaşması olduğunu iddia etmişlerdir.³⁰²

³⁰¹ *Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi*, 28-02-1953 Yer bilgisi 61 - 376 – 5.

³⁰² Ceyda Tuna Kocaoğlu, “Soğuk Savaş Sürecinde Komünizme Karşı Türkiye'nin Uluslararası Güvenlik ve Savunma İşbirlikleri Kurma Çabaları: Balkan Paktı ve İttifakı”, *Güvenlik Stratejileri* Cilt: 17 Sayı: 37, 2021, s. 23-24.

3.1.3. Demokrat Parti Döneminde Türkiye İle Bulgaristan Arasındaki Sorunlar

Demokrat Parti döneminde Türkiye ile Bulgaristan arasındaki sorunlar, genel olarak Bulgar hükümetinin zorunlu hale getirdiği Türk göçü ve sınır meseleleridir. Bu sorunlar iki ülkenin oldukça gergin bir dış politika izlemesine neden olmuştur.

1950 yılında Amerika Birleşik Devletleri, Bulgaristan ile siyasi münasebetlerini kesmiştir. Buna sebep, Bulgar Hükümeti'nin Amerika'nın Sofya Elçisi olan Heath'in bazı casusluk faaliyetleriyle ilgili olduğunu ileri sürerek, geri çekilmesini istemesi, Amerika'nın ise Bulgaristan bu kararından dönmediği takdirde siyasi münasebetleri keseceğini bildirmesi olmuştur. Heath ve elçilik mensupları 24 Şubat'ta Bulgaristan'ı terk etmiş, Bulgarlar da Amerika'dan ayrılmıştır.³⁰³ ABD ile Bulgaristan arasında yaşanan bu gerginlik Türk-Bulgar ilişkilerine de yansımıştır. Ayrıca aynı dönemde Bulgaristan; Yunanistan ve Yugoslavya ile sınır anlaşmazlıkları yaşıyor olmasından ötürü korku ve izolasyon içinde yaşamını sürdürmüştür.³⁰⁴

Balkanların önemli bir bölümünün komünist idarelerin elinde olması Türkiye'de bir güvenlik endişesi doğurdu. 1950 Kore Savaşı sonrasında Bulgaristan'ın toprakları üzerinde yaşayan 250.000 kişiyi göçe zorlaması Türkiye'nin güvenlik endişesinin iyice artmasına neden oldu.³⁰⁵

Bulgaristan'ın bu kararı almasıyla ilgili ileri sürülen fikirlerden biri de Kore Savaşı'nda komünistlere karşı mücadele etmek amacıyla bölgeye asker sevk eden Türkiye'nin büyük bir göçle cezalandırılmaya çalışılmasıdır. SSCB Devlet Başkanı Stalin, yapılacak bu göç ile Türkiye'ye gidecek olan Bulgaristan Türklerinin komünizmin propagandası yapma düşüncesi de diğer bir etkidir. Göç etmesine müsaade edilecek kişiler genel olarak halkın içinde Türkiye propagandası yapan kişiler olmasına dikkat edilmiştir. SSCB lideri Stalin'in, bir başka düşüncesi de Türkiye'ye göç edecek Türklerin vasıtasıyla komünist ideolojiyi yayma çalışmasıdır. Stalin, göç edecek Türklerin Türkiye'nin komünizmle beraber var olabileceği fikrini yayabileceklerini ve bu sayede Türkiye'yi

³⁰³ İsmail Soysal, *Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye Olaylar Kronolojisi (1945 - 1975)*, Isis Yayınları, İstanbul 1997, s. 90.

³⁰⁴ Sibel Turan, "Türkiye'nin Balkanlı Politikası Bağlamında Türkiye Bulgaristan İlişkilerine Bir Bakış", *BALTAM Türklük Bilgisi, Balkan Toplulukları Araştırma Merkezi Yayını*, Prizren, Mart 2006, s. 77-78.

³⁰⁵ Sibel Turan, "Soğuk Savaş Döneminde Türkiye'nin Balkan Politikası", *III. Uluslararası Balkan Türkolojisi Sempozyumu Bildirileri, Baltam, Prizren 2011*, s. 52.

komünist bloğa katabileceğini düşünmüştür. Bulgar yönetimi göçün çok kapsamlı olmamasına da dikkat etmişlerdir. Türklerin önemli bir bölümünün tarımsal faaliyette bulunması kitlesel bir göç hareketi neticesinde Bulgaristan ekonomisine zarar verebileceği endişesine neden olmuştur. Bu zararı en düşük düzeyde tutmak amacıyla da şahısların değişik bölgelerden belirlenmesi ve sayının sınırlandırılması hedeflenmiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin maruz kalacağı zararın da çok yüksek olması için bu göç hareketinin en kısa zamanda gerçekleşmesi kabul edilmiştir.³⁰⁶

Konu Türk basınına da yansımıştır: *"Sofya'daki Türkiye Büyükelçisine verilen notanın metni, Bulgar ajansı tarafından bugün yayımlandı. Bu notta Bulgar Hükümeti, son iki yıl içinde Türkiye'de kamuoyunu yanıltmak ve Bulgaristan'daki Türk azınlık arasında hoşnutsuzluk yaratmak amacıyla iftira faaliyetleri yürütüldüğünü açıklamakta ve Türk-Bulgar göçmenlik konvansiyonunun ihlalini şiddetle protesto ettiğini belirtmektedir. Notada belirtildiğine göre, Bulgar makamları, Bulgaristan'daki Türk azınlığın büyük bir kısmının Türkiye'ye göç etme isteğini dikkate alarak ve 18 Ekim 1925 tarihli konvansiyona uygun olarak, 250.000 civarında Türk asıllı Bulgar vatandaşına yakın zamanda vize verme kararı almışlardır. Ayrıca notta, söz konusu konvansiyonun uygulanması açısından Türk hükümetinin, bahsi geçen göçmenlerin Türkiye'ye bir an önce kabul edilmesi ve bu işlemin notanın teslim tarihinden itibaren üç ay içinde tamamlanması için temsilcisine talimat vermesinin zorunlu olduğu da belirtilmektedir."*³⁰⁷

12 Ağustos 1950 tarihinde yayımlanan Cumhuriyet gazetesinde konuyla ilgili olarak şu yazı yayımlanmıştır: *"Dünkü gazetelerde çıkan bir ajans haberine göre, Bulgar Dışişleri Bakanlığı Sofya'daki Türk Elçilik Maslahatgüzarına bir nota vermiş; bermutat küstahça ve şiddetli protestoda bulunduktan sonra, Bulgar makamlarının, Bulgaristan'da bulunan Türk ekalliyetin büyük kısmının akın bir zamanda, Türkiye'ye gitme isteğini dile getiren yaklaşık 250 bin Türk kökenli Bulgar vatandaşına vize verme konusunu çözmeyi düşünmektedirler. Bulgaristan'ın notasında, aynı anlaşmanın uygulanması bağlamında Türk hükümetinin, söz konusu göçmenlerin Türkiye'ye en kısa sürede kabul edilmesi ve bu notanın teslim tarihinden itibaren üç ay içinde işin tamamlanması, ardından Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmek*

³⁰⁶ Nuri Korkmaz, Ayhan Öztürk, "Bulgaristan Türklerinin Göç Süreci Ve Göçmenlerin Türkiye'deki İskan ve İş Gücüne Dayalı Entegrasyonu", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi* Cilt: 1 Sayı: 3, Ankara 2017, s. 272.

³⁰⁷ *Yeni Sabah*, Sayı no: 4183 (11 Ağustos 1950), s. 1.

*isteyen Türklere seyahat özgürlüğü sağlamak için temsilcisine talimat vermesinin gerekliliği de belirtilmektedir.”*³⁰⁸

Bulgaristan'daki Türkler özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası Bulgar hükümetinin baskıları karşısında 1947 yılında dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye bir dilekçe gönderdiler: *“Burgaz vilayetinin Aydos kazasına mensup Macarlar karyesinde 140 haneden mürekkep olan halk Türkiye'ye hicret etmek istiyorlar. Hicret etmenin sebepleri ise şunlardır: Birincisi, tarlalarımızı koperatsiya (kooperatif) yaptılar, hatta hükümet tarafından bir heyet ayrıldı. Bu işler için bizi de işlemek (çalışmak) için kandırıyorlar. İkincisi, mekteplerimizde diniye ve Kuran okutulmuyor, ilerde dinimizi unutturacaklar. İşte bu zorluklar karşısında kaldık, ne yapacağımızı şaşırdık, sancağımız olan Türkiye'ye hicret etmemizi gözümüze aldık. Kabul etmenizi rica ederiz ... Muhterem İsmet İnönü Hazretleri, bütün İslam halkını kurtaracak ancak sizlersiniz. Var olmanızı ulu Tanrı' dan rica ile gece ve gündüz dua etmekteyiz. İnşallah ulu Tanrı cümle İslamiyet'i Türk sancağına kavuştursun amin. Kolu bükülmez Türk vatandaşlarımıza selamlarımızı sunarız. Bu gözyaşı ile yazdığımız ricalara nazarı dikkatinizi dileriz.”*³⁰⁹ Sistematik baskılar karşısında Bulgaristan'da yaşayan Türkler de 1950 yılında Bulgar hükümetinin aldığı kararlardan daha önce Türkiye'ye dönme taleplerini iletmışlerdi.

Bulgaristan'ın notasına Türkiye'nin verdiği cevapta; Türklere yapılan kötü muameleler onların göç arzularına bir delil teşkil ettiği, göçmenlerin malları hakkındaki ahdi hükümlere riayet olunmadığı, içlerinde siyasi ve içtimai kanaatleri bakımından eleme yapılmasının tabii olduğu, Türkiye'nin göçe mani olmayı hiçbir zaman düşünmediği, ancak 250 bin kişinin üç ayda alınmasının İkamet Sözleşmesi'ne aykırı olduğu, keyfiyetin milletlerarası teşekküllere şikâyet edileceği, göçmenlerin mallarının tasfiyesi hakkında bir ek anlaşmanın müzakeresine Türkiye'nin amade bulunduğu belirtilmiş ve bazı Bulgar iddiaları da reddedilip Bulgar Notasının nezaketsiz edasına işaret olunmuştur. Türkiye, Bulgar Hükümeti'nin bu oldubittisine rağmen, göçe mani olmayacak, ancak çingene grupları ya da muzır kimselerin gönderilmesi hallerinde sınırda bazı tedbirler alacak ve geçici olarak

³⁰⁸ *Cumhuriyet*, Sayı no: 9344 (12 Ağustos 1950), s. 1.

³⁰⁹ Bilal Şimşir, a.g.e. s.215.

sınır kapılarını kapatacaktır. Bulgar Hükümeti'nin bir sene sonra sınırı birdenbire kapatmasına kadar Türkiye'ye 154 bin kadar göçmen gelmiş ve yerleştirilmiş olacaktır.³¹⁰

Bu gelişmeler üzerine Türkiye'ye gelecek olan göçmenlerin durumu ile ilgili olarak Bakanlar Kurulunda aldıkları kararlar özetle şöyledir: Göçmenlerin meslek, sanat ve tarım faaliyetlerini icra edebilecekleri bölgelerde ve iklim şartlarına uygun olarak her ilin kapasitesine göre belirlenen miktarlarda yerleştirilmeleri sağlanacak. Göçmenlerin ilçelere sevk edilmeleri, valiler tarafından bildirilen miktarlara göre planlanacak ve herhangi bir kalabalığa sebep olmadan gerçekleştirilecek. Valiler, il sınırları içinde gerekli tedbirleri hızlı bir şekilde alacaklar ve hükümetin aldığı önlemlerin yanı sıra yerel imkanlardan da faydalanacaklardır. Göçmenlerin bakımı, barınması ve kısa sürede kendi geçimlerini sağlayabilecek hale gelmeleri için il merkezlerinde göçmen komisyonları, ilçe, bucak ve hatta köylerde ise yardım komiteleri oluşturulacak ve il merkezindeki komisyon ve komiteye valiler bizzat başkanlık edecektir.³¹¹

Bu gelişmeler yaşanırken Bulgaristan tarafından bir nota daha verilmiştir. Buna göre Bulgaristan'ın ülkedeki Türk azınlıklara iyi davrandığı, gitmek arzusunda olanların mal ve mülk tasfiyelerinin tam bir serbestlik içinde yürütüldüğü belirtilmiştir. Ayrıca esas Türkiye'nin Hristiyan azınlıklara karşı iyi davranmadığını, Türkiye'deki Rumların göç etmesinin bu durumu ispatladığını ileri sürmüştür. Türkiye, Bulgaristan'ın verdiği bu notaya cevaben, 18 Ekim 1925 Antlaşması'nın Bulgaristan hükümeti tarafından çarpıtılarak yorumlandığını, Antlaşmanın 2. maddesinin kitlesel göçlere değil, doğal göç hallerine uygulanması gerektiğini savunmuştur. Notaya ek olarak gönderdiği muhtırada ise Türk-Rum Ahali Mübadelesinin, Lozan Antlaşması'nın hükümlerine göre yapıldığını ifade etmiştir. Bulgaristan'ın vermiş olduğu son nota Türk basınında büyük infiale neden olmuş, Türkiye'de azınlıkların durumuna dair suçlamalar düşmanca bir hareket olarak görülmüştür. Bu durum üzerine Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 6 Kasım 1950 tarihinde Türk-Bulgar sınırını kapattı ve sorunu uluslararası düzleme taşımak istediğini açıkladı. Bu faaliyetler Bulgaristan'ın sert tutumunun yumuşamasına sebep oldu. Aralık 1950'de yapılan antlaşma sonrası Türkiye sınırı tekrar açtı.³¹² Ancak Bulgaristan tarafından kaçak geçişlerin artması üzerine Türkiye bazı önlemler aldı. Yaşanan durum basına da yansdı: "*Bulgaristan*

³¹⁰ İsmail Soysal, a.g.e. s. 103-104.

³¹¹ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 08-11-1950 Yer bilgisi 124 - 83 - 7.

³¹² Sibel Turan, a.g.m. s. 52-53.

sınırlarımıza vizesiz ve Türk olmayan bazı kişileri sokma girişimleri ardından, hükümet sonunda sınırları kapatma kararı almıştır. Bu önlemin, zorba eylemleri kesin bir şekilde engellemek amacıyla alındığı şüphesizdir.” Dışişleri Bakanı olan Fuat Köprülü konuyla ilgili olarak özetle *“Türk yetkililerden vize almayan kişileri, ne amaçla sokmak istedikleri bilinmeyen ve hukuka aykırı hareketleri önlemek amacıyla alınan geçici bir tedbirdir. 1925 Anlaşmasına tamamen aykırı olarak, Türk olmayanları zorla Türkiye'ye sokmak isteyenler, elbette ki bu girişimlerinde başarılı olamayacaklarını anlayacaklardır. Sınır ilişkileri ancak o zaman doğal şekline dönecektir.”*³¹³ demiştir.

8 Kasım 1951'de Türkiye, Bulgar Hükümetinin sahte vizelerle çingeneleri sınırdan sokmaya çalışmaları nedeniyle sınırı yeniden kapattı. Bulgaristan'da bu olaya bir bildiriyle tepki gösterdi. Bulgaristan Türklerinin 1950'de başlayan göçleri ile yaklaşık 154.000 göçmen anavatanına gelmiş ve özellikle İstanbul civarına yerleştirilmiştir. Türkiye, bu göçmenler için Amerika'dan 30 milyon lira yardım sağlamıştır. Ayrıca meseleyi Birleşmiş Milletler Teşkilatına, Avrupa Konseyine, Dünya Sağlık Teşkilatına aksettirmiş ve bunlardan da bazı yardımlar sağlamıştır.³¹⁴

1950'lilerin başında yaklaşık 155.000 Türk, Türkiye'ye Bulgaristan'dan muhacir olarak gelmiştir. Bulgaristan vermiş olduğu notada ise 250.000 Türk'ün göç için başvurduğunu belirtiyordu. Ancak 111 bin kişi göç edememiştir. Göç edemeyenlerin 58 bini giriş vizesi almasına rağmen göç edememişlerdir. 30 Kasım'da Bulgar yönetimi, göçü yasaklamasının ardından Bulgaristan'da bulunan Türklerin pasaportlarına el koydu. Bulgaristan'da göç mevzusunun dile getirilmesi dahi engellendi. Göçmenlik hakkında konuşmaya teşebbüs edenler cezalandırıldı. Göçmenlik hazırlıkları yapan, üstelik Türkiye'ye seyahat için gereken vizeyi alan Türkler, pasaportlarını Bulgar polisine teslim etmek zorunda bırakıldılar.³¹⁵

Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1950-1951 yıllarında 113.361 kişi göç etmiştir. 113.361 bireyin üzerinden yapılan bir tasnife göre, bu kişilerin %53.4'ü (60.473) erkek, %46.6'sı (52.888) kadındır. Gelen göçmenlerden çalışabilecek durumda olan 52.353 kişi üzerinde yapılan mesleki tasnife göre de bunlardan 36.374'ünün çiftçi (%68.8) geri kalanların

³¹³ Zafer, Sayı no: 524 (09 Ekim1950), s. 1.

³¹⁴ İsmail Soysal, a.g.e. s. 135-136.

³¹⁵ Bilal Şimşir, a.g.e. s.227-228.

zanaatkâr, küçük esnaf ve ticaret erbabı; az bir kısmının da talebe, öğretmen, imam, müftü ve memur olduğu görülmüştür.³¹⁶

Bulgar Hükümeti, Türk göçlerini durdurmak amacıyla Sovyetler Birliği'nde sürgünde yaşayan Türk şair Nazım Hikmet'i kullanmak ister. Nazım Hikmet, Bulgaristan'da Türklerle konuşup onları ikna etmeye çalışmıştır. Halkın şikayetlerini dinleyerek izlenimlerini ve çözüm önerilerini Bulgar yetkililerle paylaşmış, Bulgar yöneticiler de bu doğrultuda bazı adımlar atmışlardır.³¹⁷ Nazım Hikmet'in Bulgaristan'daki faaliyetleri Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından da takip edilmiştir. Türk Dışişleri Bakanlığı'nın, İçişleri Bakanlığı'na gönderdiği yazıda şu ifadeler geçmiştir: “*Sofya Elçiliğimizden vaki bir işarda, Bulgaristan'da bulunduğu sırada Türklerle meskun yerlerde seyahat ederek aleyhimizdeki komünist propagandasına alet olan ve soydaşlarımızı göçten vazgeçmeye teşvik eden Nazım Hikmet'in 3 Ekimde Moskova'ya avdet ettiği bildirilmektedir.*”³¹⁸

Kasım 1952'de Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin Türkiye'deki durumları ile ilgili sorunlar TBMM'de gündem olmayı sürdürüyordu. Dönemin bakanlarından Muammer Alakant, Başbakanlık adına bazı beyanlarda bulundu. Buna göre, 1950 yılının başından 8 Kasım 1951 tarihine kadar olan süre içinde sınırların kapandığı zamana kadar göç eden kişi sayısı 154.393'tür. Ayrıca bu göçmenler için 29.084 evin inşasına başlandığı bunlardan 19.293'ün tamamlandığını, göçmenlere ziraat arazisi, tohumluk ve işletme kredileri verildiği ifade edilmiştir.³¹⁹

1952 yılında Bulgaristan, Türkiye'ye bir kez daha nota vermiştir. Ancak bu kez konu göçmenler değil Türkiye'nin NATO'ya girmesi ile ilgilidir. Bulgar hükümeti, Türkiye'nin NATO'ya girmesinin Bulgaristan için tehlikeler oluşturduğunu, Trakya'daki stratejik yolların yapıldığını, Bulgaristan'a sokulmak üzere, Türkiye'de casuslar yetiştirildiğini, Türkiye'nin bir saldırı üssü haline getirildiğini, bütün bunlardan doğacak sorumluluğun Türkiye'ye ait olacağını ileri sürmüştür. Romanya'da aynı çerçevede Türkiye'ye bir nota vermiştir. Türkiye, 16 Nisan'da Bulgar Hükümeti'ne ve ay sonunda da Romen Hükümeti'ne

³¹⁶ Ali Tanoğlu, “Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketi (1950-1951)”, *İktisat Fakültesi Mecmuası* Cilt: 14 Sayı: 1-4, İstanbul 1952 s. 132.

³¹⁷ Zekeriya Sertel, *Nâzım Hikmet'in Son Yılları*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2001, s. 35—38.

³¹⁸ *Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi*, 1951-11-08 Yer bilgisi 35915 - 141772 – 10.

³¹⁹ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 9, C:17, T: 3, 14.11.1952, s. 137.

verdiği cevaplarda, NATO'nun savunma mahiyetini belirtmiş ve ileri sürülen iddiaları reddetmiştir.³²⁰

Türkiye'de de Bulgaristan'a yönelik casusluk suçlamaları yapılmaktaydı. Özellikle 1952 yılında gazetelerde Bulgaristan tarafından Türkiye'ye gönderilen casus haberlerine rastlamak olağandı. Bunlardan biri de 23 Mayıs 1952 tarihinde yayımlanan Akşam gazetesinde "İki Casus Yakalandı" başlığı geçen haberde: *"İstanbul Emniyet memurları uzun zamandan beri takip ettikleri Yaşar Süner ve Hüseyin Kartal adlarında iki Bulgar casusunu, suçüstü yakalamıştır. Göçmen kisvesi altında memleketimize gelen bu iki Bulgar ajanı haklarında hazırlanan evrakla Garnizon mahkemesine sevk edileceklerdir. Diğer taraftan ele geçirilen vesikaların birkaç Bulgar casusunun daha meydana çıkarıldığı ve bunların da yakalanmalarının gün meselesi olduğu belirtilmektedir."*³²¹ İfadeleri yer almıştır.

1955 yılının Temmuz ayı içerisinde Bulgaristan'ın İstanbul Konsolos Muavini olan Georg Babonof Çolakov, İstanbul'da etkinliklerde bulunan ajan örgütünün lideri iddiasıyla tutuklanmıştır.³²² Gelişme üzerine Bulgar hükümeti Türkiye'ye nota vermiştir. Bu nota gazetelere şöyle yansımıştır: *"Çolakof'un diplomatik masumiyeti vardır ve bu yönden herhangi bir suçla tevkif edilemez, binaenaleyh tahliye edilmelidir."*³²³ Türkiye'nin bu notaya cevabı olumsuz olmuştur. Askeri mahkemeye sevk edilen Çolakof bir süre Türkiye'de hapsedilmiş ve 1964'te serbest kaldığında Bulgarlar da karşılık olarak sekiz Türk'ü, Türkiye'ye iade etmiştir.³²⁴

Mart 1953 yılında SSCB Devlet Başkanı olan Stalin'in ölümü hem bölgede hem de dünyada önemli bir etki uyandırmıştır. Doğu blokunda yer alan birçok ülke Stalin'in ölümü sonrası dış politikalarında değişikliklere gitmiştir. 1953 yılında Sovyetler Birliği, Türkiye'ye yönelik isteklerini geri almıştır. 1954 yılında da Sovyetler Birliği Komünist Partisi 20.

³²⁰ İsmail Soysal, a.g.e. s. 142 – 143.

³²¹ Akşam, Sayı no: 12082 (23 Mayıs 1952), s. 1-2.

³²² Akşam, Sayı no: 13202 (5 Temmuz 1955), s. 1-2.

³²³ Akşam, Sayı no: 13204 (7 Temmuz 1955), s. 2.

³²⁴ Muhsin Ertürk Budak, "Demokrat Parti Dönemi Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1950-1960)", ANASAY, Yıl 2022 Sayı: 21, s. 199.

Kongresi'nde "Barış içinde birlikte yaşama ilkesi" benimseniyordu. Bu gelişme Soğuk Savaş dönemindeki gerginliğin azalmasında etkili oldu.³²⁵

SSCB'de yaşanan bu durum Bulgaristan iç politikasını da etkiledi. 1950'de hem başbakan hem de parti sekreteri vazifesinde bulunan Vulko Chervenkov, Stalinist bir sistemin hayranı olduğu için 1953 yılından sonra Stalinci politikaları zayıflamaya başladı. Moskova'nın direktifleriyle, o da katı kontrol yöntemlerini gevşetmek ve "sosyalist yasallık" konusuna daha fazla vurgu yapmak zorunda kaldı. Ayrıca Chervenkov'un, SSCB örneklerine bir diğer bağlılığı da parti ve devlet vazifelerinin ayrılması oldu. Chervenkov konumuna başbakan olarak devam etmeyi tercih ederken Todor Jivkov da parti sekreterliği görevini üstlendi. Chervenkov'un konumu günden güne zayıfladı. Parti sekreterliği görevini Jivkov'a teslim ettikten sonra, etkisinde önemli ölçüde azalma oldu. Ayrıca SSCB'de devam eden güç mücadelesinde kaybeden Malenkov hizbiyle özdeşleştirildi. Gün Geçtikçe etkinleşen Kruşçev, Stalinist Doğu Avrupa liderlerine yönelik bir soğukluk içerisinde oldu. Ayrıca Kruşçev, Tito ile bir uzlaşma arayışı içerisinde olduğundan, Tito'ya karşı olan belirli isimleri de onaylamama eğiliminde oldu. 1956 yılının Nisan ayında Chervenkov başbakanlıktan istifa etmeye zorlandı.³²⁶

Stalin sonrası Bulgaristan iç politikasında yaşanan değişiklikler dış politikasını da etkiledi. Sovyetler Birliği'nin Türkiye ile yeniden dostluk kurmak girişimlerine benzer şekilde 1956 yılında Bulgaristan da aynı şekilde teşebbüslerde bulunmuştur. Bulgaristan Başbakanı Çervenkov Bulgar Meclisi'nde yapmış olduğu konuşmada Bulgar hükümetinin Türkiye ile münasebetlerini düzeltmek için gayret gösterdiklerini açıklamıştır. Çervenkov iki devlet arasındaki sorunların müzakere ile halledilebileceğini ve bunun Türkiye ve Bulgaristan'ın yararına ve Balkan barışının korunmasına hizmet edeceğini belirtmiştir. Türkiye bu teklife karşı Türk azınlıklarının Bulgaristan'dan sürülmesini hatırlatmış ve bunun iyi komşuluk münasebetlerini yansıtmadığını belirtmiştir. Türkiye'nin görüşüne göre Bulgarlar Türkiye ile olan münasebetlerini düzeltmeyi arzu ediyorlarsa Bulgaristan'daki Türklerin zarara uğramadan, oradaki servetlerini baskı ve korkuya maruz kalmadan, güzellikle tasfiye edip yanlarına alarak Türkiye'ye gelmelerine müsaade etmelidir. Böyle bir

³²⁵ Sibel Turan, "Türkiye'nin Balkanlı Politikası Bağlamında Türkiye-Bulgaristan İlişkilerine. Bir Bakış", *BALTAM Türklük Bilgisi, Balkan Toplulukları Araştırma Merkezi Yayını*, Prizren, Mart 2006, s. 80.

³²⁶ Barbara Jelavich, a.g.e. s.392-393.

tutum Bulgaristan'ın Türkiye ile olan meselelerini gerçekten ve dostça çözümlmek niyetini gösterir şekilde ifade edilmiştir.³²⁷

Bu bağlamda karşılıklı iyi ilişkiler kurulmaya çalışıldığının bir göstergesi olarak da Mart 1956'da Bulgaristan Başbakanı Çervenkov, Türkiye'nin Sofya Büyükelçisi Kasım Kemahlı ile görüşme gerçekleştirmiştir.³²⁸ Bu görüşme sonrasında 1956 ile 1960 yılları arasında basında yer alan casusluk ve tutuklama haberlerinde azalma yaşanmıştır.

3.2. 1960'lı Yıllarda Türk-Bulgar İlişkileri

Stalin sonrası Türkiye ile Bulgaristan arasında olumlu gelişmeler yaşanmasına rağmen Bulgaristan'da yaşayan Türkler için baskılar devam ediyordu. 1959-1960 ders döneminde Türk azınlık okullarının Bulgar okullarıyla birleştirilmesi ve diğer baskı ve zulüm siyaseti sonucunda Türk azınlığın göç etme isteğinde artış yaşanmıştır. 1963 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin Bulgaristan'daki Büyükelçi ve Konsolosluklarına verilmeye başlanan dilekçelerde göç etmek isteyen göçmen sayısı yaklaşık olarak 400.000 kişidir. Bulgarlar ise göç dilekçesi vermek isteyenleri dövüyor, hapis cezalarına çarptırarak göçün konuşulmasını bile yasaklıyordu. Bulgar basınında göç şayiasını yayanların vatan hainleri olduğu ve Bulgar Türklerinin sosyalizmden ayrılmak istemediklerine dair haberler yayınlıyorlardı.³²⁹

1964 Mart ayından sonra Bulgar yetkilileri, oldukça sert tedbirler aldı. Dilekçe sunmak isteyen Türkleri Türkiye temsilciliklerine yaklaştırmadılar. Farklı ve uzun yollarla Türk temsilciliklere yine de göç dilekçeleri verildiyse de bunlar çok büyük sayılara ulaşmadı. Eğer Bulgar makamları Türklerin dilekçe vermesini önlemeseydi, yaklaşık 1 milyon Türk, Türkiye'ye gitmek için müracaat etmiş olacaktı.³³⁰

1960'lı yıllarda SSCB ile ABD arasındaki ilişkilerin yumuşaması, Türkiye ile Bulgaristan ilişkilerini de etkilemiştir. Bu bağlamda Türkiye ile Bulgaristan arasında 10 Ekim 1964 tarihinde *“Her iki ülkenin ortak menfaatlerinin turistik mübadeleler alanında sıkı ve sürekli bir iş birliği kurulmasını kabul ederek, bu işbirliğini mümkün olan ölçüde verimli kılmaya karar vererek; 21 Ağustos - 5 Eylül tarihleri arasında Roma’da toplanmış olan*

³²⁷ Mehmet Gönlübol, a.g.e. s.423-424.

³²⁸ *Ayin Tarihi*, S.266, Mart 1956.

³²⁹ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Balkanların Makûs Talihi Göç*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2001, s.313

³³⁰ Bilal Şimşir, a.g.e. s.268.

*Birleşmiş Milletler Milletlerarası Turizm ve Seyahatler Konferansı tavsiyelerinin ruhuna uyarak mutabakata varmışlardır.”*³³¹

Bulgaristan’da gerçekleşen 1965 yılı nüfus sayımından sonra, buraya yerleşen Bulgaristan Türklerinin, nüfus içindeki oranı %9,5 olarak tespit edilmiştir. Oranın %10 ve daha fazla olmasından endişe eden Bulgar yetkililer burada bulunan Türklerden ulusal şuur ve ulusal bilinci yüksek olan kesimin Türkiye’ye göç etmesine yönelik daha esnek bir tavır göstermeye başlamışlardır.³³²

Bu sürecin yaşanmasındaki etkenlerden biri de 1963-1964 Kıbrıs Buhranı’nın, Johnson Mektubu nedeniyle Türkiye’nin ABD’ye karşı olan güveninin sarsılması olmuştur. Bu olay sonrası, Türkiye, SSCB ile olan ilişkilerini düzeltmek için harekete geçmiştir. Türk Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, 30 Ekim - 6 Kasım 1964 tarihlerinde Moskova’ya ziyaret etmiştir. Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler 1964 yılından itibaren ciddi bir soğukluk içine girerken, 1964 yılının sonundan itibaren Türkiye ile SSCB ilişkileri giderek yükselen bir şekilde ilerleme göstermiştir. Türkiye’nin Moskova ziyareti sonrası Sovyetler Birliği Yüksek Şura Başkanı Podgorny başkanlığındaki bir Sovyet parlamento heyeti 4-13 Ocak 1965’te Türkiye’yi ziyaret etmiştir.³³³

Süleyman Demirel(’in) Başbakan olarak yaptığı 3.11.1965 tarihli meclis konuşmasında SSCB ve Balkan devletleri ile alakalı olarak şöyle demiştir:

“İstiklale ve ülke, bütünlüğüne saygı, hak, eşitliği ve âdemi müdahale ilkeleri çerçevesinde, komşu ülkelerle, iyi geçinmek, işbirliğini geliştirmek, bölgemizde, gerginliğe ve ihtilâflara yol açacak durumları önlemek dış siyasetimizde önem atfettiğimiz umdelerdir. Bu prensipler dairesinde komşusu Sovyetler Birliği ile iyi komşuluk münasebetleri idame ettirmek arzusunu Türkiye daima beslemiştir. Bu itibarla, iki memleket arasındaki münasebetlerdeki müspet gelişmeyi memnuniyetle kaydediyoruz. Biz, bu esaslar çerçevesinde Sovyetler Birliği ile iyi komşuluk münasebetlerinin idamesine ve gelişmesine ehemmiyet atfediyoruz ve buna gayret edeceğiz. Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında iyi komşuluk zihniyeti içinde münasebetlerin devamlı surette gelişmesi Türkiye’nin ve Sovyetler Birliğinin menfaatlerine uygun olacağı gibi, bölgemizin ve dünya barışının tarsinini kolaylaştıracaktır. Balkan

³³¹ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 31-12-1964. Yer bilgisi 182 - 81 - 12.

³³² Nuri Korkmaz, a.g.e. s.275.

³³³ Fahir Armaoğlu, a.g.e. s. 412-416.

memleketleri ile münasebetlerimizde, memnuniyetimizi mucip olacak bir tarzda müspet gelişmeler kaydedilmiştir. Önümüzdeki senelerde bu münasebetlerin daha da gelişmesi, itina edeceğimiz bir husus olacaktır.”³³⁴

Bulgaristan’la Türkiye’nin ilişkileri, Türkiye’nin SSCB ile münasebetlerine bağlıydı. Türkiye, SSCB ile ilişkisini geliştirdikten sonra, Türkiye’nin Bulgar yönetimiyle de ilişkileri olumlu şekilde ilerlemiştir. 1966 senesinde Bulgaristan Hariciye Vekili İvan Başev’in Ankara’ya gerçekleştirdiği ziyaret, muhacirlerin meselelerinin halledilmesinde mühim bir etken olmuştur.³³⁵

İvan Başev’in ziyaretinin basına yansımaları şu şekilde olmuştur: *Hükümetin davetlisi olarak Ankara’ya gelen Bulgaristan Dışişleri Bakanı Başev, gazetecilerin soruları üzerine “İki ülke arasında devamlı bir sınır antlaşmasının imzalanmasının çok muhtemel olduğunu, Ankara görüşmeleri sırasında, parçalanmış Türk ailelerinin durumlarının da konuşulacağını” söylemiştir.*³³⁶

Bu gelişmenin ardından Türkiye’nin iade-i ziyareti 27-31 Mayıs’ta gerçekleştirilmiştir. Görüşme ile ilgili olarak: *“Bulgaristan Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanının vaki daveti üzerine 27-31 Mayıs 1967 tarihleri arasında Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil tarafından yapılan resmi ziyarete delege olarak Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreter Yardımcısı İlter Türkmen’in katılmasının kabulü kararlaştırılmıştır.”*³³⁷ ifadeleri kullanılmıştır. Aynı şekilde İvan Başev’in Ankara ziyaretinde bahsettiği hudut işleri için de *“Hükümetimizle Bulgaristan Halk Cumhuriyeti arasında hudut olay ve uyuşmazlıklarının halli ve hudut işlerinin bakımı ve onarımı hakkında anlaşma veya antlaşmalar akdetmek ve hudutla ilgili diğer meseleleri müzakere etmek üzere Sofya’da yapılacak görüşmelere Hükümetimizi temsilen Sofya Büyükelçimiz Nejat Ertüzün başkanlığında bir heyetin görevlendirilmesi kararı alınmıştır.”*³³⁸denilmiştir. Türkiye ve Bulgaristan arasında gerçekleşen karşılıklı ziyaretler ve meselelerin diplomatik yollarla, yapıcı bir dil kullanılarak çözülmeye çalışılması iki ülke arasındaki gerginliğin azalmasına örnek olarak gösterilebilir.

³³⁴ T.B.M.M Tutanak Dergisi, Dönemi 2, C:31, T: 5, 03.11.1965, s. 37.

³³⁵ Ayşegül İnginarlı Kemaloğlu, *Bulgaristan’dan Türk Göçü (1985-1989)* ASAM Yayınları, Ankara 2012, s. 29-30.

³³⁶ *Cumhuriyet*, Sayı no: 15103 (17 Ağustos 1966), s. 1.

³³⁷ *Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi*, 20-06-1967. Yer bilgisi 207 - 43 - 20.

³³⁸ *Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi*, 30-05-1967. Yer bilgisi 207 - 38 - 4.

Taraflar arasında ortaya çıkan olumlu havanın bir diğer yansıması da Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç eden Türklerin yakın akrabalarının Bulgaristan'da kalması nedeniyle ailelerin parçalanması sorununun çözülmesi olmuştur. Konuyla ilgili olarak Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık tarafından 9 Aralık 1967'de “ *Bulgaristan'dan yurdumuza göç etmiş bulunan soydaşlarımızın yakın akrabalarının da Türkiye'ye gelmelerini sağlamak amacıyla Bulgar Hükümetiyle yapılacak müzakereler sonucunda düzenlenecek anlaşmayı hükümetimiz adına imzalaması hususunda Dışişleri Bakanlığı'nın yetkili kılınması kararlaştırılmıştır.*”³³⁹ Açıklaması yapılmıştır.

20-26 Mart 1968'te, Bulgaristan Başbakanı olan Todor Jivkof, Dışişleri Bakanı İvan Başev ile birlikte Türkiye'yi ziyaret etti. Türkiye ve Bulgaristan Hariciye Vekilleri, 22 Mart 1968'te, sınırlı göç anlaşması yaptılar. Bu imza dolayısıyla pozitif beyanlar verildi. Başbakan Süleyman Demirel, Jivkof'a yönelik özetle, “ *... arasında güçlü bir bağ olduğuna inandığımız Bulgaristan'daki soydaşlarımızın bazıları için aile birleşmesini mümkün kılacak insani bir hedefle Türkiye'ye göçlerine izin veren bir anlaşma da Dışişleri Bakanlarımız tarafından ziyaretiniz sırasında imzalanacaktır.*” dedi. Jivkof ise karşılık olarak özetle, “*Bu ziyaret, iki ülke arasındaki dostluğu ve daha güçlü bir işbirliğini hızlandırma arzusunun bir ifadesidir. Bu ortak isteğin bir ifadesi olarak, Türk kökenli Bulgar vatandaşlarının Türkiye'ye göçüyle ilgili anlaşmanın Dışişleri Bakanları tarafından imzalanması, daha önce 1952 yılında Türkiye'ye göç etmiş olan akrabaları bulunan kişilerin durumunu da içerecektir*” dedi. Anlaşmanın imzalanması üzerine, Türkiye Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil “*Bu anlaşma, dostluk köprüsünün kurulmasını sağlayacak ve göçmenler aracılığıyla olumlu gelişmelere işaret edecektir.*” dedi. Bulgaristan Dışişleri Bakanı Başev de bu anlaşmanın olumlu gelişmelerin güzel bir göstergesi olduğunu ifade etti.³⁴⁰

3.3. 1970'li Yıllarda Türk-Bulgar İlişkileri

Türkiye ile Bulgaristan arasında yapılan göç anlaşması sonrasında 1970'in ilk yarısına kadar, göçler olumlu bir şekilde ilerlemiştir. Türkiye, kendi açısından önemli ekonomik sorumluluklara girmiştir. Bulgaristan'dan göç eden kişilerin Türkiye'de olan akrabaları da bu kişilerin geçinmesine katkı sağlamıştır. 1970'in ikinci yarısında yaşanan

³³⁹ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 09-12-1967 Yer bilgisi 213 - 85 – 17.

³⁴⁰ Bilal Şimşir, a.g.e, s. 384, Cumhuriyet, Sayı no: 15677 (23 Ağustos 1968), s. 1.

ekonomik sıkıntılar Türkiye'nin daha fazla göçmen almasına engel olmuştur. Ayrıca Türkiye imza attığı 1951 tarihli BM Mülteciler Sözleşmesi sebebiyle, Türk asıllı mültecilerin finansmanını üstlenmeyi sürdürmüştür. Ekonomi alanında sorunların başlaması ve Türkiye'ye göç eden Türklerin miktarında azalmalar olması Bulgaristan'ı harekete geçirmiştir. Bunun nedeni de anlaşmanın 1978 yılına kadar geçerli olmasından dolayı geriye kalan zamanda çok az Türk'ün göç edebileceğinin düşünülmesidir. Bulgaristan yönetimi Türkiye'yi vize işlemlerinin daha erken neticelendirilmesi için tedbirler alması doğrultusunda sık sık uyarılmıştır. Türkiye ise Bulgaristan'ın söylemlerine cevaben Bulgar hükümetinin göç anlaşmasının bitmesinden sonra da kitlesel olarak yapılacak göçe sıcak baktığını ifade etmiştir. 10 yıllık bir zaman diliminde yaklaşık olarak 130.000 kişi Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiştir. Bulgar kamuoyu bu sayıyı 1980'lerde yayınlanmıştır. Bu durumun sebebi ise Türkiye ile gerçekleşen Türklerin isimlerinin değiştirilmesi doğrultusundaki tartışmalar olmuştur.³⁴¹

Türkiye ile Bulgaristan arasında yapılan bu antlaşma ile ilgili eleştiriler de getirilmiştir. Parçalanmış aileleri birleştirmeyi amaçlayan antlaşma, gerçekte bu amacından oldukça uzaktı. Göçün sınırlı kalması, evli insanların dahi göç dışında tutulması Bulgarların ayak diremesinden kaynaklanıyordu. Bulgaristan, iş gücü kaybıyla karşı karşıya olacaktı, çünkü birçok kişi göç edecekti. Büyük bir göç dalgası, Bulgar ekonomisine zarar verebilirdi, çünkü bazı sektörler olumsuz etkilenebilirdi. Bilhassa tarım sektörü büyük krizler yaşayabilirdi. Bundan dolayı Bulgaristan, göçün kısıtlanması için çaba sarf etmişti. Türkiye'nin bu konuda sorunu yoktu. Gelecek olan göçmenler, Türkiye'deki akrabalarının sorumluluğu altında olacaktı. Bunun sonucunda, göçmenlerin sayısının az veya çok olması, Türk hükümetini pek etkilemiyor veya endişelendirmiyordu. Türkiye göçmenleri kabul ediyor, ancak Bulgaristan fazla göçmen göndermiyordu.³⁴²

1968'de yapılan göç antlaşması sonrasında Türkiye ile Bulgaristan ilişkilerinin ilerletilmesi için ortam hazırlanmıştır. Türkiye ile Bulgaristan arasındaki 1968 Göç Antlaşması sonrasında iki ülke arasında sağlık, ticaret, ekonomi ve turizm gibi alanlarda antlaşmalar yapılmıştır.

³⁴¹ Nuri Ali Tahir, "Bulgar Komünist Partisi Ve Bulgaristan'daki Türklere Yönelik Asimilasyon Politikası", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8 Sayı: 41, Aralık 2015, s.582-583.

³⁴² Bilal Şimşir, a.g.e. s. 324.

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkiler bu dönemde teknik bakanlıklar seviyesinde devam etmiştir. Başbakan Süleyman Demirel 5-9 Ekim 1970'te Bulgaristan'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretin ardından yayınlanan ortak bildiride, daha önceki ortak bildirilerde yer alan görüşler tekrar edilmiştir.³⁴³

Türkiye ile Bulgaristan arasında ulaşım ve ticaret yolları üzerinde birbirlerine olan ihtiyaçları oldukça önemliydi. Bulgaristan'ın deniz yolu ile İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını geçme zorunluluğu varken Türkiye'nin de gerek Balkanlar gerekse de Avrupa'ya Bulgaristan üzerinden ulaşım sağlama ve buna bağlı olarak da ithalat ve ihracatını artırma düşüncesi vardır. 1975 ile 1984 arasında yaşanan süreçte iki ülke arasındaki ilişkiler ekonomik olarak hareketlilik göstermiştir.³⁴⁴

1975'te Türkiye ve Bulgaristan liderlerinin görüşmeler gerçekleştirdiği bir yıl olmuştur. Temmuz ayında Trakya'da Demirel ve Todor Jivkov bir araya gelmişler ve eylül ayında da Varna'da Türk-Bulgar Ortak Ekonomik Komitesi'nin ilk toplantısını gerçekleştirmişlerdir. İki ülke arasında ticaret hacmi beş misli yükselmiştir. 1975 Ağustos ayında Jivkov ve Demirel Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Konferansı'nda buluştuklarında ilişkilerin sıkılaştırılması hususu üzerinde durmuşlardır. 1978 yılında iki ülke arasında Geniş Kapsamlı İş Birliği Belgesi üzerinde mutabık kalınmıştır.³⁴⁵

Türkiye ile Bulgaristan hükümetleri arasında bunlar yaşanırken Bulgaristan iç siyasetinde özellikle 1970'li yıllarda azınlıklara yönelik oldukça sert bir siyaset takip etmekteydi. Bulgaristan'da kabul edilen 1971 tarihli yeni anayasa zaten çok iyi olmayan azınlık haklarını kısıtlamaya devam etti. Birleştirilmiş Bulgar Sosyalist Milleti denilen bir politik söylem ortaya atıldı. Bu siyasetin Bulgaristan'daki Türklere karşı uygulanmasına eğitim alanında başlanmıştır. 1974'te okullarda Türkçe derslerinin Türk çocukları için zorunlu olma uygulamasına son verilmiştir. Başlangıçta yeterli istek olması durumunda Türk çocuklarına Türkçe derslerinin verileceği vaat edilse de istenilen sayının oluşmadığı nedeniyle bu dersler verilmemiştir. Bunun dışında az sayıda olan Türkçe gazetelerde de Bulgarca yazıların sayısı artmıştır. Buradaki esas amaç Türk dilinde yayınlanan en son

³⁴³ Mehmet Gönübol, a.g.e. s.530.

³⁴⁴ Pars Tuğlacı, a.g.e. s.135.

³⁴⁵ Sibel Turan, a.g.e. s. 81-82.

gazete olan Yeni Işık gazetesini de Bulgarlaştırarak uygulamadan Türkçeyi tamamıyla yok etmektir.³⁴⁶

3.4. 1980 ve 1990'lı Yıllarda Türk-Bulgar İlişkileri

1980'lere gelindiğinde Bulgar yönetimi tarafından Türklere yönelik asimilasyon politikaları ortaya çıkmıştır. Bulgar hükümetince çıkarılan bir yasayla Türklerin nüfus kütüklerinin millet bölümünün boş bırakılması sağlanmıştır. Bulgaristan'da bir süre önce Pomaklara uygulanan isim değişikliğine 1984 yılında Türklerin de dâhil edileceği kararı alınmıştır. Ayrıca kamuya açık olan alanlarda Türkçe konuşmak yasaklanırken, Türkçe konuşan şahıslara 5 Leva para cezası kesilmiştir. 1985 yılında ise dükkanlarda Türkçe konuşmak menedilmiş, ayrıca ismini değiştirdiğini gösteren belgeyi beraberinde bulundurmayan bireyler işlerini kaybetmişlerdir. Türk adlarıyla alınan önceki pasaportlar ve kimlikler geçersiz olmuş, Aralık 1984 ile Şubat 1985 arasında yaklaşık 1 milyon Türk'ün adları, Bulgar isimleriyle değiştirilmiştir.³⁴⁷

Bulgaristan'ın isim değiştirme politikası Bulgaristan Prensliği'nin kurulmasından sonra 1903'te şehir, köy, vadi gibi yerlerin isimlerini değiştirmek suretiyle başlamıştır. Bulgaristan İçişleri Bakanlığı, 1934'te almış olduğu hüküm ile 1600 civarında dış menşeli alan adını Bulgar adlarıyla değiştirmiştir.³⁴⁸

Balkan Savaşları sırasında, 1937 - 1942 yıllarında Müslüman Pomakların ve Müslüman Romanların isimleri değiştirildi. 1944 yılında Bulgaristan'da komünist yönetim iktidara gelince azınlık haklarının korunmasına dair güvenceler verdiler. Komünist Parti yöneticileri, azınlıkların komünist ideolojiyle birlikte çalışanların sınıfsal kazanımları ile milli kimliklerini bir süre sonra hatırlamayacaklarını, ulusal kimliklerini bırakarak sosyalist Bulgar kimliklerini benimseyeceklerini düşünüyorlardı. Ancak Bulgaristan'daki Müslüman Romanlar, Tatarlar ve Pomaklar kendilerini Türk olarak tanımlıyordu. Bu durum karşısında Bulgar yöneticiler homojen bir ulus meydana getirmek için daha etkili kararlar alınması konusunda anlaştılar. 1956'da azınlıklar hakları ile ilgili bazı kısıtlamalara gidilmesi ve en büyük azınlık olan Müslümanların isimlerinin Bulgar isimleri ile değiştirilmesi kararı alındı.

³⁴⁶ Rengin Yavuz, "Bulgar Milliyetçiliği ve Bulgaristan Türkleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1 Sayı: 2, Temmuz 2019, s. 226.

³⁴⁷ Rengin Yavuz, a.g.m. s. 227.

³⁴⁸ Hasan Demirhan, Bulgaristan Türklerine Uygulanan Zorla İsim Değiştirme Kampanyası ve Türk Basını (Aralık 1984-Mart 1985), *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 17, 2019, s. 254.

Bu çerçevede atılacak adımlarda asimilasyon kelimesi asla kullanılmayacak; bu kavram yerine etnik birleştirme, Bulgar Romanlarının, Türklerin ve diğerlerinin sosyalist hayata entegrasyonu, sınıf bilinci, parti, halkın uluslararası ve milli bilincinin yükseltilmesi gibi ifadeler kullanılacaktı. 1958 - 1959 ders yılı ile Türk ve Bulgar okullarının birleştirilmesi ve eğitimin Bulgarca yapılması kararlaştırıldı. Tüm eğitim kurumlarında Türkçe ders saatleri azaltılarak 1974 yılında ülkede Türkçe eğitim tamamen kaldırıldı. Müslümanlara yönelik dini baskılar başladı. Kuran kursları kapatılırken geleneksel Türk kılık kıyafetlerini giymek, Ramazan ayında oruç tutma ve çocukların sünnet ettirilmesi yasaklandı.³⁴⁹

1965'te Müslüman Romanların isimleri, Bulgar isimleri ile değiştirildi. 1971-1974 yıllarında yaklaşık 220.000 Müslüman Pomak'ın ismi zorla değiştirildi. 1980 yılında Komünist Partinin merkez komitesinin hazırladığı raporda bilimsel ve ideolojik çalışmalar ile Türklerin, Türklük bilincini sarsarak Bulgar bilincini benimsetmek gerektiği ifade edilmiştir. Bulgaristan'da komünist yöneticiler 1984'te Bulgaristan'da karışık aile olarak niteledikleri evli Türk-Bulgar çiftler ve Pomaklarla akrabalık bağı olan kişilerin isimlerini değiştirmekle işe başlamışlardır. Aralık 1984-14 Ocak 1985 döneminde Türklerin yaşadığı Rodop bölgesinde isimler değiştirildi. Bulgaristan'daki Türkler, zorla gerçekleştirilen isim değiştirme baskısına karşı bazı bölgelerde direniş gösterdi. Bulgar askeri ve polis birimleri, göstericilere karşı son derece sert müdahalede bulundu. Bu olaylar sırasında ölü ve yaralılar oldu. Gösterileri organize edenler, Bulgaristan'daki toplama kamplarına ve cezaevlerine gönderilerek ciddi hakaretlere ve işkencelere maruz bırakıldı.³⁵⁰

Bulgaristan'da bu gelişmeler yaşanırken TBMM'de 22 Mayıs 1985'te yapılan oturumda İstanbul Milletvekili İbrahim Ural'ın konu ile ilgili olarak özetle, *"Bulgaristan'da Türklere yönelik baskıların son bulması ve Türkiye ile Bulgaristan arasında diyalog ile bir çözüm bulunması için Türk Hükümeti çabalarını sürdürmektedir. Ancak Bulgaristan bugüne kadar olumlu bir yanıt vermemiştir. Türkiye, Bulgaristan'da yaşanan baskılara göz yumamaz. İki ülke arasında normal ve karşılıklı güvene dayalı iyi komşuluk ilişkileri sürdürülemez. Türkiye'nin çabaları uluslararası düzeyde de destek görmektedir. Dost ve kardeş İslam ülkeleri, uluslararası kuruluşlar ve Avrupa Konseyi Parlamenterler Asamblesi olayları kınamış ve Bulgaristan'ın politikasını eleştirmiştir. Uluslararası kamuoyu,*

³⁴⁹ Hasan Demirhan, a.g.m. s. 255.

³⁵⁰ Hasan Demirhan, a.g.m. s. 256 - 262.

Bulgaristan'ın insan hakları ihlalleriyle ilgili gerçekleri daha iyi anlamaktadır. Türkiye, Bulgaristan'daki Türklere olan ilgisini sürdürecektir ve çabalarını artıracaktır. Bu kararlı tutumdan kimse şüphe duymamalıdır”³⁵¹ demiştir.

1985 yılının başında, Türk kamuoyu Bulgaristan'da Türklere zorla yapılan isim değiştirme kampanyasından haberdar oldu. Türk hükümeti bu dönemde dikkatli bir şekilde hareket etti ve sorunları Bulgaristan ile görüşerek çözmek istedi. Ancak Bulgaristan'ın uzlaşmaz tutumu karşısında Türkiye'nin tavrı sertleşti ve Bulgaristan Türklerinin haklarını uluslararası platformlarda savunmak için Türkiye çok çabaladı.³⁵²

1986 yılında iki ülke arasında ilişkilerin gerilmesine neden olan bir başka olay meydana geldi. 23 Ocak 1967 tarihinde Bulgaristan – Kırcaali doğumlu halterci Naim Süleymanoğlu 1986 yılının Aralık ayında Melbourne’de düzenlenen Dünya Halter Şampiyonası sırasında Türk büyükelçiliğine sığınmış ve Türkiye’ye iltica etmiştir. Yaşanan bu olaya Bulgar yönetimi büyük tepki göstermiştir. Naim Süleymanoğlu, Avustralya’da resmi makamların huzurunda Bulgaristan’da Türk azınlığa yapılan baskılara tepki göstermek için iltica ettiğini açıklamıştır. Bulgar heyetinden Hristo Meranzov ise Süleymanoğlu’nun bu sözlerini yalanlayarak sporcularının Türkler tarafından kaçırıldığını iddia etmiştir.³⁵³ Konuyla ilgili olarak Naim Süleymanoğlu’nun basına verdiği demeç Bulgaristan’da yaşayan Türklerin durumunu anlamak açısından da son derece önemlidir. Naim Süleymanoğlu “ *Türkiye’ye kavuşacağım için çok mutluyum. Bulgaristan’da Türkçe konuşmak yoktu. Camilerimizi kapattılar. Daha çok şeyler yaptılar. Her an kaçmayı, baskılardan kurtulmayı düşündüm.*”³⁵⁴

3.4.1. Belene Toplama Kampı

1980-1989 yıllarındaki Bulgaristan’ın asimilasyon siyasetine karşı direnen yüzlerce Türk tutuklanmış, işkenceye maruz kalmış sürgün ve hapis cezalarına uğramıştır. Hapishanelerin kapasitesi yetmediğinden 1984 sonrasında yüzlerce Türk yargılama dahi olmadan Belene’de bulunan toplama kampına gönderilmiştir.³⁵⁵

³⁵¹ T.B.M.M Tutanak Dergisi, Dönem 17, C: 16, 22.05.1985, s. 468-469.

³⁵² Hasan Demirhan, a.g.m. s. 271.

³⁵³ Cumhuriyet, 12 Aralık 1986, s. 1-8.

³⁵⁴ Hürriyet, 13 Aralık 1986, s. 1.

³⁵⁵ Rengin Yavuz, a.g.m. s. 228.

Belene Kampı, Bulgar hükümetinin politikalarına karşı çıkanların tutulduğu bir toplama kampıdır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Bulgaristan'daki hükümete muhalefet edenler tarafından kullanılan bir ada olan Belene Adası'ndan adını almıştır.³⁵⁶

Komünist Parti'ye karşı çıkanların çoğunun idam edilmeden önce kampa götürülmesi veya kampta işkencelerle öldürülmesiyle birlikte, 1950'lerin sonlarında Komünist Parti'ye karşı etkili bir direniş kalmamış, bu nedenle Belene Kampı 1959 yılında kapatılmıştır.³⁵⁷

1985'te asimilasyon siyasetine muhalefet eden Türkler için Belene Kampı tekrar faaliyete geçirilmiştir. Belene Toplama Kampı şehir ve köylerde yapılan baskı ve şiddetin işkence ayağı olarak görev yapıyordu. Belene Kampı'ndaki mahkumlar 1986 yılı sonrasında kamptan çıkarılsa da büyük bir bölümü Bobov Dol Toplama Kampı'na, bir kısmı ev hapsine, bir kısmı da sürgüne gönderilmiştir. Bir kısmı da mayıs ve haziran aylarında sınır dışı edilmiştir. 1989 yılında Bulgaristan'da sosyalist idarenin sona ermesiyle Dirjaveni Vestniki (Bulgar Resmi Gazetesi), 1 Haziran 1990 tarihli sayısında 1985-86 döneminde toplama kampında kalan 517 kişinin adlarını yayınlamıştır.³⁵⁸

3.4.2. 1989 Bulgaristan Türklerinin Büyük Göçü

Bulgar hükümeti 1984 yılında Türk azınlıklara karşı asimilasyon çalışmaları başlatmışlardır. Türklerin hükümetin politikalarına karşı gösterdikleri tepkiler zamanla artmış ve 1989 yılında daha önce yerel düzeyde yaptıkları gösterileri çok daha kalabalık mitinglerle yapmaya başlamışlardır. 1989 yılının Şubat ayında 50 bin kişinin katılımıyla Şumnu'da çok büyük bir miting düzenlenmiştir. Mitinglerde öne çıkan temel konu Türklerin azınlık haklarının iadesi olmuştur. Türklerin düzenledikleri mitinglerde toprak talepleri veya Bulgaristan'ın parçalanmasına dair bir ifadeleri olmamıştır. Mitinglerde Bulgar hükümetini ve Bulgar halkını rencide edici ifadeler kullanılmamıştır.³⁵⁹

1980'lerin sonunda Bulgar hükümetinin ülkedeki yabancı basın üzerindeki baskı ve denetimleri kalkınca ülkede yaşananlar tarafsız bir şekilde dünyada öğrenildi. Ülkedeki

³⁵⁶ Göksu Duygu, "1989 Bulgaristan Türklerinin Göçü ve Bu Göçün Trakya Bölgesine Olan Etkileri", *Journal of International Relations and Political Science Studies*, (2), 2021, s. 69.

³⁵⁷ Serdar Çakmak, "1989 Bulgaristan Zorunlu Göçünün Nedenleri ve Sonuçları: Belene Kampı", *International Academic Social Resources Journal*, Cilt 7 Sayı 39, 2022, s. 788.

³⁵⁸ Rengin Yavuz, a.g.m. s. 228.

³⁵⁹ Kemal H. Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, çev. Recep Boztemur, İmge Kitabevi, Ankara 2004, s. 352.

azınlıkların hükümetin uyguladığı asimilasyon politikalarına karşı düzenlediği mitingler ve açlık grevleri dünyada yankı uyandırmış tepkilere neden olmuştur.

1984-1989 döneminde gerçekleşen baskı ve zulmün ardından, 6 Haziran 1989'da Türklerin büyük göçü başlamıştır. Bu göçün en önemli nedenlerinden biri sayıları gitgide artan Türk nüfusunun bir milyon gibi ciddi bir sayıya yükseleceği yönündeki Bulgar korkularıydı. Sovyetler Birliği döneminde sayıları bir milyonu bulan azınlıkların özerklik kazanma hakları olduğunun farkında olan Jivkov yönetimi, önleyici siyasetlerle bu meseleyi çözme yoluna gitmiştir. Türklere yönelik uyguladıkları baskı siyaseti hususunda Bulgar yöneticilerin bir başka endişesi de Kıbrıs'ta meydana gelen olayların benzerinin Bulgaristan'da da yaşanmasıydı. 1967-1974 yıllarında Kıbrıs'ta iktidarda olan cunta yönetimin baskı politikaları neticesinde Türk ordusu, Kıbrıs Barış Harekatı ile çıkarma yaparak yaşanan zulme son vermişti. Bu durum 1974'ten 1990'lara kadar Jivkov yönetimini rahatsız etmiş, komünist idarenin tedirgin olması zorunlu göçün temel sebeplerinden birisi olmuştur.³⁶⁰

1988 yılında yapılan Bulgaristan politbüro toplantısında Jivkov, 100 bin ile 500 bin arasındaki Türkün Bulgaristan'dan göç etmesinde ülkenin geleceği açısından oldukça yararlı olacağını dile getirmiştir. Soya dönüş sürecinde Bulgar yönetiminin istediklerini elde edememeleri nedeniyle Jivkov'un düşünceleri farklı siyasiler tarafından da desteklenmiştir. Bulgar yöneticilere göre ülkede 1 milyon 600 bin Müslüman bulunmakta ve bunlar ülke nüfusunun %18'ini meydana getirmektedir dolayısıyla Türklerin bir bölümünün göç etmesinin ülkeye yararı olacaktır. Bu düşünceyle Bulgar yönetimi etnik meselelerle baş edemeyeceğini görünce strateji değiştirdi. Bulgaristan'da Türk olduğunu inkar eden Bulgar yönetimi Türkiye ile bu konu hakkında resmi bir göç antlaşması yapamazdı. Bu yüzden göçlerin üstü kapalı bir şekilde gerçekleşmesi gerekiyordu. Bu sayede Bulgar hükümeti ileride tazminat ödeme ve mal varlığı davalarından kaçınmış olacaktı. Bulgar yöneticilere göre ülkedeki Türkler Türkiye'ye göçmen değil de Turist olarak giderse tüm sorunlar çözülecekti. Bulgar Meclisi 9 Mayıs 1989 tarihinde yurtdışı pasaportları ile ilgili bir kanun çıkardı. Kanuna göre her Bulgar vatandaşına yurt dışı çıkış izni veriliyordu. Bu sayede isteyen herkes dilediği ülkeye gidebilecekti. Kanun eylül ayında uygulanacaktı ancak hükümet "Türk vatandaşlarının yararına" haziran ayından itibaren Türklerin ülkeden çıkmalarına izin

³⁶⁰ Serdar Çakmak, a.g.m. s. 789.

vermiştir. Bulgar yönetimi Türklerden “kurtulmak” için eylül ayına kadar beklemek istemiyordu.³⁶¹

29 Mayıs 1989'da Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov'un televizyonda yaptığı konuşmada, "Türkiye, Bulgaristan'dan ayrılmak isteyen Türklere kapılarını açsın" çağrısına Türkiye Başbakanı Turgut Özal tarafından "Bizim sınırlarımız herkese açık" yanıtı verildi ve bu nedenle kitlesel göç Türkiye'ye doğru yönlendirildi. Bu açıklamanın ardından sadece 24 saat içinde yaklaşık 400 Türk, Kırklareli Dereköy sınır kapısına sevk edildi. İki hafta içinde ise 2.500'den fazla Türk tehcir edildi.³⁶² Jivkov, Türkiye'nin Türklerin göç etmesine karşı muhalefet edeceğini düşünüyordu ancak bu konuda yanıldı.

Türkiye'nin günde 1.000 adet vize sınırlaması getirmiş olması karışıklıkların çıkmasını engellemiştir. Eğer vize uygulaması yapılmıyaydı Bulgaristan'da yaşayan Türklerin belki de tamamı aynı anda Türkiye'ye göç edebilirdi.

6 Haziran 1989 tarihinden itibaren genellikle Kapıkule'den giriş yapan Türkler Edirne'de kurulan çadır kentlere yerleştirilmiştir. Bulgaristan'daki Türk azınlıklardan bazıları bir yakınına Bulgaristan'da bırakmak zorunda kalmış; kimisi evini, eşyalarını değerinden daha aşağı fiyatlara Bulgarlara satarak ülkeyi terk etmiş, bazı Türkler ise hiçbir eşyasını yanına alamadan kaçmak zorunda kalmıştır. 6 Haziran 1989'dan 21 Ağustos 1989'a kadar 310 bine yakın Türk, Türkiye'ye giriş yapmış, Ağustos sonunda sınır kapılarının kapanmasıyla birlikte yalnızca vizeli geçişlere izin verilmeye başlanmıştır. Ağustos 1989 yılından Temmuz 1990'a kadar 40 bin kişi daha Türkiye'ye gelmiş, böylece Bulgaristan'dan göç eden Türklerin toplam sayısı 350 bin olmuştur.³⁶³

Bulgaristan'dan göç eden Türklerin karşılaştığı en büyük zorluklardan biri iş bulma konusunda olmuştur. Hükümetin bu hususta aldığı önlemlerin başında göç edenlerin eğitilmesi olmuştur. Böylece Türkçe ile ilgili sorunlar da ortadan kalkacağı düşünülmüştür. Hükümet kalifiye olan göçmenlerin fabrikalarda istihdam edilmesini sağlamıştır. Bulgaristan'dan gelen Türkler için yapılanlardan biri de kamuya işçi ve memur alırken sadece göçmenleri kapsayacak şekilde “Türk vatandaşı olma şartının” aranmaması

³⁶¹ Emin Atasoy , "Siyasi Coğrafya Işığında Bulgaristan Türklerinin 1989 Yılındaki Zorunlu Göçü", *Coğrafya Dergisi*, Sayı 21, Aralık 2011, s. 6-7.

³⁶² Ali Osman Gündüz, “Bulgaristan’dan Türkiye’ye Türk Göçü (1989 Örneği)”, *Kırklareli Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi*, Kasım 2013, s. 4.

³⁶³ Serdar Çakmak, a.g.m. s. 789.

olmuştur. Yalnız hükümet değil özel sektörde konuya karşı duyarlılık göstermiştir. Örneğin Türkiye Gıda Sanayi İşverenler Sendikası Yönetim Kurulu ve Ankara Siteler Mobilya esnafı gibi kuruluşlar işyerlerinde açık olan pozisyonlara göçmen işçilerin alınacağını bildirmişlerdir.³⁶⁴

Türkiye'ye yapılan 1989 göçü 2. Dünya Savaşı sonrası iki komşu ülke arasında barış döneminde gerçekleşen en kapsamlı kitlesel göçtür. Bulgaristan Türklerinin göçe zorlanmalarının nedenleri ve sonuçları oldukça karmaşıktır. 1989 göçü Bulgaristan'da derin ekonomik ve politik krizlere neden olmuştur. Ayrıca Bulgaristan uluslararası alanda sert eleştirilere maruz kalmıştır. Baskı ile gerçekleştirilmesi, plansız olması, korku içinde ve toplu bir şekilde yapılması ayrıca göç veren ve göç alan ülkeler arasında resmi bir antlaşma bulunmadığından dolayı 1989 göçü mülteci göçüdür.³⁶⁵

1989 yılında gerçekleşen Bulgaristan Türklerinin göçünün Bulgaristan'a ve Türkiye'ye önemli etkileri olmuştur. Bulgaristan açısından yetişmiş iş gücünün kaybedilmesi 2 yıl sonra SSCB'den bağımsızlığını ilan ettikten sonra yeni bir ekonomik modele uyum sağlamaya çalıştığı dönemde 1990'lı yıllarda ekonomik sorunların daha da derinleşmesine sebep olmuştur. Türkiye ise göçmenlerin nerelere yerleştirileceği sorunu ile karşılaşmıştır. Olumlu açıdan ise göçmenlerin mesleki açıdan yeterliliklerinden dolayı farklı iş kollarında istihdam edilmişlerdir. Göçmenlerin çalışkanlıkları sayesinde devletin vereceği yardım ile yetinmeyip ekonomik faaliyetler içinde bulunmaları hem ülke ekonomisinin kalkındırılmasına katkı sağlamış hem de bu yoğunluktaki bir göçün ülke ekonomisini olumsuz etkilemesine engel olmuştur.³⁶⁶

Bulgaristan Türklerinin göçe mecbur bırakılması Bulgaristan hükümetinin asimilasyon siyasetinin çöktüğünü göstermektedir. Türkiye açısından ise Bulgaristan'ın Türksüzleştirilmesi, Türkiye'ye başlangıçta mali açıdan yük getirmesi göçlerin olumsuz sonuçları arasında gösterilebilir.

³⁶⁴ Ayşegül İnginar, *Bulgaristan'dan Türk Göçü (1985-1989)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, s. 175.

³⁶⁵ Emin Atasoy, a.g.m. s. 9-10.

³⁶⁶ Göksu Duygu, a.g.m. s. 77.

3.4.3. Bulgaristan'da Komünizmin Sona Ermesi ve Türklere İsimlerinin İade Edilmesi

Avrupa'daki komünist rejimlerin çökmesinden Bulgaristan da etkilenmiştir. Ülkede yapılan protestolar sonrasında Komünist Parti Genel Sekreteri ve Devlet Başkanı olan Jivkov 10 Kasım 1989'da istifa etmiştir. Komünist rejimin çökmesi ile iktidara Petır Mladenov hükümeti gelmiş ve Türklerin isimlerini geri almalarına yönelik gerekli kanuni değişiklikleri yapmıştır. 13 Temmuz 1991'de kabul edilen Bulgaristan'ın yeni anayasasında azınlık kavramı kullanılmamıştır. Bulgaristan'da yaşayan Bulgar olmayanları tanımlamak için de Bulgar soyundan gelmeyenler ifadesi kabul edilmiştir. Komünist rejim sonrasında yaşanan süreçte, zorunlu asimilasyon politikalarının mimarlarından Jivkov ve Mladenov gibi isimler mahkemeye çıkarılsa da Bulgar Anayasası'ndaki eksik hükümlerden ötürü süreç kesintiye uğramıştır. Bulgaristan'da yeni anayasanın kabul edilmesinden sonra da Bulgaristan'da farklı etnik grupların olmadığı söylenerek üst düzey Bulgar yöneticilerin yargılandığı mahkeme dağıtılmıştır. Sonuç olarak asimilasyondan sorumlu olan kişiler herhangi bir ceza almamıştır. Bir süre sonra Bulgar adaleti, dönemin sanıklarının artık yaşamadığını ileri sürerek davayı kapatmıştır.³⁶⁷

Bulgaristan'da demokratik yapının oluşmasından sonra burada yaşamını sürdüren Müslümanların ve Türklerin sorunlarının düzeltilmesi, politik faaliyetlere katılmalarının sağlanması, yeni haklar elde etmeleri ile Türkiye ve Bulgaristan arasındaki ilişkiler normalleşmiştir.

³⁶⁷ Nuri Ali Tahir, a.g.m. s. 585-586.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin Rumeli'yi alması sonucunda Tuna Nehri'nin güneyini de anayurt olarak kabul etmesiyle birlikte Türkler ve Bulgarlar yüzyıllarca birlikte yaşadı. 1789 Fransız İhtilali ile sonrası Osmanlı Devleti'ndeki birçok azınlık gibi Bulgarlar da bağımsızlıklarını kazanmak için isyanlar çıkardılar. Osmanlı Devleti'nin XX. yüzyılın başlarında içinde bulunduğu siyasi karışıklıklardan yararlanan Bulgaristan 1908 yılında bağımsızlığını kazandı. Bulgaristan bağımsızlığını kazandıktan sonra sınırlarını genişletme siyaseti güderek I. Balkan Savaşı'na dâhil oldu. I. Balkan Savaşı sonunda topraklarını genişletse de II. Balkan Savaşı'nda kazanımlarını kaybetti. Her iki Balkan Savaşı'nda Osmanlılar ile mücadele eden Bulgaristan, Birinci Cihan Harbi'nde Osmanlı Devleti ile birlikte İttifak grubunda birlikte savaştı. Birinci Dünya Savaşı'nda başlayan Türk-Bulgar ittifakı Milli Mücadele Dönemi'nde de bir ölçüde devam etti. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye ile Bulgaristan ilişkilerinin olumlu bir şekilde devam etmesinde özellikle Bulgar devlet adamlarının Mustafa Kemal Atatürk'e duydukları sevgi ve saygının büyük bir etkisi vardır. İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte Türkiye'nin Balkanlarda oluşumuna liderlik yaptığı savunma ittifakları karşısında Bulgaristan tepki gösterdi. İkinci Dünya Savaşı sırasında denge politikasını başarıyla uygulayan Türkiye; Almanların ve Rusların Balkanlarda etkin olmasından kaynaklı olarak Bulgaristan ile ilişkilerini sınırlı tuttu. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Bulgaristan'da komünist bir yönetimin iktidara gelmesi ile uzun süre baskı altında yaşayan Bulgaristan Türkleri geçici bir süre rahat bir nefes aldılar. Ancak bu durum uzun sürmedi ve Bulgaristan Türkleri üzerindeki baskılar daha da arttı ki bu durum Türkiye ile Bulgaristan ilişkilerine olumsuz bir şekilde yansdı. 1952'de Bulgaristan'dan Türkiye'ye Türklerin göç etmesinde özellikle Türkiye'nin NATO'ya girmesi, SSCB'nin Bulgaristan eliyle Türkiye'yi zor durumda bırakmak istemesi belirleyici olmuştur. 1954 yılında Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye arasında yapılan Balkan İttifakı Antlaşması Bulgaristan ile Türkiye arasında ilişkilerin yeniden gerginleşmesine neden olmuştur. Yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen Türkiye, Bulgaristan ile diyalog yollarını hiçbir zaman kapatmamıştır. Stalin'in ölümü sonrası SSCB'nin dış politikada daha esnek bir politika izlemesi Bulgaristan'ı da etkilemiş, bu durum Türk-Bulgar ilişkilerine olumlu bir şekilde yansımıştır. Bulgaristan dış politikasında her ne kadar bir yumuşama görülsede Bulgaristan'da yaşayan başta Türkler olmak üzere Pomaklar ve Romanlara uygulanan baskılar artarak devam etmiştir. Özellikle Bulgar yöneticilerin Türk nüfusunun Bulgar

nüfusuna baskın olma ihtimalinden duydukları endişeler uyguladıkları sert politikanın temel nedeni olmuştur. Bulgaristan'daki azınlıklara yönelik isim değiştirme ve soya dönüş gibi politikalardan Türkiye haberdar olunca tepki göstermiştir. Türkiye bir taraftan Bulgaristan'ın ülkedeki Türklere uyguladığı politikalara karşı Bulgar hükümeti ile gerginlikler yaşasa da diğer taraftan Bulgaristan ile başta ticaret olmak üzere turizm, sağlık gibi alanlarda üst düzey iş birliği yapmayı sürdürmüştür. Bu durumun temel nedeni ise Türkiye'nin Avrupa'ya giden yol üzerinde Bulgaristan'ın bulunması aynı şekilde Bulgaristan'ın da Ortadoğu'ya kara yoluyla ulaşmak için Türkiye'ye mecbur olmasından kaynaklanmaktadır. Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında Bulgaristan'da, Türkiye'nin ülkedeki Türkleri gerekçe göstererek benzer bir harekâtı Bulgaristan'da düzenleme endişesi Bulgar hükümetini tedirgin ediyordu. Bu durum Bulgaristan'ın ülkede yaşayan Türklerin göç etmelerine imkan sağlamasında etkili olmuştur. 1989 yılında yaşanan büyük göç neticesinde 300 bini aşkın Türk, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiştir. Bu göçün Türkiye'ye ciddi bir ekonomik yükü olmamıştır. Çünkü göç eden Türkler çalışkanlıkları ve ustalıkları sayesinde kendi geçimlerini sağlayabilmişlerdir. SSCB'nin dağılmasından sonra Bulgaristan iç politikasında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Özgürlük yanlılarının etkin olması sonrasında Bulgaristan'da da komünizm sona ermiştir. Komünizm sonrası dönemde Bulgaristan'da azınlıklara yönelik asimilasyon politikaları ile ilgili dava açılrsa da Bulgar yasalarındaki boşluklar sorumluların ceza almasını önlemiştir. Davalıların hayatlarını kaybetmesiyle de dava kapanmıştır. Yakın dönem Türk-Bulgar ilişkileri ise olumlu bir seyir izlemektedir. Türkiye ve Bulgaristan dostane, komşu ve müttefik iki ülke olarak bilinir. Bulgaristan'ın demokrasiye geçişi ve serbest piyasa ekonomisine yönelmesiyle birlikte, Türkiye ile ilişkiler gelişme göstermiş ve iki ülke arasındaki temaslar artmıştır. Türkiye, Bulgaristan'ın Avrupa-Atlantik yapılarına dahil olmasını memnuniyetle karşılamıştır. Türkiye, Bulgaristan'ın en önemli ticari ortaklarından biridir. Bu çalışmamızda genelde 1923-1990 dönemini inceledik de Türk-Bulgar ilişkileri oldukça köklü bir geçmişe sahip olduğu için tarihsel sürece de yer verilmiştir. Çalışmamızda arşiv belgelerine dayanarak özgün bilgilere ulaşılmış ve bilim dünyasına sunulmuştur.

EKLER

Ek-1: Mustafa Kemal, Sofya'da kıyafet balosunda yeniçeri kıyafetiyle. (11-12.05.1914)

Kaynak: Mehmet Özel, Atatürk, s. 29.

Ek-2: Razgrad Olayının basına yansıması.

HALKIN GÖZÜ HALKIN KULAGI HALKIN DİLİ

Son Posta

Sen 3 — No: 979 — Yarı ıleri telefon: İstanbul — 20203 — SALI — 18 Nisan 1933 — İdare ıleri telefonu : İstanbul — 52003 Fıatı — kuruş

TÜRKLERE TECAVÜZ EDİLDİ

Ankarada Büyük Bir Müze Tesis Olunacak

Bu Müzede Dünyanın En Kıymetli Tarihi Eserleri Teşhir Edilecek

Ankara, 18 (Hususi) — Haber aldığımıza göre Maarif Vekâleti müzeleri ıslah ve Ankarada büyük bir müze tesis etmeye karar vermiştir. Bu kararın tatbik edilmesi maksadile şimdiden hazırlıklar yapılmasına başlanılmıştır. Ankarada açılacak büyük müzenin dünyanın en kıymetli eserlerini ihtiva edeceği haber alınmaktadır. Bu müzenin tesisi maksadile mütehasıs bir zat Avrupada tetkikat yapacaktır. Bu maksatla yakında İstanbul Müzeleri Müdürü Aziz Bey Avrupaya gönderilecektir. Aziz Bey Avrupada hemen bütün müzeleri gezerek tetkik edecek, bilhassa Berlin, Paris ve Londra müzelerinde uzun tetkikat yaptıktan sonra buraya dönecektir. İki ay kadar devam edecek olan bu tetkik seyahatini müteakip bir rapor hazırlayarak Maarif Vekâletine gönderecektir.

Avrupaya gidecek olan Müzeler Müdürü Aziz Bey

Bulgaristan Türkleri Feci Bir Taarruza Uğradılar

Razgrad Türk Mezarlığı Tahrip Edildi, Türk Ehali Korku İçindedir

Yeni Gömülmüş Ölüler Kabirlerinden Çıkarıldı

Sofya, 18 (Hususi) — Birkaç yüz Bulgardan müteşekkıl bir kafilo dün gece Razgrad şehrindeki Türk mezarlığına tecavüz ve mezarlığı baştan başa tahrip etmişlerdir. Bu kalabalık kafilo bütün mezar taşlarını kırmışlar, yeni gömülmüş ölüleri kabirlerinden çıkarmışlar, çok feci manzaralar ihlas etmekten çekinmemişlerdir. idâret hareketine geçmiştir. Bu kasabadaki Türk ehali sonsuz bir hoyecan içindedir.

Sofya, 17 (A.A.) — Anadolu

Bulgaristanda Razgrad kasabasında bir manzara

ajanının hususi muhabiri bildiriyor

Bu gece Deliormanın gödeği olan Razgrad kasabesindeki Türk mezarlığı, organize edilmiş iki yüz kişilik bir Bulgar kalabalığı tarafından tahrip edilmiştir. Mezarlık kasabanın kenarındadır. Mütearrızlar evvelâ mezarlık beçisini barınmakta olduğu kulübeyi yakmışlar ve Türk halkı

(Devamı 8 inci sayfada)

Kaynak: Son Posta, 18 Nisan 1933.

Ek-3: Bulgar Kralının Başbakan Celal Bayar ile görüşmesine dair haber.

Kaynak: Tan, 14 Mayıs 1938.

Ek-4:Bulgaristan’ın Balkan Antantından talepleri ile ilgili bir gazete haberi.

Kaynak: Son Telgraf, 21 Nisan 1939.

Ek-5: 1940 yılında Dışışleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile Başbakan Köseivanof görüşmesinin basına yansıması.

Kaynak: Cumhuriyet, 7 Şubat 1940.

Ek-6: Adnan Menderes'in Bulgaristan göçmenleri ile ilgili konuşmasından bir kesit.

Kaynak: Milliyet, 4 Ekim 1950.

Ek-7: Türk göçmenleri için kurulan yardım komitesi ile ilgili haber.

BAYARIN KORUYUCU BAŞKANLIĞI ALTINDA

Göçmenlere yardım Komitesi toplanıyor

Bugün Kızılay merkezinde çalışmaya başlayacak olan millî komite bu akşam saat 20 de ilk mühim beyannamesini radyo ile bütün yurda yayınlayacak

Hey'ete Meclis Başkanı Refik Koraltan riyaset edecek

Bulgaristan'dan gelecek göçmenlere yardım temini maksadıyla Cumhurbaşkanlığı Celâl Bayar'ın koruyucu başkanlığında kurulmuş olan millî komite bugün saat 11 de Ankara Kızılay merkezinde ilk toplantısını yapmağa davet edilmiştir.

Muhacirlerin memleketimize gelmesinden itibaren işe, sağlık, ikamet işleriyle meşgul olmak üzere ve onları müstahsil bir hale getirmek gibi devlete ait hizmetleri kolaylaştırmak maksadıyla bu teşebbüse girişilmiş bulunmaktadır.

Bu heyet Büyük Millet Meclisi Başkanı Refik Koraltan'ın riyasetinde toplanmakta ve heyete Kızılay İdare Heyetinden başka Matbuat, İktisadi mehafil mensupları ve memleketimizin tanınmış şahsiyetleri alınmış bulunmaktadır.

(Sona Sa. 3. Sü. 7 de)

Dün şehrimize gelen 80 kişilik İstanbul İktisat Fakültesi öğrencileri. Öğleden sonra Cumhurbaşkanlığı Celâl Bayar tarafından kabul edilmişlerdir. Resim, bu kabul ziyaretinden bir anı tesbit etmektedir

Kaynak: Zafer, 21 Aralık 1950

Ek-8: Celal Bayar'ın Bulgaristan'dan gelen göçmenlerle görüşmesi.

Kaynak: Akşam, 7 Ocak 1951.

[illegible]

131

Ek-10: Naim Süleymanoğlu'nun Türk vatandaşlığına kabul edilmesi ile ilgili Resmi Gazete.

Sayfa : 2

RESMÎ GAZETE

15 Aralık 1986 — Sayı : 19312

Bakanlar Kurulu Kararı

Karar Sayısı : 86/11283

Süleyman oğlu 1967 Kırcaali doğumlu Naim Süleymanoğlu ile Muhtar oğlu 1959 Tebriz doğumlu Cavit Tebrizli'nin Türk vatandaşlığına alınmaları; İçişleri Bakanlığı'nın 14/12/1986 tarihli ve 1918 (1986) sayılı yazısı üzerine, 403 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanununun 7 nci maddesinin (c) bendine göre, Bakanlar Kurulu'nca 14/12/1986 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Kenan EVREN
Cumhurbaşkanı

T ÖZAL
Başbakan

I K ERDEM
Devlet Bak -Başbakan Yrd

A TENEKEÇİ
Devlet Bakanı

M O SUNGURLU
Adalet Bakanı

A K ALPTEMOÇIN
Maliye ve Gümrük Bakanı

V ATASOY
Ulaştırma Bakanı

H C ARAL
Sanayi ve Ticaret Bakanı

K OKSAY
Devlet Bakanı

M. T TITIZ
Devlet Bakanı

Z YAVUZTÜRK
Millî Savunma Bakanı

M EMİROĞLU
Millî Eğt Genç ve Spor Bak

H H DOĞAN
Tarım Orman ve Köyşleri Bakanı

S N TÜREL
Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı

H C GUZEL
Devlet Bakanı

A KARAEVLI
Devlet Bakanı

Y AKBULUT
İçişleri Bakanı

I S GIRAY
Bayındırlık ve İskan Bak

M M TAŞÇIOĞLU
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı

A M YILMAZ
Kültür ve Turizm Bakanı

M V DİNÇERLER
Devlet Bakanı

A BOZER
Devlet Bakanı

V HALEFOĞLU
Dışişleri Bakanı

M KALEMLİ
Sağ ve Sos Yard Bak

Kaynak: Resmi Gazete 15 Aralık 1986 — Sayı:19312

Ek-11:1989 Göçüne ait bir fotoğraf.

Kaynak: Kırcaali Haber, 30 Mayıs 2019.

Ek-12: Bulgaristan'ın Türk azınlığa uyguladığı baskılar ve zorunlu göç uygulamasına tepki olarak, İstanbul Taksim Meydanı'nda 24 Haziran 1989'da düzenlenen miting.

Kaynak: Kırım Haber, 25 Mayıs 2021.

KAYNAKÇA

ARŞİVLER

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

RESMÎ YAYINLAR

T.B.M.M Tutanak Dergisi

GAZETE

Cumhuriyet

Hürriyet

Son Posta

Tanin

Vakit

Yeni Sabah

Zafer

KİTAPLAR

Adanır, Fikret, Makedonya Sorunu: Oluşumu ve 1908’e Kadar Gelişimi, Çeviren: İhsan Catay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

Ağanoğlu, H. Yıldırım, Osmanlı’dan Cumhuriyete Balkanların Makûs Talihi Göç, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2001.

Ahmetbeyoğlu, Ali, Sorularla Eski Türk Tarihi, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015.

Aksun, Ziya Nur, II. Abdülhamid Han, haz. Erol Kılınç, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2017.

Akşin, Sina -Melek Fırat, “İki Savaş Arası Dönemde Balkanlar,” Balkanlar, OBİV Yayınları, İstanbul 1993.

Akşin, Aptülâhat, Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, İnkılap ve Aka Kitapevleri, İstanbul 1966.

Armaoğlu, Fahir, 19. Yüzyıl Siyasi Tarih (1789-1914), 6. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul 2010.

Arslanyürek, Yaşar, “Bulgaristan Cephesi’ndeki Gelişmelerin Mondros’a Etkisi”, Mondros Mütarekesi’nin 100. Yılı: I. Dünya Savaşı'nın Sonu Mütarekeler Ve Barış Antlaşmaları Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2019.

Atatürk, Mustafa Kemal, Nutuk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2021.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, C. IV, AKDITYK ATAM Yay. Ankara 1991, Avcı, Yasemin ,“Bağımsız Bulgaristan ile Osmanlı Devleti Arasında Modern Diplomasi (1908-1912)”, Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu 11-13 Mayıs 2005 Bildiriler Kitabı, Odunpazarı Belediyesi Yayınları, Eskişehir 2005.

Aydın, Mahir, Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına, , Kitabevi Yayınları, İstanbul 1996.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri, İstanbul 1982.

Bayur, Yusuf Hikmet, Türk İnkılâbı Tarihi, C. I, K. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

Bayur, Yusuf Hikmet, Türk İnkılâbı Tarihi, C.II, Kısım. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.

Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1918), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 2002.

Bıyıklıoğlu, Tevfik, Trakya’da Milli Mücadele, C.I, AKDITYK TTK Yay, Ankara 1992.

- Bibina, Iordanka, XX. Yüzyılın Başında Bulgar Basınında Türkiye (1908-1912), XIII. Türk Tarih Kongresi'ne Sunulan Bildiriler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002.
- Crampton, R. J., Bulgaristan Tarihi, Jeopolitika Yayınları, İstanbul 2007.
- Çolak, Mustafa, Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-1918), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.
- Değerli, Esra S, Mustafa Kemal Atatürk'ün Sofya Askeri Ataşeliğinin Türk-Bulgar İlişkilerine Yansımaları (1913-1938), Ankara, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006.
- Değerli, Esra S. "Türkiye'nin Bulgaristan'a Yönelik Dış Politikası", Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi, c: 2, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2008.
- Dobrav, Angel, "1915 Yılında Bulgar-Türk Sınırının Düzeltilmesi", XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 2005.
- Ecer, Yılmaz, Türk-Bulgar İlişkilerinin Dünü-Bugünü-Yarını, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1995.
- Engelhardt, Edvard, Tanzimat, Milliyet Yayınları, İstanbul 1976.
- Fehér, Geza, Bulgar Türkleri Tarihi, Türk Tarihi Kurumu Yayınları, Ankara 1984.
- Gönlübol, Mehmet, Olaylarla Türk Dış Politikası, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1987.
- Halaçoğlu, Ahmet, Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (192-1913), Ankara 1994.
- Hacısalıhoğlu, Mehmet, "Sultan II. Abdülhamid Dönemi Balkan Politikaları", Sultan II. Abdülhamid Han ve Dönemi, Ed. Fahrettin Gün, Halil İbrahim Erbay, TBMM Milli Saraylar, İstanbul 2017.
- Hall, Richard C. ,Balkan Savaşları (1912-1913), Çev. M. Tanju Akdoğan, Homer Kitapevi, İstanbul 2003.
- Hakov, Cengiz "Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı ve Aleksandır Stamboliyski Hükûmeti", Türk Bulgar İlişkileri Üzerine, Investpres AD, Sofya 2001.

Hakov, Cengiz; “Atatürk ve Bulgaristan ile Türkiye Arasında Yeni Siyasal-Diplomatik Münasebetler”, Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu (5-11 Eylül 1991, Ankara), c. II, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1996.

Hakov, Cengiz, 1909 – 1939 Yılları Döneminde Bulgaristan İle Türkiye Arasındaki İlişkileri Düzenleyen En Önemli Antlaşmalar ve Sözleşmeler, Kuruluşundan 90.YILINA Türkiye Cumhuriyeti Uluslararası Sempozyumu 23-25 Ekim 2013/ Eskişehir, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2016.

Goloğlu, Mahmut, Milli Şef Dönemi, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012.

İnalcık, Halil, Tanzimat ve Bulgar Meselesi, Eren Yayınları, İstanbul 1992.

İpek ,Nedim, Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

Jelavich, Barbara, Balkan Tarihi, C. 1, Küre Yayınları, İstanbul 2006.

Jorga, Nicolae, Osmanlı Tarihi, c: 1, çev: Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005.

Kabacalı, Alpay, Tanzimat’tan II. Meşrutiyet’e İmparatorluk ve Nesnel Tarihin Prizmasından Abdülhamid, Deniz Kültür Yayınları, İstanbul 2005.

Kafesoğlu, İbrahim, Türk Milli Kültürü, Ötüken Yayınları, İstanbul 1997.

Karal, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi VII. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

Karal, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi 1908-1918, cilt: IX, TTK, Ankara,1996.

Karpat, Kemal, Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk, çev. Recep Boztemur, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.

Kayapınar, Levent, Bulgaristan’ın Osmanlılar Tarafından Fethi Ve Türk Varlığının Oluşumu, 1989 Yılında Bulgaristan’dan Türk Zorunlu Göçünün 30. Yılı, Çorlu Belediyesi Yayınları, İstanbul 2020.

Kemaloğlu, Ayşegül İnginar, Bulgaristan’dan Türk Göçü (1985-1989) ASAM Yayınları, Ankara 2012.

Kocabaş, Süleyman, Avrupa Türkiye'sinin Kaybı ve Balkanlarda Panislavizm, Vatan Yayınları, İstanbul 1986.

Kocabaş, Süleyman, Osmanlı İsyanlarında Yabancı Parmağı, Vatan Yayınları, Kayseri 1992.

Kocabaş, Süleyman, Son Haçlı Seferi Balkan Harbi 1912-1913, Vatan Yayınları, İstanbul 2000.

Macar, Elçin, İstanbul'un Yok Olmuş İki Cemaati. Doğu Ritli Katolik Rumlar ve Bulgarlar, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

McCarthy, Justin, Ölüm ve Sürgün, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

Okyar, Fethi, Üç Devirde Bir Adam, Yayına Hazırlayan Cemal Kutay, Tercüman Yayınları, İstanbul 1980.

Oran, Baskın, Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt. I, 15. Baskı, İletişim Yay, İstanbul 2009.

Ortaylı, İlber, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Bulgaristan'daki Yılları", IX. Türk Tarih Kongresi, c.III. Türk Tarih Kurumu, Ankara 1989

Ortaylı, İlber, Osmanlı'da Milletler ve Diplomasi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

Özcan, Abdulkadir, II. Mahmud 'un Yurt İçi Gezileri XI. Türk Tarih Kongresi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994.

Özer, İsmail "*İsmet İnönü Dönemi Türk Dış Politikası (1939-1950)*", Türk Dış Politikası (1830-1989), Berikan Yayınevi, Ankara 2017.

Petrov, Lüdmil XX. Yüzyılın Otuzlu Yıllarında Bulgaristan Ve Türkiye (Siyasi İlişkiler), XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askerî-Siyasî İlişkiler, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 2005.

Sarıkoyuncu, Ali, Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Türk-Bulgar Siyasî İlişkileri (1920-1938), XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 2005.

Sarınay, Yusuf, “Savaştan İttifaka: I. Dünya Savaşı’nda Türk-Bulgar İlişkileri”, 100. Yılında I. Dünya Savaşı. Uluslararası Sempozyumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2015.

Sertel, Zekeriya, *Nâzım Hikmet’in Son Yılları*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2001.

Soysal, İsmail, Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945), C. I, AKDİTYK TTK Yayınları, Ankara 1989.

Soysal, İsmail, Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye Olaylar Kronolojisi (1945 - 1975), Isis Yayınları, İstanbul 1997.

Şentürk, Hüdayi, Osmanlı Devletinde Bulgar Meselesi (1850-1875), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1992.

Şimşir, Bilal N, Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları Cilt 1. TTK Yayınları, Ankara 1993.

Şimşir, Bilal, Bulgaristan Türkleri (1878 - 1985), Bilgi Yayınevi, İstanbul 1986.

Şimşir, Bilal, İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri (1856-1880), Bilgi Yayınevi, Ankara 1986.

Tansel, Selahattin, Mondros’tan Mudanya’ya, c: 1, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1991.

Taşgıl, Ahmet, Kök Tengri’nin Çocukları, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2017.

Todorov, Nikolay, Bulgaristan Tarihi, Öncü Kitabevi Yayınları, İstanbul 1979.

Togan, Zeki Velidi, Umumi Türk Tarihi’ne Giriş, 3. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981.

Tuğlacı, Pars, Bulgaristan ve Türk Bulgar İlişkileri, Cem Yayınevi, İstanbul 1984.

Turan, Ömer, “Balkan Savaşlarından Kurtuluş Savaşına Kadar Uzanan Süreçte Türk-Bulgar İlişkileri (1912-1920)”, XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 2005.

Turan,” Sibel, Türkiye’nin Balkan Politikası Bağlamında Türkiye-Bulgaristan İlişkilerine Bir Bakış”, BAL-TAM Türklük Bilgisi, Balkan Toplulukları Araştırma Merkezi Yayını, Prizren, Mart 2006.

Turan, Sibel, Soğuk Savaş Döneminde Türkiye’nin Balkan Politikası, III. Uluslararası Balkan Türkolojisi Sempozyumu Bildirileri, Baltam, Prizren 2011.

Türkgeldi, Ali Fuat, Görüp İştiklerim, 5. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010.

Uçarol, Rifat, Siyasi Tarih (1789-1994), 10. Baskı, Der Yayınları, İstanbul 2015.

Velikov; Stefan, Kemalist İhtilal ve Bulgaristan, Çev. Naime Yılmaer, Kiptaş Yayınları, İstanbul 1969.

Velikov, Stefan, “Kemal Atatürk ve Bulgar-Türk İlişkileri”, IX. Türk Tarih Kongresi, c.III. Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1989.

Yalımov, İbrahim, “Bulgaristan Çiftçi Halk Birliği’nin Türk Ahalisine İlişkin Politikası”, Atatürk ve Stanboliyski, Türk-Bulgar İlişkileri Üzerine, Investpres AD, Sofya 2001.

Yavaşcev, Sevo, “Bulgar Genelkurmayının Türkiye Ve Türk Ordusuna Karşı Tutumu (1919 - 1945)”, XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askeri-Siyasi İlişkileri, Genel Kurmay Basımevi, Ankara 2005.

Yerasimos, Stefanos, Milliyetler ve Sınırlar, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.

Yıldırım, Bülent, Harun Bekir, “Atatürk Döneminde Türkiye Cumhuriyeti - Bulgaristan İlişkileri”, Atatürk Devri Türk Dış Politikası 1920-1938: Kafkasya, Balkanlar, Ortadoğu Siyasi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik İlişkiler Perspektifinden, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2021.

MAKALELER

Akın Veysi, “Türkiye Cumhuriyeti İle Bulgaristan Arasında Siyasi İlişkilerin Kurulmasında 1925 Dostluk Antlaşması’nın Yeri ve Önemi”, Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi, Cilt 1 Sayı1, Aralık 2012, s. 41-56.

Arslan Ali, Bülent Yıldırım, “Fiili Bağımsızlık Sürecinde Bulgaristan Emareti Ve Osmanlı Devleti’nin Tutumu (1878-1908)”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt 15 Sayı 1, Edirne Haziran 2013, s. 225-238.

Atasoy Emin, "Siyasi Coğrafya Işığında Bulgaristan Türklerinin 1989 Yılındaki Zorunlu Göçü", *Coğrafya Dergisi*, Sayı. 21, Aralık 2011, s. 1-17.

Aydın, Mahir, “Bulgaristan Komiserliği”, Belgeler, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. XVII, S. 21, 1996.

Aydın Mithat, “Tuna Bulgarları Tarihine Genel Bir Bakış (681-1018)”, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 1 Sayı:11, Denizli 2002, s. 116- 126.

Barkan, Ömer Lütfü, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler”, İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, İstanbul 1952, s.209-237.

Başkaya, Muzaffer, “İngiliz Basınına Göre Bulgaristan’ın Birinci Dünya Savaşı’ndan Çekilişi ve Selanik Antlaşması”, Akademik İncelemeler Dergisi, C 10, S 1, Yıl: 2015, s. 51-74.

Budak, Muhsin, Ertürk Demokrat Parti Dönemi Türkiye-Bulgaristan İlişkileri (1950-1960), ANASAY, Yıl 2022 Sayı: 21, s. 187-207.

Çakmak, Serdar, 1989 Bulgaristan Zorunlu Göçünün Nedenleri ve Sonuçları: Belene Kampı, International Academic Social Resources Journal, Cilt 7 Sayı 39, 2022, s. 784-792

Çidem, Merve, "II. Meşrutiyet'in İlanı Sırasında Kaybedilen Balkan Toprakları ve Olayların Basına Yansımaları". Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi 3, Kırşehir Ekim 2018, s. 77-97.

Değerli Esra S., Türk-Bulgar İlişkilerinde Mustafa Kemal Atatürk (1919–1923), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Ağustos 2007, s. 301-319.

Demirhan, Hasan, Bulgaristan Türklerine uygulanan zorla isim değiştirme kampanyası ve Türk basını (Aralık 1984-Mart 1985), Rumeli’de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 17, 2019, s. 252-272

Doğan, Şahin, “Rus Kaynakları Işığında Bulgaristan’ın Bağımsızlık İlanı”, Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi, Cilt 9, Sayı 2, Aralık 2020, s. 305-329.

Duman, Olcay Özkaya, “Haktan Birsal. Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası Ve Bu Politikanın Dinamiklerine Etki Eden Dış Gelişmeler”, Atatürk Dergisi, Cilt: 1 Sayı: 1, 2012, s. 299-318.

Duygu, Göksu, “1989 Bulgaristan Türklerinin Göçü Ve Bu Göçün Trakya Bölgesine Olan Etkileri”, Journal of International Relations and Political Science Studies , (2) , 2021, s. 60-79

Erkan, Ayça Ülker, “Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği Arasındaki Soğuk Savaş Yıllarında Amerikan Dış Politikası”, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 8, Sayı 1, 2010, s. 183-194.

Güllü, Ramazan Erhan, “Bulgar Eksarhlığı’nın Kuruluşu ve Statüsü”, Gaziantep University Journal of Social Sciences, 17 (1), Gaziantep 2018, s. 350-361.

Gündüz, Ali Osman, “Bulgaristan’dan Türkiye’ye Türk Göçü (1989 Örneği)”, Kırklareli Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Kasım 2013.

Gürbüz Kahraman, “İkinci Dünya Savaşı’nda Balkanlardaki Gelişmeler ve Türkiye’nin Tutumu”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 13, Bursa 2007/2, s. 363-373.

Hacısalıhoğlu, Neriman Ersoy, “Sultan Mehmed Reşad Döneminde İstanbul’daki Bulgar Cemaati: Nüfus, Yerleşim ve Ekonomi”, *Tarih Dergisi - Turkish Journal of History*, 71 (2020/1), İstanbul 2020, s. : 407-428.

İkiz, Ahmet Salih, “Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı:37, Aralık 2016, s. 461-468.

Kamil, İbrahim, “Bulgaristan Diplomatik Belgelerine Göre Trakya’da Millî Mücadele ve Türk-Bulgar İlişkileri (1919-1922)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVII/35, 2017, s. 85-119.

Kaştan, Yüksel, “Atatürk Dönemi Türkiye-Bulgaristan İlişkileri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 24(72), Ankara 2008, s. 669-696.

Kocaoğlu, Ceyda Tuna, “Soğuk Savaş Sürecinde Komünizme Karşı Türkiye’nin Uluslararası Güvenlik ve Savunma İşbirlikleri Kurma Çabaları: Balkan Paktı ve İttifakı”, *Güvenlik Stratejileri Cilt: 17 Sayı: 37, 2021. s.1-38*

Korkmaz, Nuri, Ayhan Öztürk. “Bulgaristan Türklerinin Göç Süreci Ve Göçmenlerin Türkiye’deki İskân ve İş Gücüne Dayalı Entegrasyonu”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi Cilt: 1 Sayı: 3, Ankara 2017, s. 268-289.*

Kuneralp, Sinan, “Bir Osmanlı Diplomati Kostaki Musurus Paşa 1807-1891”, *Belleten*, c. XXXIV, Ankara 1970, s.421-435.

Memişoğlu, Hüseyin “Bulgaristan Türklerinin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı”, Türkler Ansiklopedisi, c: 20, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 781-794.

Müderisoğlu, Alptekin, “Kurtuluş Savaşı’nın Mali Kaynakları”, Atatürk Yolu Dergisi Cilt: 4 Sayı: 13, Ankara 1994, s. 27-53.

Öksüz, Melek ,“Girit Meselesinin Belirsizlik Yılları 1908-1913”, Karadeniz Araştırmaları, sayı 25: Trabzon Bahar 2010, s.93-114.

Özgiray, Ahmet, “Türk-Bulgar Siyasi İlişkileri(1920-1938),” Tarih İncelemeleri Dergisi, Sayı 10, 1995, s. 55-70.

Sarıkoyuncu, Değerli, Esra, Karakuzu, Hasan, “II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye İle Bulgaristan Arasındaki Sosyal Ve Ekonomik İlişkiler”, Belgi Dergisi, S.23, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Kış 2022/I, Denizli 2022, s. 197-226.

Sarıkoyuncu, Esra Değerli, Karakuzu. Hasan , “İkinci Dünya Savaşı’nın Türkiye-Bulgaristan İlişkilerine Etkisi”, Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 14/2, Mayıs 2022, s. 425-451.

Seyfeli, Canan, “Osmanlı devlet salnamelerinde Bulgar Eksarhlığı ve Bulgar Katolikler (1847-1918)”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 52, Sayı: 2, Ankara 2011, s. 157-190.

Tahir Ali, Nuri, “Bulgar Komünist Partisi Ve Bulgaristan’daki Türklere Yönelik Asimilasyon Politikası”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 8 Sayı: 41, Aralık 2015, s.578-587.

Tanoğlu, Ali, “Bulgaristan Türklerinin Son Göç Hareketi (1950-1951)”, İktisat Fakültesi Mecmuası Cilt: 14 Sayı: 1-4, İstanbul 1952 s. 113-145.

Tatarlı, İbrahim, “İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Atatürk ve Modern Türkiye’nin Bulgaristan Parlamentosu’nda Değerlendirilmesi”, Uluslararası Konferans Atatürkçülük ve Modern Türkiye(22-23 Ekim 1998), Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını Yayın No: 582, Ankara 1999.

Toprak, Serap, “Bulgaristan'ın Bağımsızlığında Rusya'nın Rolü”, History Studies, 5(6), Ankara 2013, s. 131-147.

Unat, Kadri, İkinci Dünya Savaşı Öncesindeki Güvenlik Endişesi Temelli Türk Dış Politikası Bağlamında Celal Bayar'ın Belgrad Ve Sofya Ziyaretleri (9-13 Mayıs 1938), Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi Cilt: 9 Sayı: 28, 2021, s. 334-352.

Yavuz, Rengin, “Bulgar Milliyetçiliği Ve Bulgaristan Türkleri Üzerine Bir Değerlendirme”, Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt: 1 Sayı: 2, Temmuz 2019, s. 221-232.

TEZ

Ağca Ümit, “Türkiye-Bulgaristan İlişkileri Çerçevesinde Razgrad Olayı Ve Türk Kamuoyuna Yansımaları ” Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir 2014.

İnginar Ayşegül, Bulgaristan'dan Türk Göçü (1985-1989), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

Koç, Dinçer, Rus Kaynaklarına Göre İlk Müslüman Türk Devleti: İtil Bulgar Devleti, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2010.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Doğum Tarihi :

Medeni Durumu :

Eğitim :

Lise :

Lisans :

Yüksek Lisans :

Çalıştığı Kurumlar :